

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE FİNANS
ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME VE KALKINMA İLİŞKİSİ'NİN
DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ:
TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ

Sinem DÜNDAR

Danışman
Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKDAĞ

AYDIN-2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
2020-YL-096

KÜRESELLEŞME VE KALKINMA İLİŞKİSİ'NİN
DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ:
TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ

HAZIRLAYAN
Sinem DÜNDAR

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI
Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKDAĞ

AYDIN-2020

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

27 /07/ 2020

Sinem DÜNDAR

ÖZET

KÜRESELLEŞME VE KALKINMA İLİŞKİSİ'NİN DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ: TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ

Sinem DÜNDAR

Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI, Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKDAĞ

2020, XXII + 94 sayfa

Küresel sistem içinde gelişen “Kalkınma Ekonomisi” toplumun yaşam standartlarını en iyi seviyeye çıkararak sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturmayı amaç edinmektedir. Küreselleşme sürecinin beraberinde doğru kalkınma stratejileri uygulanmadıkça, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ilerleme gösterememektedir.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme ve kalkınma ilişkisinin küreselleşmenin boyutları ve makroekonomik değişkenler yardımı ile araştırılmasıdır. Bu amaçla 1990-2017 yıllık verileri kullanılarak Türkiye özelinde “Vektör Otoregresif Model” (VAR) tekniği ve gelişmekte olan ekonomilerde, “Dinamik Panel Veri Analizi, Genelleştirilmiş Momentler Metodu” (GMM) ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Tüm ampirik bulgular doğrultusunda, tezin kavramsal ve teorik bölümlerinde savunulan görüş desteklenmektedir. Ekonomik büyüme kalkınmanın bir koşulu olmakla birlikte ülkelerin kalkınma kriterlerinde tek başına yeterli olamamaktadır. Küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarının küresel arenada rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi kalkınmışlık düzeyi ile gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle politika yapıcıların vereceği kararlar da öncelikle beşerî sermayeye yapılacak yatırımların geliştirilmesi ve anlamlı bulunan ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme de geliştirilebilecek yönetmelikler bu ülkelere politika önerisi olarak sunulabilmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Küreselleşme, Kalkınma, Beşerî Sermaye, Dinamik Panel Veri Analizi, VAR Analizi

ABSTRACT

DYNAMIC PANEL DATA ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND DEVELOPMENT: THE EXAMPLE OF TURKEY AND DEVELOPING COUNTRIES

Sinem DÜNDAR

MScThesis at, Economy and Finance

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI, Dr. Hatice AKDAĞ

2020, XXII + 94 pages

“Development Economy” which develops in global system aims creating a society which consists of healthy individuals by rising living conditions of society to its highest point. Unless right developing strategies are implemented along with globalization process, the development level of countries shows no progress.

The purpose of this study is researching the relationship of globalization and development in developing countries with the help of dimensions of globalization macroeconomic variables. With this purpose by using 1990-2017 annual dates in particular of Turkey the technique of “Vector Autoregressive Model” (VAR) and in developing economies with “Dynamic Panel Data Analysis, Generalized Method Of Moments” (GMM) have been done.

In line with all empirical finds the view advocated in conceptual and theoretic parts of thesis is being supported. Economic growth along with being a requirement of development is not enough in development criterion of globalizations providing competitive superiority in global area can come true with the level of development. Therefore in the decisions political matters will give firstly improving investments that will be made to human capital and regulations that can be improved in economic, social and political globalization which are found sensible can be offered as political advice to these countries.

KEYWORDS: Globalization, Development, Human Capital, Dynamic Panel Data Analysis, VAR Analysis.

ÖNSÖZ

Ekonomi hakkında düşünce yapımın şekillenmesine büyük katkıları olan ve araştırma sürecim boyunca bilgi, fikir ve önerileri ile tezime katkı sağlayan, saygıdeğer tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI' ya desteklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamda ikinci danışman olmayı kabul eden, bilgi birikimlerini ve zamanını benden esirgemeyen, güler yüzü ve tüm sabrı ile bana rehberlik eden değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKDAĞ 'ya desteklerinden dolayı teşekkürü borç bilir ve saygılarımı sunarım. Her zaman motivasyonunu ve desteğini yanımda hissettiğim kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Elvan HAYAT' a bana olan inancı için teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan ve hayatımda aldığım tüm kararlarda desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
ÖNSÖZ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xviii
TABLolar DİZİNİ.....	xix
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xx
KISALTMALAR DİZİNİ	xxi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	3
1. KÜRESELLEŞME	3
1.1. Küreselleşmenin Tanımı.....	3
1.2. Tarihsel Perspektifte Küreselleşme	7
1.2.1. Merkantilizm Dönemi	9
1.2.2. 1776-1914 Altın Standardı ve İktisat Biliminin Kuruluşu.....	10
1.2.3. Dünya Savaşı Belirsizlikleri ve Bretton Woods Sistemi	12
1.3. Tarihsel Süreçte Küreselleşmeye Yön Veren Kurumlar	14
1.4. Küreselleşmenin Ölçümü	15
1.5. Küreselleşmenin Boyutları	19
1.5.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu	20
1.5.2. Küreselleşmenin Politik Boyutu	22
1.5.3. Küreselleşmenin Sosyal Boyutu	24
1.6. İktisat Disiplini İçerisinde Küreselleşme	27
2. BÖLÜM	28

2. KALKINMA.....	28
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	28
2.2. Tarihsel Perspektifte Kalkınma	30
2.3. Kalkınma İktisadının Amacı	31
2.4. Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Büyüme Karşılaştırılması	33
2.5. Kalkınmanın Çeşitleri.....	33
2.5.1. Sosyal Kalkınma	34
2.5.2. Sürdürülebilir Kalkınma	34
2.5.3. Bölgesel Kalkınma.....	35
2.5.4. Kırsal Kalkınma	35
2.6. Ekonomik Kalkınmanın Temel Belirleyicileri	35
2.6.1. Sermaye Birikimi, Tasarrufun ve Yatırımın Önemi	36
2.6.2. Kentleşme	36
2.6.3. Uluslararası Ticaret.....	36
2.6.4. Kamunun Ekonomideki Payı	37
2.6.5. Beşerî (İnsani) Sermaye.....	37
2.6.6. Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri.....	38
2.6.7. Nüfus Artış Oranı ve Doğal Kaynaklar	38
2.7. Kalkınmanın Ölçülebilir Göstergeleri	39
2.7.1. Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi ve Ekonomik Büyüme	39
2.7.2. Satın Alma Gücü Paritesi (PPP)	39
2.7.3. Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi (PQLI).....	40
2.7.4. İnsani (Beşerî) Kalkınma Endeksi (HDI)	40
3. BÖLÜM	41
3. KÜRESELLEŞME VE KALKINMA İLİŞKİSİ'NİN ANALİZİ: TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ.....	41
3.1. Literatür Taraması	41
3.1.1. Bağımlı Değişkeni Ekonomik Büyüme Olan Literatür Taraması.....	41

3.1.2. Bağımlı Değişkeni İnsani Kalkınma Olan Literatür Taraması	46
3.2. Araştırma Konusunun Önemi ve Amacı	47
3.3. Türkiye Örneği	48
3.3.1. Veri Seti	51
3.3.2. Ekonometrik Modelin Belirlenmesi.....	52
3.3.3. VAR Analizi	52
3.3.3.1. Etki Tepki Analizi	56
3.3.3.2. Varyans Ayrıştırması.....	59
3.4. Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği: Dinamik Panel Veri Analizi.....	62
3.4.1. Veri Seti	62
3.4.2. Ekonometrik Modelin Belirlenmesi.....	64
3.4.3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi	64
3.4.4. Panel Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Tahmincisi.....	66
3.4.5. Dinamik Panel Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)	71
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	77
5. KAYNAKLAR	81
6. ÖZGEÇMİŞ	94

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1.: Küreselleşmenin Boyutları	19
Şekil 2.1.: Kalkınmanın Evrimi	39

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1.: Küreselleşme Endeksleri	16
Tablo 1.2.: KOF Küreselleşme Endeksi'nin Yapısı (2018).....	17
Tablo 1.3.: Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu (2017)	21
Tablo 1.4.: Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Politik Boyutu (2017)	23
Tablo 1.5.: Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Sosyal Boyutu (2017)	25
Tablo 3.1.: Son Endeks Değerlerine Göre Türkiye'de Küreselleşme ve Kalkınma (2017-2018)	49
Tablo 3.2.: Türkiye'nin Güncel Kalkınma Göstergeleri (2018).....	49
Tablo 3.3.: Modellerde Kullanılan Değişkenler	51
Tablo 3.4.: Birinci Modele Ait Gecikme Uzunluğu	53
Tablo 3.5.: İkinci Modele Ait Gecikme Uzunluğu	53
Tablo 3.6.: Birinci Modele Ait Otokorelasyon LM Testi Sonuçları.....	55
Tablo 3.7.: İkinci Modele Ait Otokorelasyon LM Testi Sonuçları	55
Tablo 3.8.: HDI Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması Sonuçları.....	61
Tablo 3.9.: Birinci Modelde Kullanılan Değişkenler	63
Tablo 3.10.: İkinci Modelde Kullanılan Değişkenler	63
Tablo 3.11.: Birinci Modele Ait Özet İstatistikler	64
Tablo 3.12.: İkinci Modele Ait Özet İstatistikler.....	65
Tablo 3.13.: Birinci Modele Ait Korelasyon Matrisi	65
Tablo 3.14.: İkinci Modele Ait Korelasyon Matrisi	66
Tablo 3.15.: Birinci Modele Ait Panel Sabit Etkiler ve Panel Tesadüfi Etkiler Tahmincisi .	69
Tablo 3.16.: İkinci Modele Ait Panel Sabit Etkiler ve Panel Tesadüfi Etkiler Tahmincisi...	70
Tablo 3.17.: Birinci Modele Ait Dinamik Panel GMM Sonuçları	73
Tablo 3.18.: İkinci Modele Ait Dinamik Panel GMM Sonuçları	75

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1.: Birinci Modele Ait AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri	54
Grafik 3.2.: İkinci Modele Ait AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri.....	55
Grafik 3.3.: Kalkınmanın Kalkınmaya Tepkisi	57
Grafik 3.4.: Kalkınmanın Ekonomik Küreselleşmeye Tepkisi.....	57
Grafik 3.5.: Kalkınmanın Politik Küreselleşmeye Tepkisi.....	57
Grafik 3.6.: Kalkınmanın Sosyal Küreselleşmeye Tepkisi.....	57
Grafik 3.7.: HDI Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması	61

KISALTMALAR DİZİNİ

AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
COVID-19	: Yeni Tip Koronavirüs
CSGR	: The Centre For The Study Of Globalisation And Regionalisation
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EU	: Avrupa Birliği
EKK	: En Küçük Kareler Tahmincisi
GSYH	: Gayri Safi Yurt içi Hâsıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
HDI	: İnsani (Beşerî) Kalkınma Endeksi
HDR	: İnsani (Beşerî) Kalkınma Raporu
ICC	: Uluslararası Ticaret Odası
IBRD	: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KFP	: A.T. Kearney/Foreign Policy Globalization Index
LM	: Lagrange Çarpanı
MGI	: Maastricht Küreselleşme Endeksi
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NGI	: New Globalization Index
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Teşkilatı
OIC	: İslam İş birliği Teşkilatı
PBGI	: Person-Based Globalization Index

PPP	: Satın Alma Gücü Paritesi
PQLI	: Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansı
UN	: Birleşmiş Milletler
VAR	: Vektör Otoregresif Model
VMA	: Vektör Hareketli Ortalama
WB	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
WEF	: Dünya Ekonomik Formu

GİRİŞ

Küreselleşme ve kalkınma yüzyıllardır insanlık tarihinde, yaşanan coğrafyanın koşulları, bilim ve teknolojinin getirisi, ekonomik, siyasal ve sosyal politikalar ile şekillenen ve şekillenmeye devam eden iki önemli kavramdır.

Küreselleşme, en genel ve yaygın bilinen tanımı ile mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, finansal kaynakların, teknolojik bilgi ve birikimin, iletişimin, kültürel etkileşimin hızla büyüyerek bütünleştiği bir süreç olarak ifade edilebilmektedir. Küreselleşme ülke ekonomilerinin birbirine olan bağımlılığı ve etkileşiminin artması ile olumlu sonuçlar doğurmasının yanı sıra olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinin hız kazanması ve yaygınlaşması sonucu, demokrasi, adalet bilinci, insan hakları ve iktisadi anlamda rekabetin pozitif getirileri artmıştır. Ancak Marx'ın belirttiği üzere kapitalizmin getirisi ve Lenin'e göre emperyalizmin son aşaması olarak da ifade edilen küreselleşme, az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde zengin ve fakir arasındaki farkın büyümesine sebep olduğu için gelir dağılımında eşitsizlik, uluslararası düzeyde terör, çocuk işçiliğinin artışı ve modern köleliğin gerçekleşmesi gibi olumsuz politika etkilerini de beraberinde getirmektedir (ILO, 2017).

Küresel sistem içinde gelişen ve önemli hale gelen "Kalkınma Ekonomisi" toplumun refah seviyesini güçlendirmek, güvenlik endişelerini gidermek ve yaşam standartlarını en iyi seviyeye çıkararak sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum yaratmayı hedefleyen çalışmalar yapmayı amaç edinmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin sağlandığı eşit şartlar altında oluşturulmuş, yüksek refah seviyesini amaçlayan kalkınma kavramı aynı zamanda kalkınmayı istikrarlı hale getirebilmeyi vurgulamaktadır. Kalkınma kavramı gelişmekte olan ekonomiler için daha önemlidir. Toplumsal refahın iyileştirilmesi, "gelişmekte" olan ekonomilerin "gelişmiş" ekonomiler düzeyine erişebilmeleri için pozitif anlamlar yüklenen kalkınma kavramı, küresel çözümler isteyen bir sorundur. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği yüksek ekonomik büyüme oranları gelişmekte olan ekonomilerde doğru kalkınma stratejileri uygulanmadıkça, kalkınmaları için yeterli olamamaktadır. Literatürde sıkça kalkınma terimi ekonomik büyüme ile bağdaştırılmakta ve istatistiksel olarak ekonomik büyüme, kalkınma göstergesi olarak kullanılmaktadır. Ancak çok yönlü bir süreç olan kalkınma finansal gelişme, nüfus artışı, çevre ve iklim politikaları, cinsiyet eşitsizliği, teknolojik ilerleme, sosyal, politik, güvenlik, eğitim ve sağlık harcamaları, göç oranları ve

gelir dağılımında eşitliğin sağlanması gibi çeşitli birçok faktörleri içinde barındırmaktadır. Bu nedenle rakamsal büyümelemlerin gerekli kalkınma kriterlerini yeteri kadar sağladığı düşünülmemektedir.

Çalışmamızda, küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisi Türkiye örneğinde “Vektör Otoregresif Model” (VAR) tekniği ve 31 ülkenin örnekleme dahil edildiği gelişmekte olan ekonomilerde, “Dinamik Panel Veri Analizi, Genelleştirilmiş Momentler Metodu” (GMM) kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde küreselleşmenin tanımlaması yapılarak, tarihsel perspektifte gelişimi, değişimi ve etkileşimleri anlatılmaktadır. Küreselleşmenin ölçümüne ilişkin görüşler ve ilgili endeksler hakkında bilgi verilmiş, küreselleşmenin boyutları detaylandırılmış, iktisadi yönden yorumlanmıştır.

İkinci bölümde kalkınmaya ilişkin kavramsal çerçeve verilerek, tarihsel gelişimi, kalkınma iktisadının amacı ve kalkınmanın çeşitleri özetlenmiştir. Kalkınmanın temel belirleyicileri ve ölçülebilir göstergelerinin de açıklandığı ikinci bölümde iktisadi kalkınmada küreselleşmenin rolü de açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye’de küreselleşme ve kalkınma ilişkisi, 1990-2017 yıllık verileri kullanılarak ekonometrik olarak araştırılmış ve gelişmekte olan ülkelerde küreselleşme ve kalkınma ilişkisi, dinamik panel veri analizi, genelleştirilmiş momentler metodu (GMM) ile analiz edilmiştir. İlgili ekonometrik bulgular raporlanmış ve iktisadi açıdan yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde politika önerileri geliştirilmiştir.

1. BÖLÜM

1. KÜRESELLEŞME

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşmenin tanımı yapılarak tarihsel perspektifte küreselleşmenin süreç içerisindeki gelişimi, değişimi ve etkileşimleri anlatılmaktadır. Küreselleşmenin ölçümüne ilişkin görüşler ve ilgili endeksler hakkında bilgi verilmiş olup, bu çerçevede küreselleşmenin boyutları detaylandırılmıştır. Son olarak küreselleşmenin iktisat disiplinindeki yeri, önemi ve iktisat disiplinine sağladığı avantajlar ve dezavantajlardan bahsedilmiştir.

1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşmenin kavramsal anlamda ilk kullanımının tam olarak belirtilmesi oldukça zordur. Literatürde küreselleşme kavramının ilk kullanımı ile ilgili birçok farklı bilgi ve kaynak bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre küreselleşmenin ilk kullanımı 1833 yılında İngiliz iktisatçı W.Foter'in yeryüzü kaynaklarının konumu ve tüketimini içeren bir araştırma makalesinde ilk defa kullanılmıştır. Küreselleşme kavramının ve tanımının güncelliği ve hızla yaygınlaşması 1968 yılında yazılan kaynakların kullanımı ve paylaşımı konulu araştırması ile Garrett Hardin'e dayanmaktadır (Karabıçak, 2002: 116). Urmetzer'e göre küreselleşme kavramı 1944 yılında ilk defa Merriam Webster's Dictionary'de kullanılmıştır (Urmetzer, 1999: 49). Ziegler'in ifadelerine göre ise küreselleşme kavramı ilk olarak 1960'lı yıllarda sosyolog Marshall McLuhan kullanımı ile tanımlanmıştır. Bu ifade doğrultusunda küreselleşme kavramı ilk kez 1962'de McLuhan'ın "Gutenberg Galaxy" adlı kitabında "küresel köy" kavramıyla açıklanmaktadır (Mc., 1964: 184). Bir başka kaynağa göre ise küreselleşme kavramı ilk kez "Webster's Third New International Dictionary of English Language Unabridged" sözlüğünde 1961 yılında kullanılmıştır (Sarıtaş, 2006: 389).

Küreselleşme kavramı, Amerikan sosyolog Roland Robertson'ın çalışmaları ile yaygınlaşmıştır. 1985 yılında küreselleşme başlıklı ilk çalışma niteliği taşıyan "Küreselleşme: Sosyal Kuram ve Küresel Kültür" isimli çalışmasını 1992 yılında yayımlamıştır. Robertson, süreç içerisinde küreselleşmenin bir bölümünün yerelliklerin evrenselleşmesi, diğer bölümünün ise küreselin yerelleşmesi şeklinde ifade etmektedir. Küresel ve yerel ilişkisinde karşılıklı dinamik nedeni ile farklılaşma ve aynılaşma birbirini olanaklı hale getirmektedir.

Robertson'ın bakış açısına göre yerelliği meydana getiren süreç küreselleşme sayesinde somutlaşmaktadır (Öngören, 2002: 449). Bu nedenle Robertson, küreselleşmenin modernliğin bir sonucu olmadığını düşünmektedir. Giderek küreselleşen dünyada dil, din, uygarlık, toplum ve gerçekte birey düzeyinde bir bilinç yükselişinin varlığını savunmaktadır (Robertson, 1999: 21-22).

Anthony Giddens (1998), Robertson'ın araştırmalarının tersine modernliğin küreselleşmenin özünü oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede küreselleşme, farklı coğrafyaların birbiri ile olan bağlantısının artması ve yoğunlaşması şeklinde tanımlanabilir. Ona göre küreselleşme Batı ile ayrıştırılamamaktadır (Giddens, 1998: 25-28). Giddens'a göre toplumsal varoluşun küreselleşmesi, küresel ulus-devlet sistemi ve ülkeler arası iş bölümü gibi akışların iyileştirilmesi sürecidir. Küreselleşme, zamansal ve mekânsal uzaklaşmanın temel boyutlarının bir ifadesi olarak anlaşılmaktadır. İç içe geçmiş kavramlar olan devletçilik, kapitalizm, sanayileşme ve militarizm süreçlerinin nitelikleri nedeniyle nasıl küreselleşen bir güce sahip olduklarını irdelemek gerekmektedir (Giddens, 2010: 37).

George Modelski, küreselleşmeyi birbiri ile bağlarının giderek artmakta olduğu büyük medeniyetlerin tarihi olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme en eski medeniyetlerin düzensiz zaman dilimlerindeki karşılaşmalarına ve etkileşimlerine dayanan, uzun dönemli tarihsel bir sürece dayanarak birikimli gelişmektedir. Modelski'ye göre küreselleşme; medeniyetler, uluslar ve siyasal topluluklar da gerçekleşen genel dayanışmanın derinleşmesinin tarihsel boyutlarını içermektedir (Held ve McGrew, 2008:71).

Paul Hirst ve Grahame Thompson küreselleşmeyi, yerel kültürlerin ve ekonomilerin sınırlarının aşılması uluslararası bir konuma erişmesi ve bu doğrultuda sosyal düzenin de küresel aktörler tarafından belirlendiği bir çağ olarak ifade etmektedir. Bu bakış açısının temel yapı taşını hızlı ve yeni ekonomik küreselleşme fikri oluşturmaktadır. Ekonomilerin yerel yönetim politikalarının geçerliliğini hızla kaybederek küresel düzeyde bir ekonominin oluşum süreci olarak da tanımlanabilmektedir (Hirst ve Thompson, 2007: 26).

David Held ve Anthony McGrew'e göre küreselleşme kavramı "kıtalar arası veya bölgeler arası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç" şeklinde ifade edilmektedir (Held ve McGrew, 2008: 72).

Dreher (2006)'in tanımına göre ise küreselleşme, bireyler arasında, bilgi paylaşımı, sermaye ve mallar dâhil olmak üzere çeşitli akışların aracılık ettiği iç veya çok kıta

mesafelerindeki aktörler arasında ilişki bağlantılarının oluşturma sürecini açıklamaktadır. Küreselleşme, teknolojileri, ulusal ekonomileri, kültürleri ve karmaşık ilişkileri kapsayan bir süreçtir (Gygli vd., 2018).

Wood'a göre, küreselleşme, kapitalizmin evrenselleşmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kapitalist sistemin dünya genelinde hızla yaygınlaşması ve ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal etkileşimlerinin farklılaşması şeklinde yorumlanabilmektedir (Wood, 1998: 6-7).

Albrow'a göre, Giddens'in küreselleşme-modernlik ile ilgili ifadeleri ve tanımlamaları yetersiz ve yanıltıcıdır. Küreselleşmenin modernlik ile bağdaştırılması değişimleri görmemizi engellemekte ve yeni bir çağa girildiğini ifade etmektedir. Albrow'a göre küreselleşmenin temel itici güçleri, insan yaşamında etkili olan pratikler, değerler ve teknolojinin yayılmasıdır (Albrow, 1997: 88).

Touraine, dünyanın eskiye evrildiğini ve iki farklı toplumun oluştuğu görüşündedir. Zorluklar nedeni ile toplum farklı evreler içerisinde yaşamaktadır. Güçlü ve zengin iktidarın yönettiği toplum ile fakir, yitlik kimliğe sahip toplum küreselleşmenin farklılaştırma eğiliminin bir göstergesi niteliğindedir (Touraine, 2000: 17-18).

Wallerstein, modern dünya ekonomisinin çıkışını, dünya sistemi yaklaşımı çerçevesinde incelemektedir. Kapitalist sistemin gelişmesi ile ekonomik açıdan tek bir dünya ekonomisi söz konusu olmuştur. Ancak, ülkelerin birbirinden edindiği siyasal ve kültürel çeşitlilikler nedeni ile aynı madalyonun iki yüzü benzetmesi yapılabilmektedir. Bu nedenle özerk devlet anlayışı farklılaşmaktadır. Wallerstein'e göre, modern devlet, özerk olamamıştır. Devletler, yönetim süreçlerinde birçok kurala uymak zorunda kalmış ve devletler arası bir sistemin ayrılmaz parçaları olarak meşrulaştırılmış bir zeminde işlemişlerdir. Devletler arası sistemin varlığı her devlet için birtakım kısıtlamaları gündeme getirmektedir. Bu kısıtlamalar hukuki, diplomasi uygulamaları ve sözleşmelerin tabi olduğu uluslararası kurallarda askeri gücün kullanım koşullarında görülebilmektedir (Wallerstein, 1996: 48).

Birleşmiş Milletler (UN), küreselleşmeyi toplum ilişkilerinin hızla yayılması şeklinde tanımlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle küreselleşme bir ülkenin yerel ekonomik sisteminin uluslararası liberalizasyon, dış yatırımlar ve sermaye akışları, teknolojik değiş tokuşlar ve bilgi akışlarıyla, üretim faktörlerinin yerel ekonomilerin yanı sıra yerine dünya genelinde

kullanılması yoluyla uluslararası piyasalarla ve kurumlarla bütünleşmesi durumudur (United Nations, 2004: 4-5).

John Baylis, Stave Smith ve Patricia Owens “The Globalization of the World Politics” adlı kitaplarında küreselleşme ile ilgili Realizm, Liberalizm ve Marksizm şeklinde üç teoriyi vurgulamaktadır. Marxsist düşünürlere göre küreselleşme batılıların öncülük ettiği bir kavramdır ve şu anki dünya sistemini ifade etmektedir. Bununla birlikte küreselleşme kapitalist sistemin son aşaması olarak da tanımlanmaktadır. Liberallere göre küreselleşme, politikaları belirleyen temel olgu haline almıştır ve bu yüzden artık politika belirleyici devletler ana merkez sayılmamaktadır. Realistlere göreyse Liberallerin aksine devletler sistemi aynı (egemen) kalacaktır ve küreselleşme dünyanın bölgesel bölünmüşlüğüne değiştirmeyecektir (Baylis vd., 2008: 4-5).

Joseph E. Stiglitz, küreselleşmenin temel olarak ülkelerin ve dünya halklarının bir karışımı olduğunu belirtmiştir. Ona göre küreselleşmenin amacı, iletişim ve lojistik maliyetlerini minimum düzeye indirilmesidir. Küreselleşmeyi “...mallar, hizmetler, sermaye, bilgi ve insanların sınırları aşmasının önündeki yapay engellerin kaldırılması demektir” cümlesi ile tanımlamıştır. Aynı zamanda Stiglitz’in tanımına göre küreselleşme, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve ulusal ekonomilerin daha fazla bütünleşmesi sebebi ile dünya genelini zenginleştirebilecek bir güç olarak ifade edilmiştir (Stiglitz, 2002: 31).

Steger ise küreselleşmeyi, sosyal, siyasi, kültürel, bilimsel ve ekonomik ilişkilerin ülkelerdeki mevcut sınırlarını yok ederek bütünleştiren sosyal bir süreç olarak belirlemektedir (Steger, 2009: 1).

Küreselleşme, en genel ve yaygın tanımı ile mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, finansal kaynakların, teknolojik bilgi ve biriminin sürekli bütünleştiği süreç olarak tanımlanmaktadır (Şenses, 2004: 1). Küreselleşme, dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirlerine ve giderek dünya piyasalarına adapte olmaları ve iktisadi karar alıcıların, bu süreci giderek kapitalizmin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlemesi olarak da ifade edilmektedir (Yeldan, 2002: 2).

1.2. Tarihsel Perspektifte Küreselleşme

Çok boyutlu bir olgu olan küreselleşmenin disiplinlerarası bir konumda bulunması nedeniyle tarihsel süreçte ilk olarak ne zaman başladığına dair görüşler tıpkı küreselleşme tanımında olduğu gibi farklılıklar göstermektedir.

Friedman (2000), küreselleşme sürecini birinci küreselleşme ve ikinci küreselleşme olarak ayırmıştır. Birinci küreselleşme, 1800'lerin ortalarında başlayıp 1920'lerin sonuna kadar devam eden dönemde ortaya çıkan eğilimleri kapsamaktadır. 1866 yılında Avrupa ile ABD arasında başlayan dış ticaret ve para akışı nedeni ile küreselleşme çağının başladığını ifade etmektedir. İlgili dönemde özellikle Büyük Britanya'nın yükselen piyasalara yaptığı yatırımların büyüklüğü, dönemin yürütücü ülke konumunda olmasının da göstergesi niteliğindedir. İlk küreselleşme dönemi I. Dünya Savaşı, Rus Devrimi ve Büyük Ekonomik Bunalımlar sebebi ile sekteye uğrayarak son bulmuştur. Friedman'a göre, II. Dünya Savaşı ile 1989'a kadar süren Soğuk savaş dönemi, iki küreselleşme arasındaki geçiş dönemini oluşturmaktadır. İkinci küreselleşme ise, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1989'da Berlin duvarının yıkılması ile başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçtir. Birinci küreselleşmeye benzer yanlarının olmasına rağmen aradaki farkı günümüz finans piyasasındaki gelişmelerden verdiği örneklerle kanıtlamaya çalışan Friedman, günümüz küreselleşmesini teknolojideki yenilikler ve rekabet sayesinde daha uzağa, daha hızlı, daha ucuza ulaşılabilirlik olarak tanımlamaktadır. Birinci ve ikinci küreselleşme süreçleri nitelik açısından da fark göstermektedir (Friedman, 2000: 15–18).

Mittelman (2000) ise küreselleşmenin üç aşamadan oluştuğunu savunmaktadır. Birinci küreselleşme aşaması, Avrupa'nın yerli üretimlerini başka kıtalara ihraç etmek amacı ile başlattığı coğrafi keşiflerle ilişkilendirilmektedir. Kapitalizm yaşam tarzının getirisi olan hammadde ihtiyacı, nihai ürünlerin yeni yerlere satılması zorunluluğu ve bu sistemin işleyebilmesi için Avrupalının deniz aşırı imparatorluklar kurma girişimleri küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul görmektedir (Wallerstein, 1974: 348). İletişim ihtiyacı beraberinde ekonomik ilişkiler ve şehirleşme süreci hızlandırmıştır. Küreselleşme kapitalizmin gelişmesi ile daha da gelişmiştir ve ikinci küreselleşme aşaması 16.yy'da önemli teknolojik gelişmeler sayesinde, tüm dünyada hız kazanmıştır. Üçüncü küreselleşme için ise 1970'ler önemli bir kırılma noktası niteliğindedir. 1970'lerin sonunda yeni uluslararası ekonomik düzenin hız kazanmasıyla birlikte küreselleşme de bugüne dek devam etmiştir (Mittelman, 2000: 18-19).

Oran'a (2000) göre tarihsel perspektifte birinci küreselleşme olarak adlandırılabilen dönem, 1490 yıllarında merkantilizm akımının gerçekleşmesi ile başlayan ve devamında gelen sömürgecilik ile tamamlanmaktadır. İkinci küreselleşme ise makineleşmenin getirisi olan sanayi devrimi sonucu 1890'lı yıllarda başlamış ve emperyalizm ile bu süreç sonuçlanmıştır. Son olarak üçüncü küreselleşme ise 1970'li yıllarda başlayıp 1990'larda Batı'nın ideolojisi kaynaklı kurduğu egemenlik ve iletişim çağı, çok uluslu şirketler ile biçimlenmiştir (Oran, 2000:113).

Gunn (2003) "First Globalization: The Eurasian Exchange, 1500 to 1800" adlı kitabında deniz aşırı ticaret nedeni ile gelişen, Avrupa ile Asya arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin, Avrupa merkezliliği zayıflattığını ifade etmektedir. Bu nedenle, birinci küreselleşme döneminin ticaret savaşlarının yanı sıra bilgi, teknoloji ve özellikle kültürel melezleşme sebebi ile gerçekleştiğini savunmaktadır (Gunn, 2003: 2-12).

Şenses (2004) ise Oran'ı destekler nitelikte birinci küreselleşmeyi 1870-1913 dönemi olarak ifade etmektedir. 1970'li yıllar ve günümüze uzanan süreci ise ikinci küreselleşme olarak tanımlamaktadır (Şenses, 2004: 14-15).

Scholte (2005) göre küreselleşmenin başlangıç noktasını belirlemek oldukça güçtür. Scholte'nin "Küreselleşme Döngüleri Hipotezi"ne göre, küreselleşmenin konjonktürel dalgalanmaları bulunmaktadır. Ülkeler tarihin belli dönemlerinde içe kapanma eğiliminde ve belli dönemlerde ise dışa açılma eğiliminde olurlar ve bu dışa açılma eğilimlerinin gerçekleştiği dönemlerde küreselleşme gerçekleşmektedir (Demiröz, 2016: 8). Küresel bilincin oluşumu 1500'lü yıllara dayanmaktadır. 19. yüzyılın ortalarına doğru daha da görünür hale gelen küreselleşme hızla yayılmaya devam etmiştir. Küresel ilişkilerin 1960'lı yıllardan sonra artarak en yoğun ve yayılımcı halini aldığı görülmektedir (Scholte, 2005: 49).

Tarihsel süreç ve ilgili literatür incelendiğinde denilebilir ki günümüzde de sürekli gelişen ve dönüşen küreselleşmenin başlangıç noktasının neresi kabul edilebileceği konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bunun yanı sıra ortak görüş küreselleşmenin başlangıcında Avrupa'daki coğrafi keşifler ve matbaanın icadı gibi gelişmelerin önem arz ettiği yönündedir (Nester, 2010: 25).

1.2.1. Merkantilizm Dönemi

Küreselleşmenin temellerinin atılmasında birçok belirleyici etken, iktisadi akım ve iktisat politikası etkili olmuştur. Küreselleşme tarihsel olarak irdelendiğinde Merkantilizm akımına vurgu yapmak gerekmektedir. 15. ile 18. yüzyılın sonuna kadar olan dönemi kapsayan merkantilizm en genel anlamda devlet otoritesine dayanmaktadır ve 1450-1750 yılları (Orta Çağ ve Fizyokrasi dönemi) arasında gelişen iktisadi düşüncelerin bütünü oluşturarak iktisat politikasına yön vermektedir (Savaş, 1997: 138). Ekonominin ve devletin eşzamanlı olarak birlikte büyümesini ve güçlenmesini sağlamak amacı ile merkantilizm akımı kıymetli madenleri zenginlik ölçüsü olarak görmektedir ve ithalattan çok ihracat yapılmasını savunmaktadır (Denis, 1997: 118). İthalatın en az seviyede tutularak, ihracatın artırılması, ülkenin kıymetli maden varlığını artıracaktır. Dış ticaret maden para olan altın ya da gümüş cinsinden yapılmaktadır. Bu nedenle dış ticaret fazlasına sahip olan ülke/ülkelerin mali varlığı yükselerek zenginleşecektir. Merkantilist dönemde hammadde ihracatının yapılması yasaklanmış, mamul madde ihracatı özendirilmiştir. Merkantilist düşünürler, dış ticarete, kıymetli madenlerin ülkeye girişini hızlandırması için gereken politikaların düzenlenmesi ve sıkı bir gümrük denetimi uygulanmasını savunmaktadırlar (Aydemir ve Güneş, 2006: 145).

1453 İstanbul'un Fethi, tarihi kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır. Avrupa için başlangıçta dezavantajlı gözükse de bu durum Avrupa'nın güçlenmesinin temel nedenidir. İstanbul'un Fethi ile Bizans'ın önde gelen, ancak baskıcı din anlayışı yüzünden, ifade özgürlükleri bulamayan bilim adamları Avrupa'ya kaçmıştır. Bu durum Rönesans'ın başlangıcının da temelini oluşturmaktadır. İstanbul'u fethedebilecek güçte toplumların yapılabılır olması feodal beylerin gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Avrupa'da krallar güçlenmiştir ve otorite sağlamışlardır. İpek ve Baharat yolunun Osmanlı'nın eline geçmesi, toprakları Anadolu kadar verimli olmayan Avrupa'da yerleşik bir hayata geçerek çalışmaya ve üretmeye mecbur bırakmıştır (Bakkalcı, 2018: 31). Avrupalı tüccarlar ipek ve baharat temelli mallara ulaşmak için yeni yollar keşfetti. Bu değişme gemicilik ve deniz ulaşım yollarının iyileşmesini sağlamıştır. Yeni ticari yolların bulunması, ticaret hacmini artırmış ve böylelikle sermaye ve üretim de artmıştır (Aydemir ve Güneş, 2006: 141). Avrupa bilinci İstanbul'un Fethi sonrasında ki süreç de oluşmaya başlamıştır (Bakkalcı, 2018: 31).

Dış ticaret hacminin artırılması için kolonileşme gerekli hale gelmiştir 15. yüzyılın sonlarında ve 16. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'da denize kıyısı olan ülkelerin gelişmesi ile ticaret hacmi artmıştır. Deniz aşırı ticaret yapan ülkeler, pek çok yeni keşfedilen yerleri

sömürge haline getirmişlerdir. 17. yüzyılın ortalarına doğru birkaç yüzyıllık bir dönem içinde ise dünya ticaret sistemi, merkez, yarı çevre ve çevre şeklinde üçlü bir ayrıma gitmiştir. Merkezde Kıta Avrupası ve Britanya yer alırken yeni ve eski sömürgeler çevreyi oluşturmuştur (Güvenç, 1998: 58).

Değerli madenlerin Avrupa’da toplanması yüksek oranlı enflasyona yol açmış, halkın daha da fakirleşmesine neden olmuştur. 18. yüzyıl içinde gerçekleşen fiyat yükselişleri doğrultusunda talebi yüksek olan malların ucuza üretiminin daha kazançlı hale gelmesi ile değerli madenler popülerliğini kaybetmiştir. Bu bağlamda artan sermaye birikimi, talep fazlalığı ve teknolojideki yeniliklerin teknik buluşlar sayesinde gelişimi insan gücünün yerine makineleşmenin gelmesi ile başlamış ve fabrika üretimine geçişi sağlanarak sanayiye geçişin temellerini oluşturmuştur (Kazgan, 2002: 51-52). Böylelikle merkantilizm akımı etkisini kaybetmeye başlamıştır.

1.2.2. 1776-1914 Altın Standardı ve İktisat Biliminin Kuruluşu

1776-1914 arasındaki yıllarda küresel anlamda ülkelerde farklılaşmalar ve iktisadi anlamda birçok gelişme meydana gelmiştir. 1776 yılında zenginleşen Kuzey Amerika’nın bir bölümü İngiliz kolonisi olmaktan çıkıp bağımsız ABD devletine dönüşmesi vurgulanması gereken noktalardan biridir. Mevcut iktisadi sistemi açıklamak üzere 1776’da Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği*’ni yayınlaması ile liberal iktisadi akım Merkantilizm’in yarattığı çelişkilere bir çözüm yolu niteliğinde görülmüştür. Adam Smith’in serbest rekabeti ve liberalizmi savunan görüşleri dönemin politik, ekonomik ve toplumsal dönüşümleri üzerinde etkilidir (Kazgan, 2012: 4-5). Fransa’da 1789 yılında meydana gelen İhtilal ise monarşiye karşı gelerek ulus devletinin temellerini atmış aynı zamanda liberal akımın yükselişine bir örnek teşkil etmiştir.

Ekonomik liberalizmin kurucusu olan Smith’in düşünceleri, Merkantilizm döneminin aksaklık ve çelişkilerine çözümler sunmuştur. Smith kitabında, uluslararası iş bölümünün piyasanın genişliğiyle belirleneceğini, aynı zamanda verimliliğin de uzmanlaşma yoluyla artacağını, devletin rekabete dayanan bu piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini söylemekteydi. Makineleşmenin getirdiği üretim artışı yeni piyasaların açılmasını, deniz aşırı ülkelerin de bu bağlamda uzmanlaşma sürecine girmesini sağlamıştır. Yeni icatlarla zenginleşen İngiltere, küreselleşmeyi sürükleyen devlet konumuna girmiştir (Kazgan, 2012: 4-5). Literatürde bu dönem İngiliz Küreselleşmesi olarak ifade edilmektedir (Ocampo ve

Martin, 2003: 2-7). İngiliz Küreselleşmesi'nde Sanayi Devrimi'nin önemli payı bulunmaktadır.

Bu dönemde zenginlik değerli madenler ile ölçülemez duruma gelmiştir. Çünkü kapitalist sistemin bir koşulu olan kâr elde etmeyi garanti altına alamamaktadır. (Gençoğlu, 2013: 86). Sanayi Devrimi ile birlikte zenginliğin kaynağının üretim olduğu anlaşılmıştır. İngiltere'de su ve buhar gücü ile çalışan dokuma tezgahlarının kullanılmaya başlanması sonucu, üretimde iyileştirme ve köklü bir değişiklik gerçekleşmiştir. 17.yy'da su tezgahının patentinin alınmasıyla birlikte fabrikalara olan ihtiyaç artmıştır. Bu doğrultuda demire olan talep de yükselerek demir sanayisinde kok kömürü kullanılmaya başlanmıştır. Uçan mekik ve yeni çırık da üretim de ki hızı artırmıştır. Bu ihtiyaçların bir sonucu olarak, birçok teknolojik gelişme meydana gelmiştir. 1769 da buhar makinesinin üretilmeye başlaması ile birlikte buharlı tren ve buharlı gemiler geri kalmış ülkelere ihraç edilmeye başlamıştır. İlgili dönemde üretim yüksek bir ivme kazanmıştır. Makineleşmenin gelişmesi ile Sanayi Devriminin başlangıcı iktisatçılara göre 1770'lerden sonradır (Narin, 2010: 240-241). Sanayi Devrimi, buharlı makinelerin kullanılması ile ortaya çıkan emeğin üretkenliğini artırmış, yoğun üretim ve sermayeyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kapitalist sistemin gelişiminde öncü olmuştur. Üretim hızına bağlı olmakla birlikte pazarın büyümesi gerektiği düşüncesi küreselleşmeyle beraber dünya genelinin de sömürülmesini beraberinde getirmiştir.

Sömüren ülkelerin gelişmesi nedeniyle ülke sınırları dışına çıkmış ve bu ülkeler dünya pazarlarını paylaşan tekeller oluşturmuşlardır. İfade edilen küreselleşme olgusu aynı zamanda küreselleşmenin emperyalizm aşamasını da tanımlamaktadır (Savaş, 2004: 24). Küresel emperyalizm olarak adlandırabileceğimiz dönem içerisinde Britanya, “üzerinde güneş batmayan İmparatorluk” olarak görülmüştür.

Küreselleşen dünyada para sistemleri değişim ve dönüşüme devam etmektedir. Bu bağlamda tarihî açıdan öneme sahip uluslararası ödeme sistemleri, dünya ekonomi tarihinde belirli dönemlerde farklılaşmıştır. Bunlardan birincisi, 1870'lerden 1930'lara kadar süren altın standardı olarak adlandırılmakta, ikincisi ise 1929 buhran dönemini içermekte ve 1944 yıllarına kadar etkisini devam ettirmekteyken üçüncü uluslararası ödeme sistemi, 1944-1973 dönemini kapsayan Bretton Woods sistemidir. Son olarak karma uygulamalar olarak da adlandırabileceğimiz, günümüzdeki dönemi kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2009).

Altın Standardı Sistemi 1717-1913 yılları arasında kullanılmış ve sistem çerçevesinde ülkeler para yerine altın kullanarak paranın değerini belli bir miktar altına endekslemişlerdir. Altın standardı süreç içerisinde aşağıda belirtilen aşamaları yaşamıştır (Akdiş, 2011: 10):

- Altın sikke standardı: Avrupa’da ilk defa 1816 yılında İngiltere’de görülen altın sikke standardında, altın standart ölçülerde darphanelerde basılabilmektedir. Ülkeye altının giriş ve çıkışı serbesttir (Öztürk, 2014: 49).

- Altın külçe standardı: I. Dünya savaşında güçsüzleşen Avrupa ekonomileri tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Altın sikke basımı durdurulmuş para olarak altına bağlanan banknot ve sertifikalar kullanılmıştır (Erol ve Erol, 2013: 21). Diğer bir deyişle bu sistemde, piyasa ki paraların karşılığı altın olarak belirlenmekte ancak piyasadaki paralar altın olmamaktadır (Akdiş, 2011: 12).

- Altın kambiyo standardı: Bu sistem Avrupa ülkeleri tarafından I. Dünya Savaşından sonra altın stokları azaldığı veya tükendiği için yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Hiç, 1992: 85). Bu sistemde ülkeler paralarının bir kısmını değerli maden ölçütü olan altına sabitlemekte ve bir başka yabancı para birimine belli bir parite üzerinden bağlamaktadır. Bu doğrultuda yabancı para biriminin de altın ile temsil edilebildiği görülmektedir (Akdiş, 2011: 12). Altın kambiyo standardında parasını bir başka ülkenin parasına endeksleyen ülkeler tâbi ülke olarak adlandırılmakta ve parasını altına endeksleyen ülkeler ise anahtar ülkeler olarak tanımlanmaktadır. Altın kambiyo standardının en iyi örneği Bretton Woods sistemidir (Öztürk, 2014: 55).

1.2.3. Dünya Savaşı Belirsizlikleri ve Bretton Woods Sistemi

I. Dünya Savaşı ve savaşı takip eden dönemde toplumsal, siyasal, kültürel birçok karmaşanın yanı sıra ülke ekonomileri durgunluk, kriz ve belirsizlik ortamı yaşamışlardır. Liberalizm akımının öncüsü Smith’in temellerini atmış olduğu Klasik İktisadi Öğretinin temel prensibi olan görünmez el ekonomide dengeyi sağlayamamış ve Say'ın “her arz kendi talebini yaratır” temelli iktisadi teorisi varlığını yitirme noktasına gelmiştir. 24 Ekim 1929 yılının perşembe günü, New York borsasında büyük bir çöküş yaşanmıştır. İlgili tarih Büyük Buhranın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buhranın etkilerinin yaşandığı 1929-1932 yılları arasında, dünya ticareti %60 düzeyinde gerilemiştir. Piyasa mekanizmasındaki bu tıkanıklık, kapitalist bir ekonomide parametreler arasındaki ilişkilerin sorunsuz işlemediğinin

kanıtı niteliğindedir. İktisatçılar bu dönemde dengenin nasıl sağlanacağı konusunda teoriler geliştirmek için çabalamaktadır. Aynı zamanda, piyasa dengesinin tekrar oluşma belirsizliği dönemin gündemini etkilemektedir (Hobsbawm, 1996: 106-107). Çünkü, daha önceki dönemlerde gerçekleşen konjonktürel dalgalanmalar belli periyotlarla gerçekleşmektedir. İlgili dönemler de görünmez el tarafından yeniden dengenin sağlandığı düşünülmektedir (Stewart, 1980: 32).

J. Maynard Keynes, Klasik İktisadi Akımın ilkeleri doğrultusunda yol izleyen devletlerin ve iktisatçıların depresyonu derinleştirdiğini ileri sürmüştür. Karl Marx gerçekleşen bu iktisadi dalgalanmaların kapitalizm nedeni ile ortaya çıktığını, bunların sonunda altından kalkılamayacak iç çelişkiler doğuracağını ve böyle bir sürecin ekonomik sistemin varlığını tehdit edeceğini ifade etmişti. Keynes müdahaleci devlet prensipleri çerçevesinde, toplam talebin artırılmasına yönelik politika değişikliklerinin gerçekleştirilerek krizin aşılabileceği savunmuştur (Bakırtaş ve Tekinşen 2004: 90).

Büyük Buhran'ın etkisi ile gerçekleşen milliyetçilik hareketleri, 1932 yılında Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada hızlı bir silahlanma savaşının başlamasına neden olmuştur. Bu süreç 1939 II. Dünya Savaşı'nın hazırlık süreci olarak da ifade edilmektedir. 1930'larda yaşanan büyük depresyon ve ardından gelen II. Dünya Savaşı, uluslararası ticareti, para değişimlerini ve ülkeler arasında borç alışverişini büyük ölçüde azaltmıştı. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı, ABD'nin güçlenmesi için gerekli alt yapının oluşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği öncülüğünde kapitalizme karşı yeni dünya sisteminin kurulması kalkınma ekonomisini geliştirmiştir. Dünya Savaşları ve ulus devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile farklılaşan 1914-1970 döneminin ardından dünyada yeni bir küreselleşme dalgası başlamıştır (Yeldan, 2002: 3).

II. Dünya Savaşı'nın ardından güçlenen ve düzenin sağlanması adına önemli adımlar atmış olan ABD'nin çabalarıyla, 1944 yılında Bretton Woods kasabasında 44 devlet temsilcilerinin imzaladıkları Bretton Woods Antlaşması ile Bretton Woods sistemi kurulmuştur. Toplantılarda, Harry Dexter White, John Maynard Keynes gibi tanınmış ekonomistler yer almıştır. Riskin yüksek olduğu gerekçesi ile Keynes'in planı yerine daha karmaşık olan White Planı kabul edilmiştir. Bretton Woods sisteminin uygulamasından sorumlu olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (WB) öncüsü olan IBRD (Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası) kurulmuştur. Altın-Dolar ilişkilerine paralel olarak yürüyen uluslararası para sistemi, sabit kurlar ve spekülasyon sermaye

hareketlerine karşı ulusal kontrol olanaklarını kullanarak bir savunma mekanizması görevi görmüştür (Yeldan, 2002: 7). Bretton Woods, ülkelerin para birimini sabit bir kurdan ABD dolarına sabitlemekteydi, sabitlenen ABD Doları bir ons altın için 35\$ olarak tanımlanmıştır. Amerika'nın sabitlenen fiyattan dolar rezervi tutma zorunluluğu, Bretton Woods sisteminin temel altyapısını oluşturmuş, ABD, yabancı merkez bankalarına altın konvertibilitesi tanımıştı. Böylelikle her ülke, kendi parasını ABD Dolarına sabitlemiş ve Dolara da altın konvertibilitesi tanınmış olduğu için ulusal paralar dolaylı olarak altına bağlanmıştı (Seyidoğlu, 2009: 759-761). Bretton Woods sisteminde para birimlerinin dolar paritesi etrafında en fazla $\pm\%1$ seviyesinde dalgalanmasına izin verilmişti. Bunun yanı sıra ekonomik bir problem gerçekleştiğinde para birimlerinin $\%10$ oranında devalüasyonuna onay verilirken, $\%10$ 'un üzerinde bir devalüasyon IMF'nin izni doğrultusunda gerçekleştirilebiliyordu (Uzunoğlu, 2007:4).

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Bretton Woods sistemi 1970'li yılların başında çökmüş, bunun neticesinde sabit kur sistemi yerine dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Gelişmiş ülkeler ard arda sermaye hareketleri kısıtlamalarını kaldırmışlardır. Bu ülkelerde sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, finansal küreselleşmenin hızını oldukça artırmıştır. Bu bağlamda Döviz piyasaları küreselleşmeye başlamıştır. 1973 yılında meydana gelen petrol krizi nedeni ile Avrupa bankalarında biriken fonlar, karşılık bulmuştur. Özellikle gelişmekte olan ekonomiler de uluslararası bir borç piyasası oluşmuştur. Böylelikle sermaye de küreselleşmeye başlamıştır (Olgun, 2006: 147).

1.3. Tarihsel Süreçte Küreselleşmeye Yön Veren Kurumlar

II. Dünya Savaşı sonrası süreçte, küreselleşmeyi hızlandıran ve küreselleşmeye yön veren birçok kurum kurulmuştur. Ülkeler arası ticaretin, dengeli gelişimini sağlamak ve ödeme güçlüklerine çözüm bulmak amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. 24 Ekim 1945 yılında dünya barışı, adaleti ve güveni sağlamak amaçlı Birleşmiş Milletler (UN) kurulmuştur. 1945 yılında ülkelerin belirli sektörlerde reform yapmalarına yardımcı olmak için teknik ve finansal destek sağlayarak uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını desteklemek amaçlı Dünya Bankası (WB) kurulmuştur. Paris sözleşmesine dayanarak 16 Nisan 1948 tarihinde ekonomik ve sosyo-politik ilişkilerin iyileştirilmesi amacıyla Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD) kurulmuştur. Uluslararası ticaretteki uyuşmazlıklara çözüm amacı güden Uluslararası Ticaret Odası (ICC) kurulmuştur. 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanması ile Kuzey Atlantik Paktı

(NATO) kurulmuştur. 8 Ağustos 1967 tarihinde Vietnam Savaşı nedeniyle gerçekleşen komünist olguya karşı olarak Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (ASEAN) kurulmuştur. Üye devletlerin kendi arasında serbest ticaretini sağlamak amacıyla 1 Ocak 1994'te yürürlüğe giren Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) kurulmuştur. 1 Ocak 1995'de kurulan ve GATT'ın devamı niteliğinde kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), küreselleşme sürecinin hız kazanmasını sağlayan büyük küresel oluşumlardır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD Doları'nın uluslararası para birimi olması bu ülkeye küresel düzeyde büyük bir güç sağlamıştır. Avrupa'nın eski gücü kalmamıştır. ABD küreselleşme sürecini hızlandıran küresel oluşumlara zemin hazırlamıştır (Çalış, 2001: 13). Küresel oluşumların Bretton Woods Konferansı ardından gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. GATT, küreselleşme hızının artışına sebep olan en önemli oluşumlardandır. GATT ile amaçlanan, mal ve hizmet ticaretinin tüm dünya ülkelerinde serbestçe gerçekleşebilmesidir (Şahin, 2016: 5).

1945-1975 dönemleri arası dünyanın büyük bölümü küresel düzeyde liberal ekonomik düzeni benimsemeye başlamıştır. İlgili yıllarda kapitalist ülkelerin sermaye birikimleri ve kapitalizm hızla gelişmiştir (Kürkçü, 2013: 3). Bu nedenle kimi kaynaklara göre küreselleşmenin başlangıç noktası 1970'ler olarak da kabul edilmektedir. Bunun en büyük sebebi 1970'de Bretton Woods sisteminin çökmesiyle ve 1973 yılında meydana gelen petrol krizi neticesinde OPEC ülkelerinin elinde oluşan döviz fazlalığı olarak gösterilebilmektedir (Kuduğ, 2006: 4). Enerji maliyetleri artan ülkelerin döviz rezervleri ise hızla azalmıştır. Böylelikle büyüyen bir borçlanma sorunu oluşmuş, kamu açıkları artmış, faizler yükselmiş ve gerçekleşen kriz makroekonomik piyasayı derinden etkilemiştir. Keynesyen iktisat politikası önemini kaybetmiştir (Çukuryurt, 2015: 34).

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 1994'te NAFTA'nın, 1995'te WTO'nun kuruluşu ve 1990'larda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, 1990'ların küreselleşmenin ivme kazandığı yıllar olarak tanımlanmasını sağlamıştır.

1.4. Küreselleşmenin Ölçümü

Küreselleşmenin ölçümü, birçok bileşene sahip olduğu için oldukça güçtür. Başlangıçta küreselleşmenin ölçümü, küreselleşmeyi temsil edecek niteliklere sahip, az sayıda

göstergeden oluşturulmuştur. İlerleyen dönemler de ise az sayıda göstergelerin yetersiz olduğu düşünülerek, değişken sayısının fazlaştığı birçok endeks geliştirilmiştir.

Küreselleşme endekslerinin karşılaştırılması amacı ile sık kullanılan endeksler Tablo 1.1’de raporlanmıştır:

Tablo1.1.: Küreselleşme Endeksleri

Endeksler	Ülke Sayısı	Yıllar	Değişkenler	Kapsamı
KOF Küreselleşme Endeksi - 2018 Sürümü	209	1970–2016	42	Küreselleşme ölçümünde <i>de facto</i> ve <i>de jure</i> arasında ayırım yapmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal yönlerini detaylı hesaplamaktadır. Ticaret ve finansal küreselleşme arasındaki farkı sağlayarak ülkeler, yıllar ve değişkenler açısından daha detaylıdır.
KOF Küreselleşme Endeksi - 2007 Sürümü	209	1970 – 2015	23	Ülkeler ve yıllar açısından diğer endekslere kıyasla daha gelişmiştir. Ticaret ve finansal küreselleşme arasında net bir ayırım yapılmamıştır.
Maastricht Küreselleşme Endeksi (MGI) - 2012 Sürümü	117	2000, 2008, 2012	11	Küreselleşmenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel, teknolojik ve çevresel alanlarını içermektedir. Çevresel bir boyut içerir. Yalnızca üç yılı kapsamaktadır.
AT Kearney / Dış Politika Küreselleşme Endeksi (ATK / FP)	62	2002–2007	14	Küreselleşmeyi ölçen ilk endekstir. Küresel ölçekte siyasi katılım, teknoloji, kişisel temas ve ekonomik entegrasyonu içermektedir.
GlobalIndex	97	1970–2002	31	Küreselleşmenin ekonomik, sosyo-tekniik, kültürel ve politik boyutlarını kapsayan sosyolojik küreselleşme endeksi. Mevcut endeksleri sosyolojik bir küreselleşme kavramını temsil eden ek boyutlara ve göstergelere göre genişletmektedir.
The Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR)	119	1982–2004	16	Küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal yönlerini ölçmektedir. Değişkenlerin ağırlıkları temel bileşenler analizi ile belirlenmektedir. Açıklığı ölçen değişkenler, sabit ülke özellikleriyle (ilk nüfus büyüklüğü, arazi alanı ve bir ülkenin kara ile çevrili olması durumunda) düzeltilmektedir.

Yeni Küreselleşme Endeksi (NGI)	70	1995–2005	21	Kısmen ülkeler arasındaki coğrafi mesafeleri kontrol eden küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal yönlerini ölçen kapsamlı gösterge. Coğrafi mesafe kontrolü küreselleşmeyi bölgeselleşmeden ayırmaya yardımcı olmaktadır.
DHL Bağlantı Göstergesi (GCI)	140	2005–2015	12	Ülkenin dünyanın geri kalanıyla olan entegrasyonunun düzeyini ölçmektedir. Uluslararası mal ve hizmet akışlarını, sermayeyi, bilgileri ve insanları kapsamaktadır.

Kaynak: Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N. ve Sturm, J. E. (2018). The KOF Globalisation Index – revisited, s.32

Tablo 1.1’de küreselleşmenin ölçümüne ilişkin birçok endeks ve aralarında ki farklılıklar vurgulanarak belirtilmiştir. Dreher (2006) tarafından oluşturulan ve İsviçre Ekonomi Araştırmaları Enstitüsü (KOF) tarafından her yıl güncellenen KOF Küreselleşme Endeksi, diğer küreselleşme endekslerine kıyasla daha kapsamlı ve küreselleşmeyi en iyi ölçen endeks olarak kabul görmektedir (Topuz, 2016: 787). Tablo 1.1’de görülmektedir ki en fazla ülke sayısını (209) ve en fazla değişkeni (42) kapsayan KOF Küreselleşme Endeksi aynı zamanda diğer endekslere kıyasla daha uzun zaman aralığına da sahiptir.

KOF Küreselleşme Endeksi; ticaret, yatırımlar ve sermayedeki kısıtlamaları içermektedir. Endeks aynı zamanda ticari ve finansal küreselleşme arasındaki farkı sağlamaktadır. Ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme gibi küreselleşmenin farklı bileşenleri ile oluşturulmuş bir yapıya sahiptir (Potrafke, 2015). Güncel endeks değerleri, bir önceki senelere kıyasla yeni verilerin de kullanımı doğrultusunda oluşmaktadır.

Çalışmamızın analiz bölümünde, daha kapsamlı olması sebebi ile KOF Küreselleşme Endeksi kullanılmıştır. Endeksinin bileşenleri ve yapısı Tablo 1.2.’de verilmiştir:

Tablo1.2.: KOF Küreselleşme Endeksi’nin Yapısı (2018)

Küreselleşme Endeksi De Facto	Ağırlık	Küreselleşme Endeksi De Jure	Ağırlık
Ekonomik Küreselleşme de facto	33.3	Ekonomik Küreselleşme de jure	33.3
<i>Ticari Küreselleşme de facto</i>	50.0	<i>Ticari Küreselleşme de jure</i>	50.0
Mal Ticareti	40.9	Ticaret Düzenlemeleri	32.5
Hizmet Ticareti	45.0	Ticaret Vergileri	34.5
Ticari Ortak Çeşitlendirme	14.01	Tarifeler	33

<i>Finansal Küreselleşme de facto</i>	50.0	<i>Finansal Küreselleşme de jure</i>	50.0
Doğrudan Yabancı Yatırım	27.5	Yatırım Kısıtlamaları	21.7
Portföy Yatırımları	13.3	Sermaye Hesabı Açıkları 1	39.1
Uluslararası Borç	27.2	Sermaye Hesabı Açıkları 2	39.2
Uluslararası Rezervler	2.4		
Uluslararası Gelir Ödemeleri	29.6		
Sosyal Küreselleşme de facto	33.3	Sosyal Küreselleşme de jure	33.3
<i>Kişiler Arası Küreselleşme de facto</i>	33.3	<i>Kişiler Arası Küreselleşme de jure</i>	33.3
Uluslararası Ses Trafikliği	22.9	Telefon Abonelikleri	38.2
Transfereler	27.6	Ziyaret özgürlüğü	31.2
Uluslararası Turizm	28.1	Uluslararası Havaalanları	30.6
Göç	21.4		
<i>Bilgilendirici Küreselleşme de facto</i>	33.3	<i>Bilgilendirici Küreselleşme de jure</i>	33.3
Patent Başvuruları	35.1	Televizyon	25.2
Uluslararası Öğrenciler	31.2	İnternet Kullanıcısı	31.9
Yüksek teknoloji İhracatı	33.7	Basın Özgürlüğü	13.2
		İnternet Bant Genişliği	29.7
<i>Kültürel Küreselleşme de facto</i>	33.3		
Kültürel Mal Ticareti Ticari	22.6	<i>Kültürel Küreselleşme de jure</i>	33.3
Marka Uygulamaları	13.3	Cinsiyet Paritesi	31.1
Kişisel Hizmet Ticareti	25.6	Eğitim harcamaları	30.9
McDonald's Restoranı	23.2	Sivil Özgürlük	38.0
IKEA Mağazaları	15.3		
Siyasal Küreselleşme de facto	33.3	Siyasal Küreselleşme de jure	33.3
Elçilikler	35.7	Uluslararası Organizasyonlar	37.0
BM Barış Misyonları	27.3	Uluslararası Anlaşmalar	33.0
Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları	37.0	Yatırım Anlaşmalarında Ortak Sayısı	30.0

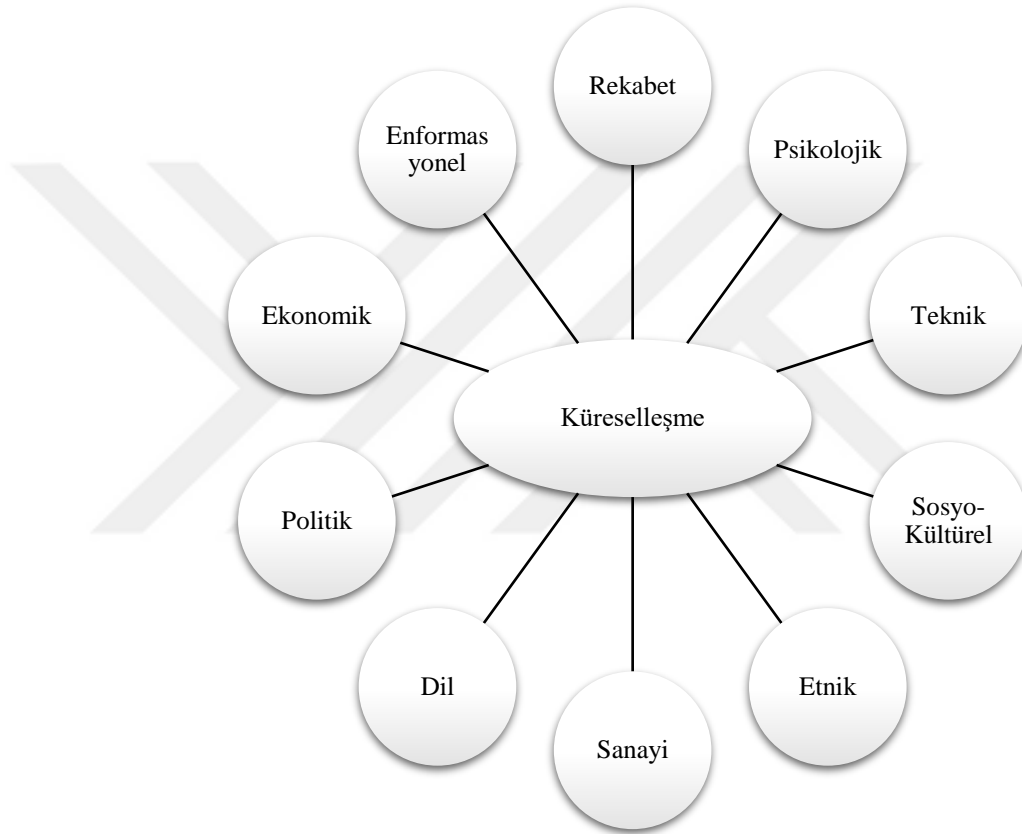
Kaynak: Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N. ve Sturm, J. E. (2018). The KOF Globalisation Index – revisited, s.31.

Tablo 1.2 incelendiğinde KOF Küreselleşme Endeksindeki değişkenlerin ağırlıklarının yakın olduğu görülmektedir. Detaylı olmasının yanı sıra alt indislerinin yakın ağırlıklarda olması, endeksin tutarlılığını artırmaktadır.

Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme, eşit ağırlıklarla genel küreselleşme endeksinde toplanmaktadır. KOF Küreselleşme Endeksi *de facto* ve *de jure* ağırlıklarının ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Gygli vd., 2018).

1.5. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme, çok yönlü bir kavramdır. Bu nedenle birçok boyutu mevcuttur. Küreselleşmenin boyutları Şekil 1.1.de gösterilmektedir.

Şekil 1.1.: Küreselleşmenin Boyutları

Kaynak: Šliburytė ve Masteikienė, 2010: 288

Şekil 1.1’de görüldüğü üzere küreselleşmenin birçok boyutu mevcuttur. Başlangıçta küreselleşme yalnızca ekonomik yönü ile ele alınmıştır. Günümüzde ise küreselleşmenin temel alınabilecek en az üç boyutunun varlığı kabul görmektedir. Bunlar; ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmedir (Caselli, 2008: 384). Bu nedenle bu çalışmada küreselleşmenin en çok kabul gören ve etkilerinin birçok ülke ekonomisinde tartışmasız çok yüksek seviyelerde olduğu ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin boyutları, gelişmekte olan ülkeler üzerinde araştırılacaktır.

1.5.1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşmenin ekonomik boyutu, en çok dikkat çeken ve tartışılan boyutudur. Birçok kaynağa göre küreselleşmenin istikrarını ve gücünü ekonomik teorilerden aldığı yönündedir. Bu bağlamda küreselleşmenin ilk boyutu ekonomiktir. Toplumun temel yaşamsal faaliyetlerinin gerçekleşmesinden sonra devlet yönetimlerine yönelik küresel ölçekli politik, sosyal ve diğer ilişkilerin küreselleşmeleri gelmektedir (Sağlam, 2007: 7).

Küreselleşmenin ekonomik boyutu, dünya ekonomilerinin entegrasyonunu, serbest piyasa ekonomisinin yükselişini ve dünya genelinde ekonomik iş birliklerinin artması nedeni ile tek bir pazarda bütünleşmeyi ifade eder. Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu, dış ticaretin güçlenmesi ve ekonomik entegrasyonun derinleşmesi, dünya da karşılıklı ilişkilerin yoğunlaşması ve artarak yaygınlaşması olarak da tanımlanmaktadır (Fischer, 2003: 2; Chow, 2006: 271; Samimi ve Jenatabadi 2014: 1; Nayyar, 2000: 4-5; Faustino ve Vali, 2013: 13-14).

Ekonomik küreselleşme üç aşamayı içermektedir. Bunlar (Günsoy ve Kar, 2008: 394):

- Ticari Küreselleşme
- Finansal Küreselleşme
- Üretimin Küreselleşmesi

Ticari küreselleşme, uluslararası düzeyde mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile ülkeler arası ticari ilişkileri kolaylaştırma sürecini ifade etmektedir. (Seyidoğlu, 2003: 142). Süreç, GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslararası ticaretin küresel ölçekte serbest hale getirilmesi çalışmaları ile başlatılmıştır. Kıtalar arası düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve taşıma maliyetleri ucuzlamıştır. Bu çerçevede ülkeler arası pazar hareketliliklerini takip etmek daha ulaşılabilir ve şeffaf hale gelmiştir (Seyidoğlu, 2009: 751-757).

Finansal küreselleşme ise özünde uluslararası finansal piyasalara ilişkin kısıtlamaların ortadan kaldırılması ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir (Bakan ve Şentürk, 2012: 40). Finansal akışların küreselleşmesiyle sermaye, kısıtlamalara maruz kalmayarak, az risk ile yüksek kar düşüncesine dayanarak kıtalar arası yayılımını ifade etmektedir.

Üretimin küreselleşmesi, yerel üretim gerçekleştiren fabrikaların üretim faaliyetlerini uluslararası düzeyde gerçekleştirmelerini ifade etmektedir (Bakan ve Şentürk, 2012: 40).

Tablo 1.3.: Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu (2017)

Ülke	Ekonomik Küreselleşme Endeksi	Ekonomik Küreselleşme Dünya Sıralaması
Mauritius	82.16	20
Bulgaristan	77.82	29
Malezya	76.77	32
Arnavutluk	69.92	51
Ermenistan	69.51	52
Ürdün	69.04	55
Tayland	67.06	63
Kosta Rika	64.14	76
Jamaika	62.92	81
Belize	62.90	82
Meksika	61.84	87
Peru	61.47	89
Botsvana	57.66	102
Dominik Cumhuriyeti	56.91	106
Türkiye	55.82	109
Güney Afrika	55.30	111
Rusya Federasyonu	53.98	115
Fiji	53.56	116
Namibya	52.61	120
Guatemala	52.24	124

Kolombiya	51.95	126
Paraguay	49.21	136
Çin	47.87	140
Arjantin	45.20	145
Irak	43.76	151
Sri Lanka	42.43	153
Ekvador	41.60	156
Gabon	39.80	162
Brezilya	39.43	164
Cezayir	37.29	170
İran İslam Cumhuriyeti	23.59	189

Kaynak: KOF Globalisation Index, <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

Ekonomik küreselleşmenin düzeyi gelişmekte olan ekonomiler için Tablo 1.3'de raporlanmıştır. Son açıklanan KOF Küreselleşme Endeksi 2017 yılına aittir. Bu nedenle belirtilen rakamsal değerler, küreselleşmenin en güncel halini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Hint Okyanusu'nun güneybatısında yer alan ve bir Doğu Afrika ülkesi olan Mauritiu 82.16 endeks değeri ve 20. Dünya sıralaması ile çalışmada örneklem olarak belirlenmiş ülkelerin başında yer almaktadır. Bunu takiben Bulgaristan (77.82), Malezya (76.77), Arnavutluk (69.92), Ermenistan (69.51) ve Ürdün (69.04) endeks değerleri ve sırasıyla 29, 32, 51, 52, 55 dünya sıralamaları ile ekonomisi en küresel ilk 60 ülke içerisinde yer almaktadır. Ekvador (41.60), Gabon (39.80), Brezilya (39.43), Cezayir (37.29), ve İran İslam Cumhuriyeti (23.59) endeks değerleri ile listenin son sıralarında yer almaktadırlar.

1.5.2. Küreselleşmenin Politik Boyutu

Küreselleşmenin politik boyutu, ülke yönetiminin toplum üzerinde müdahaleci gücünü kaybetmesini ifade etmektedir. Sosyo-kültürel, dil, bayrak, cinsiyet, din ve etnik köken gibi tek tip bir yapıya sebep olan yerel devletlerinin yerine uluslararası kuruluşların öne çıkması olarak tanımlanabilmektedir. Politik küreselleşme devletlerin iç işlerine demokrasi, insan

hakları ve özgürlüklerine dış müdahalelerin etkinliğinin artması şeklinde de ifade edilebilmektedir (Aytekin, 2013: 126).

Tablo 1.4.: Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Politik Boyutu (2017)

Ülkeler	Politik Küreselleşme Endeksi	Politik Küreselleşme Dünya Sıralaması
Rusya Federasyonu	93.05	15
Türkiye	92.47	17
Arjantin	91.66	22
Çin	90.61	26
Meksika	88.61	32
Güney Afrika	87.60	34
Bulgaristan	87.02	37
Peru	85.90	39
Malezya	85.28	42
Tayland	82.14	50
Ürdün	82.06	51
Cezayir	80.36	53
Kolombiya	79.64	55
İran İslam Cumhuriyeti	79.52	57
Brezilya	79.17	60
Guatemala	78.75	61
Sri Lanka	78.03	64
Ekvador	77.12	67
Paraguay	75.02	73
Kosta Rika	74.97	74

Dominik Cumhuriyeti	73.37	80
Ermenistan	70.57	90
Jamaika	65.67	108
Gabon	64.49	112
Arnavutluk	64.12	114
Namibya	63.26	118
Mauritius	56.09	137
Irak	53.51	140
Fiji	52.80	141
Botsvana	45.03	155
Belize	43.63	156

Kaynak: KOF Globalisation Index, <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

Politik küreselleşme boyutu gelişmekte olan ekonomiler de Tablo 1.4’de raporlanmıştır. Bu doğrultuda Rusya Federasyonu 93.05 endeks değeri ve dünya sıralamasında 15. Sırada yer alarak tablonun birinci sırasındadır. Bunu takiben politik küreselleşme düzeyi diğer küreselleşme düzeylerine kıyasla çok daha yüksek olan Türkiye 92.47 endeks değeri ile 17. Sırada yer almaktadır. Arjantin, Çin ve Meksika tabloda ilk 5’i oluşturmaktadır. Politik küreselleşme endeksi en düşük ülkeler ise sırasıyla Mauritius (56.09), Irak (53.51), Fiji (52.80), Botsvana (45.03) ve Belize’ dir (43.63).

1.5.3. Küreselleşmenin Sosyal Boyutu

Küreselleşmenin sosyal boyutu değişimin ve etkileşimin sürekli yaşanması nedeni ile toplumsal yaşamın tümünde, kültürün, değer yargılarının ve alışkanlıkların farklılaştığı bilinmektedir. Küreselleşen dünyada bireylerin alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri benzemeye başlamıştır (Taner, 2004: 21). Toplumsal yapıda gerçekleşen her türlü ilişkilerin meydana getirdiği sosyal alışveriş, insani değerlerin, insan haklarının ve demokrasinin ön plana çıkması sosyo-kültürel küreselleşmenin bir yansımasıdır. Profesyonelliğe dayalı çalışma alanlarında küresel iş fırsatlarının oluşması nedeniyle, farklı ülke vatandaşlarında

meydana gelen evlilik sayısının yükselmesi dahi sosyal küreselleşme sürecinin bir parçasıdır (Erkan, 2004: 220). Aynı zamanda küreselleşmenin sosyal boyutları arasında tüketimin, iletişimin ve turizmin küreselleşmesi sayılabilmektedir. Tüketimin küreselleşmesi, farklı kültürel özelliklere sahip toplulukların dünyadaki yaygın tüketim alışkanlığının bir parçası olması şeklindedir. İletişimin küreselleşmesi; teknolojik altyapının gelişmesi yeni bilgi teknolojilerini oluşturmaktadır. Bu teknolojiler ise dünyanın birçok farklı bölgesinde bulunan toplumların ve kültürlerin etkileşim içerisinde kalmalarını sağlamaktadır. Turizmin küreselleşmesi ise, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki yeniliklere paralel olarak farklı kültürlerle olan ilginin ve merakın artması ile uluslararası insan akışkanlığı yaratmaktadır (Özyurt, 2012: 85-93).

Tablo 1.5.: Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Sosyal Boyutu (2017)

Ülkeler	Sosyal Küreselleşme Endeksi	Sosyal Küreselleşme Dünya Sıralaması
Malezya	82.41	41
Mauritius	79.17	54
Kosta Rika	77.63	58
Bulgaristan	77.50	60
Arjantin	72.84	77
Dominik Cumhuriyeti	71.76	81
Ürdün	70.87	86
Belize	70.81	87
Rusya Federasyonu	70.31	89
Jamaika	70.05	94
Fiji	68.57	98
Tayland	68.11	99
Arnavutluk	67.87	100
Güney Afrika	67.45	101

Meksika	67.22	102
Türkiye	66.46	104
Botsvana	65.17	110
Paraguay	64.70	113
Ermenistan	64.65	114
Ekvador	64.14	116
Peru	63.69	117
Kolombiya	63.58	118
Brezilya	62.97	120
Namibya	61.43	126
Guatemala	58.79	130
Sri Lanka	58.00	135
İran İslam Cumhuriyeti	57.98	136
Gabon	57.84	137
Çin	56.76	138
Cezayir	51.48	148
Irak	39.27	182

Kaynak: KOF Globalisation Index, <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

Sosyal küreselleşmenin boyutu gelişmekte olan ekonomiler için Tablo 1.5’de raporlanmıştır. Bu doğrultuda Malezya 82.41 endeks değeri ile 41. sırada yer alarak tablonun birinci sırasındadır. Bunu takiben Mauritius (79.17), Kosta Rika (77.63), Bulgaristan (77.50), Arjantin (72.84) endeks değeri ile gelişmekte olan ekonomilerde ilk sıralarda yer almaktadır. Sosyal küreselleşme endeksi en düşük ülkeler ise sırasıyla İran İslam Cumhuriyeti (57.98), Gabon (57.84), Çin (56.76), Cezayir (51.48) ve Irak’ dır (39.27).

1.6. İktisat Disiplini İçerisinde Küreselleşme

A. Giddens'e göre; iktisat disiplini içerisinde küreselleşme, yapıcı olduğu kadar yıkıcı etkileri de meydana getirmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde negatif etkisinin olabileceği ve bu etkinin süreklilik kazanabileceği düşünülmektedir. Bir ekonomiyi tekelleşmeye sürükleyebilmekte, ranta bağımlı, kırılgan ve savunmasız bir duruma getirebilmektedir. Küreselleşmenin iktisadi yönü için genel anlamda iyi veya kötü demek mümkün olamamaktadır. Çünkü basit bir tanımlama için fazlasıyla karmaşık bir olgudur. Yükselen küresel piyasa ekonomilerinin dışında kalan ülkelerin başarı gösterebileceği düşünülmemektedir (Giddens, 2000).

1990'lı yıllarda küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte, gelir dağılımlarının önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir (Küçükkaya, 2017: 52). Gelir eşitsizliğinin gelişmiş ülke ekonomilerinde sürekli olarak artan tarihsel bir eğilim de olduğu bilinmektedir (Piketty, 2013). Bunun yanı sıra küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet ortamı istihdam ve teknolojinin gelişimine neden olmaktadır. Bu nedenle denilebilir ki doğru bir küreselleşme olgusu kalkınmayı beraberinde getirdiği sürece pozitif katkısı artacaktır. İktisadi büyümenin beraberinde, sosyal refah ve beşerî sermayeye yapılacak pozitif katkılar ülke ekonomilerinde iktisadi katkıyı artırabilmektedir.

2. BÖLÜM

2. KALKINMA

Çalışmanın bu bölümünde, kalkınma kavramına ilişkin kavramsal çerçeve araştırılmıştır. Ardından kalkınma tarihsel perspektiften incelenerek, kalkınma iktisadının amacına yer verilmiştir. Ekonomik büyüme ve kalkınma karşılaştırmasının da yapıldığı bu bölüm de kalkınmanın çeşitleri ve temel belirleyicileri anlatılarak detaylandırılmıştır. Son olarak kalkınmanın ölçülebilir göstergeleri tanımlanmıştır.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Kalkınma kavramı, tarihsel süreç içerisinde, toplumların gelişimi ile birlikte çeşitli içerikler kazanmıştır. Bunun yanı sıra aynı dönemde dahi farklı anlamlar yüklendiği görülmektedir. Kavram, bazen de kendine yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişim gibi kavramlarla iç içe geçmiş, onların yerine kullanılmış ve dolayısıyla anlam kaymasına uğramıştır.

Kalkınma, toplumu bilim ve teknoloji ile uyum içerisindeki araçlar yardımıyla iktisadi bakımdan iyileştirmeye çalışan, bilimsel çalışmalardan faydalanan bir iktisadi sistem ve uygulama alanıdır. Bu alan, içinde işlenen toplumu ve ekonomiyi evrensel uygarlık seviyesine erişirmek adına çalışmaktadır (Çataloğlu, 1977: 13). Dolayısıyla kalkınma, ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik gelişim süreçlerini de ortaya koymaktadır (Kaynak, 2005: 44). Gasper (1995)'e göre kalkınma, az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan çoğunluk ile beşerî acıların azaltılması ve maddi refahı yükseltmeye yönelik potansiyelin harekete geçirilmesi anlamını içermektedir (Gasper, 1995: 209). Berber (2006), ise kalkınma ekonomisini; “bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan yapısal değişim süreci” olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, kalkınmanın “maddi refahın artırılması, yoksulluğun kökünün kurutulması, üretimde kullanılan girdiler ve elde edilen çıktılarının kompozisyonunun değiştirilmesi gibi süreçleri” içerdiğine, “toplumsal hayat standardının mevcut düzeyinin korunması ya da yükseltilebilmesi için daha etkin ve farklılaştırılmış metotlarla üretimde bulunmaya yönelik bir hareket” sürecidir (Berber, 2006: 9). Kalkınma, bir ekonomide üretim faktörlerinin etkinlik derecesiyle, sanayinin ülke ekonomisi ve ihracat içindeki payının artması gibi ekonomik yapının olumlu değişmesiyle

ilgili olduğu gibi, aynı zamanda söz konusu ülkenin sosyal ve kültürel yapısının iyileşmesiyle ilgilidir (Dinler, 2007: 539).

Kalkınma ekonomisi, iktisat bilim disiplinine kıyasla yeni oluşturulmuş disiplinlerarası bir konumda yer almaktadır. Ekonomik kalkınma konusu, genel itibari ile sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için kaynak kıtlığının en verimli şekilde dağıtılmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte makro-ekonomik, mikro-ekonomik, sosyal, beşerî sermaye, politik ve kurumsal mekanizmaların bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi için organize edilmesine yönelik oldukça geniş ve birbirine bağımlı alanları kapsamaktadır (Todaro ve Smith, 2012). Kalkınmanın en temel amacı bireyin her yönden yaşam kalitesini yükselterek sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturmaktır. Ülkelerde meydana gelen ekonomik dengesizlikler küreselleşen ekonomide yükselen entegrasyona rağmen, birçok bölgede sosyal problemleri ve siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. Aşırı yoksulluk, kapitalistleşmenin beraberinde getirdiği gelir eşitsizlikleri, dış borçlanma, az gelişmişlik ve ticaretteki dengesizlik gibi sorunlar, henüz çözüme ulaşmamıştır (UNDP: 2019). Kalkınma kavramı genel olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için önem arz etmektedir. Toplumsal refahın artırılması, “az gelişmiş” ekonomilerin “gelişmiş” ekonomiler düzeyine erişebilmeleri için pozitif anlamlar yüklenmektedir. Tüm toplum kesimleri tarafından kabul edilen kavram, gelişmiş ekonomiler ile gelişmekte olan ekonomiler arasında sosyal ve iktisadi anlamda ciddi farklılıklar barındırmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin yüksek rakamsal değerler ile ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeleri kalkınmaları için yeterli olamamaktadır (Çelikel Danışoğlu, 2004: 36). Kalkınma ekonomisinin bir başka özelliği ise ticaretin yapısında gerçekleşen farklılıklardır. Başlangıçta tarımsal ürünlerden oluşan ihracat ürünleri süreç içerisinde sını mallar ihracı olarak şekillenmiştir. Araştırma Geliştirme (AR-GE) çalışmalarının Gayri Safi Milli Hâsıla’dan (GSMH) daha fazla pay alması, kişi başına enerji tüketiminin yükselmesi, kentleşme, okur-yazar oranı gibi parametreler de toplumun kalkınma yolunda olduğunu gösteren en önemli faktörler arasındadır (Berber, 2006: 11). Bu doğrultuda (Levine ve Rault, 1997), çalışmalarında uzun vadede kalkınmanın önemli bir parçası olan ekonomik büyümeyi artırmak için aynı zamanda imalat sanayi ihracatı ve beşerî sermayeye yönelik yatırımların teşvik edilmesini dikkate alan kalkınma politikalarının önemine işaret etmektedirler (Levine ve Rault, 1997: 170). Sen’e göre ise kalkınma bireylerin kapasitelerinin gelişmesi olarak ifade edilebilmektedir (Sen, 1984: 497).

2.2. Tarihsel Perspektifte Kalkınma

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren emek verimliliğini artırma ve daha fazla sermaye kullanımı süregelmektedir. Kaynakların kıtlığı, mevcut doğal kaynakların verimliliğini daha fazla emek ve sermaye kullanımı ile nasıl artırılacağı, Sanayi Devrimi'nden itibaren, sermayenin emek ile ikamesi ekonomik kalkınmanın odağını oluşturmuştur (Hayami ve Godo, 2005: 123). Dolayısıyla süreç içerisinde kalkınma, toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkililik düzeyine göre içerik kazanmaktadır. Toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin etkilerini araştıran birçok tarihçi, sosyolog ve iktisatçıya göre farklı boyutları incelenmekte ve farklı anlamlar içermektedir.

H. W. Arndt, tarihsel ve anlam bilimsel çalışmaları ile kalkınma kavramına bir içerik ve anlam yüklemeye çalışmaktadır. Arndt, klasik iktisatla ve dolayısıyla Adam Smith'le başlamaktadır. Maddi ilerleme, A. Smith'den II. Dünya Savaşına kadar tüm iktisatçılar tarafından Batı'nın iktisadi kalkınması olarak adlandırılan ifade olmuştur. Smith temelde kalkınma ekonomisinin yanı sıra İngiltere'nin merkantilizmin doğası gereği zenginlik ve iyileşme sürecini ele almaktadır. Ulusların Zenginliği adlı eserine paralel olarak ekonomik kalkınma, maddi ilerlemeyi bunun beraberinde getirdiği sermaye birikimi ve para artırma eğilimini ifade etmektedir (Smith, 2018: 276-280). Adam Smith'in ardından iktisatçılar Sanayi Devrimi, kapitalizmin yükselişi, ticaretin evrimi, dış ticaret ve yükselişi hakkında çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiştir (Yavilioğlu, 2002: 61). Milner'e göre kalkınma, içinde olunan hükümet faaliyetleri ile ayrıştırılamamaktadır. Marshall ise kalkınma için; "her türlü düşüncenin gelişmesinde veya sosyal kurumların gelişmesinde olduğu gibi sadece zamanla ortaya çıkışa işaret eden" ifadesini kullanmıştır (Arndt, 1981: 458). Dolayısıyla kalkınma kavramının ekonomik içeriği Marshall'ın tanımlamasında da netlik kazanmamaktadır. Schumpeter'in "İktisadi Kalkınma Teorisi" adlı çalışması ile birlikte 1920'lerde iktisat tarihçileri tarafından iktisadi kalkınma terimi kullanılmıştır. Tawney ve Schumpeter, Marx'tan etkilenen iktisatçılardır. Tawney ve Schumpeter'i etkileyen Marx, kalkınma terimini, ekonomi tarihi yorumunun anahtar kavram olarak belirlemiştir. Marx'ın çalışmalarına göre "Kalkınma" merkezi bir konudur. Bu çerçevede Marx, farklılaşan iktisadi yapının sosyal yapıyı etkilediğini ve bu doğrultuda ekonomik yapıdaki bir farklılaşmanın toplumsal yapıdaki bir değişimin sebebi olduğunu analitik bir şekilde göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla toplumsal değişimin, pozitif ya da negatif gidişatını belirleyen faktör ekonomidir. Ekonomik ve toplumsal değişimler ise diyalektiktir. Diğer bir ifade ile iktisadi

kalkınmanın dışardan gelen bir müdahale sonucu birdenbire ortaya çıkmadığını aksine bir değişim, dönüşüm ve birikiminin ürünü olarak ortaya çıkmasıdır. Marx ve Schumpeter'in kalkınma kavramının geçişsiz kullanımının genelinde bu mantık yer almaktadır. 1920'li dönemlerde kalkınma kavramı, İngiliz İmparatorluğu tarihçileri tarafından Marx'ın görüşünü destekleyenlere göre farklı anlamlar ile ifade edilmiştir. Tarihçiler, kalkınma kavramı çerçevesinde tabii kaynakları en optimum düzeyde kullanma faaliyetlerden bahsetmişlerdir. Halbuki Marx ve Schumpeter'e göre ise kalkınma, kimsenin tekelinde olmaksızın ortaya çıkmış bir süreci kapsamaktadır (Yavilioğlu, 2002: 62).

Albert O. Hirschman'a göre, 1940-1950 yıllarında gelişmeye başlayan kalkınmacı düşünceler, iktisadi ve siyasal hareket etmektedir. Hirschman tek iktisat anlayışının reddi ve karşılıklı çıkar iddiasının kabulü olarak iki varsayım öne sürmektedir. Tek iktisat anlayışının reddi; az gelişmiş ekonomilerin özellikleri sebebiyle, sanayisi gelişmiş ekonomilerden farklı ele alınması gerektiği ve bu nedenle sanayileşmiş ülkeler üzerine odaklanan iktisadi analizlerin değiştirilmek, geliştirilmek ve farklılaştırmak zorunda olduğu anlayış biçimi olarak tanımlanabilmektedir (Hirschman, 1981: 1-24).

Genel itibariyle, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyo-ekonomik kalkınmayı amaçlayan Kalkınma ekonomisinin, iktisat biliminin ayrı bir dalı olarak ortaya çıkması ise son 40-50 yıllık bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir.

2.3. Kalkınma İktisadının Amacı

Onuncu Kalkınma Planına göre kalkınmanın amacı genel itibari ile toplumun refah seviyesini güçlendirmek, güvenlik endişelerinin giderilmesi ve yaşam standartlarını en iyi seviyeye çıkarmak, temel ve hukuki özgürlüklerinin sağlanarak adil şartlar altında oluşturulmuş bir yaşam alanı oluşturmak ve aynı zamanda bunu istikrarlı hale getirmektir. Kalkınma; ulusal, uluslararası, politik ve kurumsal koşulların iyileşmesiyle sosyal entegrasyonun sağlanması ve bu çerçevede sosyal becerinin ve adalet düzeyinin en iyi seviyeye yükseltilebilmesidir. Wallerstein'in belirttiği gibi, hiçbir toplumsal amaç kalkınma kadar ortak kabul görmemiştir (Buyruk, 2016: 114).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), kalkınmanın yalnızca ekonomik bir amaç içermediğini vurgulamaktadır. Ekonomik büyüme, özellikle nüfus yoğunluğu ile dikkat çeken Çin ve Hindistan gibi ülkelerde, birçok insanın yoksulluk seviyesini azaltmıştır ancak

büyüme ile gerçekleşen kalkınmışlık düzeyinin dengesiz ve istikrarsız gerçekleşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde cinsiyet eşitsizliğinin kadınların iş kısıtı, yarı zamanlı işlerde ve erkeklere oranla daha düşük ücretlerde çalışması, eğitim düzeyinin yine erkeklere kıyasla daha düşük seviyede bulunması ve benzeri örneklerin çoğaltılabilir olması kalkınmanın yeterli düzeyde ve sağlıklı şekilde gerçekleşmediğinin kanıtı niteliğindedir. Diğer yandan, düşük gelir düzeyi nedeniyle yoksullukla savaşımların %80'inin yaşadığı bölgelerde de kalkınma, coğrafya ve gıda sorunları nedeniyle sınırlı olmuştur. Doğru bir kalkınma stratejisi yoksulluğun her biçimi ve boyutunu ortadan kaldırma amacı taşımaktadır. Kalkınma iktisadi finansal piyasalar ve finansal kurumların düzenlenmesi ve izlenmesini iyileştirmeyi, kalkınma yardımları ve doğrudan yabancı yatırımların iyileştirilmesi ile gelir eşitsizliğini en alt seviyeye indirgemeyi amaçlamaktadır. Gelişmekte olan bazı bölgelerde, açlık sınırı düzeyinde gerçekleşen yoksulluk, terör ve diğer sosyal politika eksiklikleri sebebi ile eğitim alanında gelişmek oldukça güçleşmektedir. Tüm toplumlar için nitelikli eğitimin gerçekleşmesi, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinde önemli pozitif etkiler yaratabilmektedir. Daha verimli üretim ve tedarik zincirlerinin yaratılmasında, satıcı ve tüketici düzeyinde küresel kişi başına gıda atığının yarı yarıya azaltılması dolayısıyla ekonomik büyüme ve iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilmek için malları ve kaynakları üretme ve tüketme biçimlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Küresel düzeyde büyüyen ekonomilere rağmen birçok ekonomi, çocuk ölüm ve kadın işsizlik problemlerini çözebilmiş değildir. Yılda 16 bin çocuk kızamık ve verem gibi önlenabilir hastalıklardan ölmektedir. Her gün yüzlerce kadının, hamilelik veya doğumla bağlantılı komplikasyonlar sebebi ile hayatı sona ermektedir. Sağlıklı bir iktisadi kalkınma belirtilen bebek ölümlerini ve hastalıkları önleyici şekilde yaşam kalitesini iyileştirmeyi, dolayısıyla geleceğin beşerî sermayesini korumayı amaçlamaktadır. Kadınlar ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması insan haklarının yanı sıra aynı zamanda iktisadi kalkınmayı hızlandırmak için kritik önem taşımaktadır. Kadınlar ve kız çocuklarının güçlendirilmesinin çarpan etkisi yarattığı ve ekonomik büyümeyi ve her alanda gelişmeyi hızlandırdığı defalarca kanıtlanmıştır. Bunun yanı sıra 2030 yılına kadar erişilebilir enerjiye herkesin kavuşmasını sağlamak için güneş, rüzgâr ve termal gibi temiz enerji kaynaklarına yatırım yapmak gerekmektedir. Daha geniş bir teknoloji çeşitliliği için maliyet-etkin standartların benimsenmesi ekonomilerin güçlenmesini sağlayacaktır. Yüksek şiddette silahlı çatışma ve güvenlik sorunu, ülkelerin kalkınması üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir; ekonomik büyümeyi etkilemekte ve genellikle nesiller boyu sürebilen haksızlıklar meydana getirmektedir. Çatışmanın olduğu veya hukukun üstünlüğünün olmadığı yerlerde cinsel şiddet, suç, istismar ve işkence de yaygındır. Bu

nedenle ülke ekonomilerinin sağlıklı bir büyüme ve kalkınma amacını gerçekleştirmek için bu risk faktörlerini ortadan kaldırmaları gerekmektedir (UNDP: 2019).

2.4. Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Büyüme Karşılaştırılması

Ekonomik kalkınma genellikle kendine yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme, gelişme ve yapısal değişim gibi kavramlarla ilişkilendirilmiş, onların yerine kullanılmış ve bu nedenle anlam kaymasına uğramıştır. Teoride olduğu gibi günlük hayatta da genellikle ekonomik büyümenin ve kimi zaman modernleşmenin yerine kullanılmaktadır.

Ekonomik kalkınma ile ekonomik büyümeyi birbirinden ayıran en temel özellik, ekonomik büyümenin nicel büyüklüklerle, ekonomik kalkınmanın ise nitel büyüklükler içermesidir (Freyssinet, 1985: 124). Ekonomik büyüme, Gayri Safi Yurt içi Hâsıla'da (GSYH) meydana gelen rakamsal değişikliklerinin ülke ekonomisine olan yansımaları olarak ifade edilebilmektedir. Kalkınma ise büyümeyi de içeren ve aynı zamanda daha adil gelir dağılımı, daha yüksek okuma-yazma oranı, tamamlanmış altyapı hizmetleri, düşük oranda cezaevi başına düşen mahkûm sayısı, yüksek oranda hasta başına düşen doktor sayısı, yüksek oranda kentleşme, yüksek oranda öğrenci başına öğretmen sayısı, yüksek oranda tiyatro ve sinema gibi sosyal ihtiyaçların karşılanma oranı gibi nitel bazı parametreler ile ortaya çıkan gelişmeleri de kapsamaktadır (Yıldız ve Topuz, 2011: 202). Bu bağlamda ekonomik kalkınma daha fazla üretimin, yatırımın, tasarrufun yani büyüme temelli makroekonomik parametrelerin yanı sıra teknik ve sosyal yapıyı da içermektedir. Kavramlar arasında bir kıyaslama yapıldığında; ekonomik büyüme daha çok benzer alandaki ilişkilerin rakamsal yükseliş sürecini, ekonomik kalkınma ise daha fazla ve farklı ilişkilerin bir arada yer aldığı yapısal değişim sürecini kapsamaktadır (Flammang, 1979: 50).

2.5. Kalkınmanın Çeşitleri

Dünya ekonomilerinde sosyal, ekonomik, kültürel, politik vb. yapısal reformlar nedeni ile ekonomik kalkınma, sosyal, bölgesel, sürdürülebilir ve kırsal alt disiplinlere sahip çok boyutlu bir sürecin ifadesi durumundadır. Bu kısımda kalkınmanın temel çeşitlerine yer verilmiştir.

2.5.1. Sosyal Kalkınma

Kalkınma teorisi, genel anlamda, iktisadi ve sosyal kalkınmanın etkileşim içerisinde olduğunu belirtmektedir. Kalkınmanın sosyal boyutunun dikkat çekmesi ile birlikte, uluslararası kurumlar kalkınma politikalarında sosyal sermaye ifadelerine de yer vermeye başlamışlardır. Sosyal kalkınma, bireylerin gelir düzeylerinin daha iyi olabilmesi ve toplumsal faydalardan dışlanmış olmamalarını mümkün kılan, sosyal ilişkilerde ki gelişimi ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal kalkınma, yoksulluğun azaltılması haricinde birçok şeyi içerisinde barındırmaktadır. Toplumda ki sosyal kalkınma programlarının birçoğu, dışlanmış olan bireylerin topluma kazandırılmasını amaçlamaktadır (Bebbington, 2002: 7).

Sosyal, kültürel, kurumsal ve ekonomik faktörleri birleştiren yeni bir kalkınma paradigmasının uygulanmasına yönelik olarak Dünya Bankası'na göre sosyal kalkınma; yalnızca teoride yer alan bilgileri değil, toplumdaki insan ilişkilerinin iyileştirilmesi, bilgi akışının güçlenerek teknoloji toplumu ve iletişim hızının yaygınlaşmasını ve bir toplumun davranışları ve değerlerini kapsamaktadır (World Bank, 1998: 1).

2.5.2. Sürdürülebilir Kalkınma

“Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı, ilk defa 1987 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nda Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland tarafından ortaya atılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, bireylerin yaşamını sürdürmesinin yanı sıra üretkenlik ve verimliliğin nesilden nesile korunmasını da içermektedir. Yoksulluğun ve zaman kısıtının bireylerin hâlihazırdaki kazanımlara yönelmesine teşvik ederek, uzun vadede sosyal sürdürülebilirliği unutmalarına neden olduklarını ifade etmektedir (Nafziger, 1997: 336). Yaşamını sürdürebilmek isteyen birey, mevcut doğal kaynakları fazla ve bilinçsiz kullandığı için çevresine zarar vermektedir.

Sürdürülebilirliği kavramı çevreci görüşler tarafından ekonomi büyürken çevrenin de korunması dolayısı ile gerekli dengenin oluşması şeklinde ifade edilmektedir. İktisatçılar tarafından ise kalkınma, toplam sermaye stoklarının otonom kalması veya zamanla yükselmesi durumunda sürdürülebilir hale gelmektedir (Todaro ve Smith, 2012: 342). İleri dönemlerde gerçekleşecek olan büyüme rakamları ve yaşam kalitesi esasen çevresel niteliğe dayanmaktadır. Doğal kaynakların, kısa vadeli ekonomik amaçlar doğrultusunda hasar görmesi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısı ile kalkınma planlamacılarının, çevresel

faktörleri korumaya yönelik düzenlemeler gerçekleştirmeleri kalkınma kriterleri üzerinde pozitif etkiler yaratacağı düşünülmektedir.

2.5.3. Bölgesel Kalkınma

Ulusal ve uluslararası alanda devamlı gelişen kalkınma stratejileri gibi bölgesel seviyedeki kalkınma politikaları da zamanla gelişmekte, dönüşmektedir. 1950-1980 arasındaki eski politikalarda kalkınmanın temeli, üretim sanayisinin gelişimi iken yeni politikalar daha çok bölgesel içsel büyümeye, AR-GE, inovasyon ve girişimci unsurlarına önem vermektedir. Büyümenin elde edilmesi için anahtar sektörler, kurumsal iş birliğine ve ağların rolü üzerinde durulmaktadır. Kurumların ve kültürün; kamu malları sağladığı, sosyal iletişimi hızlandırdığı ve işbirlikçi davranışları tetiklediği kabul edildiği için bu unsurlar yeni kalkınma modellerindeki temel öğeleri temsil etmektedir (Beugelsdijk ve Schaik, 2005: 1055).

2.5.4. Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma, kent ve kır arasındaki sosyo-kültürel ve iktisadi ayrıştırmayı en sağlıklı şekilde dengeleyerek, mevcut olan kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı ve bu doğrultuda göç ve istihdam problemlerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Daha geniş bir ifade ile kırsal kalkınma, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hem sosyal hem ekonomik iyileştirilmenin gerçekleştirilerek mevcut kaynaklardan daha iyi biçimde faydalanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Kent ve köy dengesi sağlanarak ulusal refah ve gelişmişlik farklılıklarını azaltmak, kırsal kalkınmanın önemli amaçlarından biridir. Bu bağlamda devamlı aktarılan kaynaklardan ziyade kendine yetebilen ve ülke ekonomisine pozitif katkılar sunan bir kırsal alan daha geliştirilmiş olacaktır (Çakar, 2007: 2).

2.6. Ekonomik Kalkınmanın Temel Belirleyicileri

Ekonomik kalkınma; sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve teknoloji gibi çok boyutlu ve etkileşim içinde bulunan alanlarda gerçekleşen yapısal değişimleri ifade etmektedir. Doğru bir yapısal değişim stratejisinin önemi bilinmektedir. Bu nedenle doğru yapısal değişimler için kalkınmanın temel belirleyicilerinin önemine vurgu yapmak gerekmektedir.

2.6.1. Sermaye Birikimi, Tasarrufun ve Yatırımın Önemi

Yapısal değişim sürecinin hızlı gerçekleşmesi için ekonomik faktörlere ve sermaye birikimine yönlendirerek pozitif etkiler yaratabilmektedir (Berber, 2006: 345). Kalkınma ekonomisi süreç içerisinde gerçekleşmekte ve maliyetin farkındalığını gerektirmektedir (Han, 1999: 73). Kalkınma hızının stratejik faktörü olduğu için dönem içerisinde GSMH'dan yatırımlara ne kadarlık bir bölümünün ayrılacağı önem teşkil etmektedir (Han ve Kaya, 2008: 55). Yatırımlar, sermaye birikimi ve iktisadi kalkınma ilişkisini inceleyen çalışmalar literatürde yer almaktadır. İlgili alışmalar sonucunda iktisadi kalkınma ile yatırımlar arasındaki ilişkinin yönü genellikle pozitifdir (Paolino, 2009; Poveda, 2013; Şaşmaz ve Yayla, 2018b: 254). Pozitif bir ilişkinin bulunmasının sebebi ise sermaye birikiminin tasarrufların etkisiyle yükselmesi ve bu doğrultuda yatırımların artması şeklinde açıklanabilmektedir.

2.6.2. Kentleşme

Gelişmiş ekonomilere kıyasla gelişmekte olan ekonomilerde, kırsal tarımsal yapı nedeni ile nüfusun büyük bölümü kırsal alanda yerleşim sağlamaktadır. Bu bölgelerde, bilgi, eğitim yetersizliği nedeniyle ekonomik dengesizlikle gerçekleşmekte ve bireyler daha yoksul hale gelmektedir. Bununla birlikte nüfusun azımsanamayacak bir kesimi büyük şehirlere göç etmekte ve bunun bir sonucu olan hızlı kentleşme problemi meydana gelmektedir (Todaro ve Smith, 2012). Az gelişmiş ülkelerde düşük eğitim seviyesi ve cinsiyet eşitsizliği kırsal kesimlerde daha yaygın görülmektedir. Hızlı kentleşme ile birlikte modern ve geleneksel kesimin faaliyetlerini beraber sürdürmeye çalıştığı ikili yapı oluşmaktadır. İkili yapı hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülke ekonomilerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak az gelişmiş ülke ekonomilerinde fazla rastlanılmaktadır (Alataş, 2014: 21).

2.6.3. Uluslararası Ticaret

Doğru ve istikrarlı bir ekonomik kalkınmanın gerçekleşebilmesi için birçok faktörün yanı sıra ülkeler arası ticaret ilişkileri de büyük öneme sahiptir. Yaygın küreselleşme sürecinde uluslararası ticaretin katkısı azımsanamamakta ve ticaret hacminin uygun seviyelerde olmadığı bir dönemde istikrarlı bir kalkınma sürecinin gerçekleşmesi mümkün olamamaktadır.

A. Smith, D. Ricardo, J.S. Mill gibi klasik akım iktisatçılar tarafından da kalkınma ile uluslararası ticaret arasında olumlu bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir (Aktaş, 2012: 212). Küreselleşmenin artışıyla beraber uluslararası ticaretin, milli gelir üzerindeki pozitif etkisi ampirik literatür de bulunan birçok çalışma da vurgulanmaktadır (Poon, 1994; Sharma ve Bhand, 2005, Doru ve Ersungur 2014).

2.6.4. Kamunun Ekonomideki Payı

Özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kamu kesiminin ekonomideki rolü gelişmiş ekonomilere göre farklılık göstermekte ve daha önemli olduğu savı desteklenmektedir. Bunun temel sebepleri; gelir dağılımında eşitsizlik ve nüfusun genel probleminin yoksulluk olması, dış şoklara karşı gelişmiş ekonomilerden daha açık olmaları, sıklıkla meydana gelen, finansal şoklar ve konjonktürel dalgalanmalara karşılık gelişmiş ekonomilere kıyasla daha istikrarsız ve kırılgan yapıda olmaları ve kapasite kısıtlılığı başta gelen sebeplerdendir (Dodson ve Paramo, 2001: 7).

2.6.5. Beşerî (İnsani) Sermaye

Beşerî sermaye, Birleşmiş Milletler' in (UN) kurulmasından bu yana, sosyal ve insani kalkınmanın en önemli parçası olarak kabul görmektedir. Kalkınma sürecinde beşerî sermaye öncü rol oynamaktadır. II. Dünya Savaşından sonra Milton Friedman, Gary Becker ve Jacob Mincer gibi iktisatçıların etkisi ile geliştirilen beşerî sermaye teorisi, beşerî sermayenin bireyler ve toplum için faydalarını araştırmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin eğitim öğretim harcamalarının milli hasıladan aldığı pay, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ve okullaşma oranı ile daha iyi eğitim almış bir toplum yetiştirme ya da diğer etkinlikler aracılığı ile kendilerine yatırım yapmaları ve böylelikle daha sağlıklı bireylerden oluşan bir toplumun alt yapısı oluşturulmaktadır (Bloom vd., 2001).

Beşerî sermayenin yakın ilişkili olduğu büyüme ve kalkınma parametreleri ile etkileşimini inceleyen pek çok araştırma bulunmaktadır. İlgili çalışmaların genelinde beşerî sermayeye yapılacak olumlu katkılarının büyüme ve kalkınma üzerinde pozitif yönlü etkileri olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Mayer 2001; Bloom vd., 2001; Wolff, 2001; Petrakis ve Stamakis, 2002; Brempong ve Wilson, 2003).

2.6.6. Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri

Gelir dağılımı, ülke gelirinun toplum içerisinde gruplar ve bireyler içindeki bölüşümü olarak ifade edilmektedir. Bilinmektedir ki birçok ekonomide küreselleşmenin gelişimi ile birlikte gelir dağılımındaki eşitsizlikler artmaktadır. Gelirin yüksek bir kısmı toplumun belli bir kesimi tarafından elde tutulurken, gelirin kalan kısmı ise toplumdaki diğer bireyler arasında bölüşülmektedir. Bunun sonucu olarak yoksulluk bileşenlerinin; yetersiz beslenme, açlık sınırında hayatını idame ettirme gibi faktörler kötüleşmektedir. Bu bağlamda devletlerin en önemli görevi, gelir dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldırmaktır. Aynı zamanda iktisat biliminin de temel amaçlarından biri olan gelir eşitsizliği, tüm ekonomilerde kalkınma kriterlerinin sağlanması açısından önem arz etmektedir (Ulusoy vd., 2015: 46- 47).

2.6.7. Nüfus Artış Oranı ve Doğal Kaynaklar

İktisadi çalışmaların genelinde nüfus artış oranı ile kalkınma arasındaki ilişkinin hem pozitif hem negatif yönlerinin bulunduğu kabul görmektedir. Bazı çalışmalarda nüfus artış oranı ve ekonomik büyüme ilişkisi pozitif yönlü iken, bazı araştırmalarda negatif yönlü bir ilişkinin varlığı ileri sürülmektedir. Nüfus artış oranı; düşük/ yüksek doğum ve ölüm oranları, kitlesel göçler gibi farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Nüfus yükseldikçe kentleşme ve cari harcamalar da artmaktadır. Bu doğrultuda kalkınma için kaynak kıtlığı ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra nüfusun dağılımı da kalkınma kriterleri için büyük önem taşımaktadır. Yaşlı nüfus, genç nüfus veya cinsiyetin yakın dağılımı, iş gücüne katılımı, tasarrufu ve yatırımları şekillendirebilmektedir. Özetle denilebilir ki nüfus ve kalkınma ilişkisi ülkelerin kültürel ve sosyo-politik yapısına göre farklılaşabilmektedir (Alataş, 2014: 18).

Doğal kaynaklar; insan ihtiyaçlarının çevre faktörü ile karşılanmasına imkân sağlamaktadır. Doğal kaynakların kullanım çeşitliliği artıkça üretim ve tüketimde bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kaynakların verimli kullanılması ile toplumun refahını yükseltici etkisi bulunmakta ve ekonomik kalkınmayı geliştirebilmektedir. Endüstrileşmenin devamında tarımdan sanayiye yaşanan geçiş, kırdan kent yaşamına geçilmekte ve üretim böylelikle gelişmektedir. Günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınmada doğal kaynakların önemi anlaşılmiş bulunmaktadır ve bu doğrultuda iktisadi kalkınma ve doğal kaynaklar ilişkisi literatürde sıklıkla yer almaktadır (Han ve Kaya, 2008: 260; Şaşmaz ve Yayla, 2018a :253).

2.7. Kalkınmanın Ölçülebilir Göstergeleri

Kalkınma kavramı, 1950’li yıllarda ekonomik büyüme ile özdeşleşmektedir. Bu nedenle ölçüm kriteri olarak büyüme kavramı uzun süre kullanılmıştır. Ancak kalkınma için yalnızca ekonomik büyümenin yeterli olmadığı anlaşıldığında ölçüm kriterlerinde de bir değişim ortaya çıkmaktadır. Kalkınma düşüncesinin başlangıç noktasındaki büyüme yaklaşımdan sürdürülebilir kalkınma kavramına doğru gelişen sürecin aşamaları Şekil 2.1’de gösterilmektedir.

Şekil 2.1.: Kalkınmanın Evrimi

Kaynak: Meier ve Stiglitz, (2000)’ dan aktaran Güneş (2016).

2.7.1. Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi ve Ekonomik Büyüme

GSMH ülkelerin kalkınma düzeyleri için gerekli bir unsurdur (Hicks ve Streeten, 1979). Kalkınmanın iktisadi yönü açısından yeterli bulunmasına karşın, çok yönlü bir süreç olan kalkınmanın ölçümü için tek başına yeterli olduğu düşünülmemektedir. GSYH ve GSMH farklı ölçümlerdir. GSMH ülke dışında çalışan bireylerin ülkeye gönderdikleri kazançlarından GSYH’ ya eklenip, ülkede içinde çalışan yabancıları vatandaşların kendi ülkelerine gönderdikleri kazançların GSYH’ dan düşülmesi ile elde edilen değeri ifade etmektedir. Bir ülkenin GSMH’ sı o ülkenin nüfusuna bölündüğünde, kişi başına GSMH’ sı bulunur (Alataş, 2014: 7).

2.7.2. Satın Alma Gücü Paritesi (PPP)

Uluslararası düzeyde, döviz kuruna karşılık dolar paritesinden GSMH ve kişi başına GSMH rakamlarını kullanırken dikkatli olmak gerekir. Gelişme düzeyleri farklı olan ülkelerde reel döviz kuruna göre hesaplanan rakamsal değerler, ülkeler arasındaki satın alma gücünün ölçülmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen satın alma gücü paritesi (PPP); ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklarını ortadan kaldırmaya yarayan bir para birimi dönüştürme oranını hesaplamaktadır (Eğilmez, 2010).

2.7.3. Fiziksel Yaşam Kalite Endeksi (PQLI)

Ülkelerin milli gelir düzeyinin ve kişi başına düşen milli gelir düzeyinin artması, gelişmişlik kriterleri için yeterli olmamaktadır. Ekonomik büyüme düzeyi yüksek olmasına karşın, çocuk işçiliği, güvenlik ve toplumsal refah dengesini sarsan eşitsizlik gibi çeşitli sosyal faktörler benzer büyüme düzeyinde olan ekonomilerde farklılık göstermektedir. Morris David Morris tarafından 1979 yılında 150 ülke için hesaplanan endeksin temel amacı yoksulluk düzeyindeki ülkelerin performansını saptayabilmektir. 150 ülkeyi kapsayan fiziksel yaşam kalite endeksi üç sosyal parametreyi içermektedir. Bunlar: bebek ölüm hızı, yaşam süresi beklentisi ve yetişkin okur-yazarlık oranıdır. Ancak günümüzde benzer nitelikte olmasına karşın istikrarlı ve güncel veriye hızlı erişimi kolaylaştırması sebebi ile HDI daha sık kullanılmaktadır (Alataş, 2014: 24).

2.7.4. İnsani (Beşerî) Kalkınma Endeksi (HDI)

İnsani (Beşeri) Kalkınma Endeksi, tüm dünya ülkeleri için doğumda yaşam beklentisi, okur-yazar oranı, cinsiyet eşitsizliği, çocuk işçiliği, işgücüne katılma düzeyi, ihracat ve ithalat oranı, kişi başına düşen karbondioksit emisyonu, orman alanı, çevresel ve sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik, sağlık ve eğitim alt indisleri ile her anlamda sağlıklı bireylerden oluşan eşit haklara sahip bir toplum oluşturmak için ilgili göstergelerin bütünüdür.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik büyüme seviyesine odaklanılmıştır. Bazı iktisatçılar kalkınmanın ölçülmesinde kullanılan GSMH'nin kalkınma kriterlerini yaşam düzeyini (sosyal, güvenlik, yetersiz beslenme vb.) yeterli ölçüde sağlamadığına dikkat çekmektedirler (Todaro, 1992: 359).

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) İnsani Kalkınma Endeksini (Human Development Index-HDI) geliştirerek, yıllık İnsani Kalkınma Raporlarını (Human Development Report-HDR) her yıl yayınlamaya başlamıştır. UNDP'nin güncel raporuna göre eşitsizlikler doğumdan önce başlayabilir ve yaşam süreci boyunca büyüyerek kalıcı hale gelebilir insani kalkınma düzeyinin önündeki en temel engelin ise cinsiyet eşitsizliği olduğu raporda vurgulanmaktadır (UNDP, 2019: 10).

3. BÖLÜM

3. KÜRESELLEŞME VE KALKINMA İLİŞKİSİ'NİN ANALİZİ: TÜRKİYE VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de ve gelişmekte olan ülkelerde, literatür taramasına yer verilerek; araştırmanın önemi ve amacı aktarılmıştır. Küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bu bölümde ekonometrik bulgular raporlanmış ve yorumlanmıştır.

3.1. Literatür Taraması

Küreselleşmenin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri teorik düzlemde uzunca bir süredir tartışılmasına rağmen, ampirik olarak incelenmesinin tarihi oldukça kısadır. Küreselleşmenin tanımlanmasındaki ve ölçülmesindeki güçlükler ile uzun dönemli veri setlerinin olmaması, bu durumun önemli nedenleridir. Literatürün temel bulgularından birisi küreselleşmenin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerinin ülkelerin kalkınmışlık ve gelir düzeylerine göre farklı olacağıdır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma parametrelerinin kullanıldığı çalışmaların sonuçları genellikle tutarlıdır. Küreselleşme ve bileşenleri arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündedir. Bu bağlamda küreselleşmenin birçok ülkede kalkınmışlık seviyesini iyi yönde etkilediği söylenebilir. Ancak literatürün genelinde, büyümenin kalkınma göstergesi olarak öncü şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ülke ekonomileri büyüdükçe küreselleşmenin olumlu şekilde kalkınmayı sağladığı literatür doğrultusunda söylenebilir ancak kalkınma çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle çalışmamızın uygulama kısmında kalkınma göstergesi olarak insani kalkınma endeksi kullanılmıştır. Bu bağlamda ilgili sonuçların literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

3.1.1. Bağımlı Değişkeni Ekonomik Büyüme Olan Literatür Taraması

Dreher (2003), 1970-2000 dönemi verileri kullanarak 123 ülkenin dahil edildiği örnekleme, küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini ekonometrik olarak test etmiştir. En küçük kareler yöntemi (EKK) ve geliştirilmiş momentler metodunun (GMM) uygulandığı çalışmanın bulgularına göre, küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif

etkilerinin olduğunu ancak gelir eşitsizliğini düzeltecek düzeyde olmadığı belirtilmiştir. Ekonomik büyüme üzerinde bilgi akışının daha etkili olduğunu vurgulayan Dreher genel, sosyal ve ekonomik küreselleşme ile ekonomik büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olması belirtilirken, politik küreselleşme ile ekonomik büyüme ilişkisinin ise anlamsız olduğu saptanmıştır.

Aka (2006), küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini 1969-2001 dönemi verileri kullanılarak Fildişi Sahili örneğinde araştırmıştır. Zaman serisi, VAR yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın bulgularına göre küreselleşmenin ve dışa açıklığın kısa dönemde büyümeyi pozitif yönde, uzun dönemde ise negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Afzal (2007), Pakistan örneğinde gerçekleştirilen çalışmada, 1960-2006 dönemleri arasında küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Eş bütünleşme ve hata düzeltme modelinin yöntem olarak kullanıldığı çalışmanın bulgularına göre, ekonomik büyüme ve küreselleşmeyi temsilen kullanılan ticari açıklık ve finansal entegrasyon arasında uzun vadede anlamlı ve güçlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Zhuang ve Koo (2007), 1991-2004 dönemi için 56 ülkede ekonomik büyüme ve küreselleşme ilişkisini panel regresyon yöntemi ile incelemişlerdir. Ekonometrik modelin sonuçları ise ekonomik küreselleşmenin tüm ülkeler için büyüme üzerinde önemli ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Chang ve Lee (2010), 1970-2006 dönemi yıllık veriler ile 23 OECD ülkesinde küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi panel eşbütünleşme yöntemi yardımıyla araştırılmıştır. Panel nedensellik analizinin bulgularına göre ekonomik küreselleşme ve sosyal küreselleşmeden büyümeye uzun vadeli tek yönlü nedenselliğin varlığı saptanmıştır.

Heshmati ve Lee (2010), 1995-2001 dönemi yıllık veri seti kullanarak yapılan çalışmada küreselleşme, büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 61 ülkenin ele alındığı çalışmada ülkeler gelişmiş ve gelişmekte olan şeklinde iki grupta panel veri analizi uygulamışlardır. Ekonometrik sonuçlar ekonomik büyüme ile küreselleşme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığını saptanmış fakat gelir dağılımı ile küreselleşme arasında negatif bir ilişki kurulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mutascu ve Fleischer (2011), 1972-2006 dönemi yıllık verileri kullanılarak Romanya'da ekonomik büyüme ve küreselleşme ilişkisini araştırmıştır. Bu doğrultuda VAR

modeli ile analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, küreselleşmenin artması ile ülkede ekonomik büyümenin de artacağı saptanmıştır.

Rao ve Vadlamannati (2011), 21 düşük gelirli Afrika örneğinde sabit ve tesadüfi etkiler tahmincisi, en küçük kareler yöntemi ve genelleştirilmiş momentler metodu yardımı ile küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini KOF küreselleşme endeksi kullanarak ampirik olarak incelemiştir. Çalışmanın bulguları doğrultusunda, Afrika ekonomisinin yoksul ülkeleri için küreselleşme ve ekonomik büyüme arasında yatırımlar kanalı ile pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Potrafke (2012), 1976-2006 yıllarını ve 21 OECD ülkesini kapsayan çalışmada siyasi, sosyal ve genel küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını saptamıştır.

Osterloh (2012), 1971-2004 dönemi yıllık verileri kullanılarak küreselleşme ve ekonomik büyüme etkileşimini, 23 OECD ekonomisinde KOF Endeksi'ni kullanarak araştırmıştır. Ekonometrik olarak incelenen çalışmanın yönteminde EKK ve GMM kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre ekonomik büyüme ile ekonomik küreselleşme arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Ekonomik büyüme ile genel küreselleşme ilişkisinin ise negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özel (2012), Türkiye örnekleme 1991-2010 dönemi yıllık verileri kullanılarak, küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Zaman serisi, VAR modelinin uygulandığı çalışmanın bulgularına göre; ekonomik büyüme ve finansal açıklık ilişkisi negatifken, büyüme ve ticari açıklık ilişkisi pozitif tespit edilmiştir.

Doğan (2013) tarafından, Türkiye örnekleminde 1970-2009 dönemi verileri kullanılarak küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmanın yöntemi olan nedensellik testi sonuçlarına göre ise genel, ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Ali ve Imai (2013), 1970-2009 yıllarını ve 41 ülkeyi kapsayan çalışmada ekonomik küreselleşme ve ekonomik krizin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelenmiştir. Genelleştirilmiş momentler metodu kullanılarak oluşturulan dinamik panel modelinin kullanıldığı çalışmada yüksek ekonomik küreselleşme oranına sahip olan ülkelerin daha fazla büyüme oranına sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Meraj (2013), Bangladeş örneğinde, 1971-2005 dönemi verileri kullanılarak küreselleşme, ekonomik büyüme ve serbest ticaret ilişkisini Granger nedensellik analizi ve VAR tekniği ile araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Bu çerçevede küreselleşmenin serbest ticaret ile büyümeye etkisinin pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir.

Samimi ve Jenatabadi (2014), 1980-2008 dönemi yıllık verileri kullanılarak, 33 İslam İş Birliği Teşkilatı (OIC) ülkeleri örneğinde küreselleşme ve ekonomik büyüme etkileşimini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisinin gelir düzeyine bağlı geliştiği saptanmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik küreselleşmenin pozitif yönde etkili olduğu ancak düşük gelirli ülkelerde fayda sağlandığı görülmektedir.

Ying vd. (2014), 1970-2008 periyodu, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (ASEAN) ülkelerinde küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Çalışma, kısa ve uzun dönemli etkinin araştırılması üzerinde modellenmiştir. Ampirik bulgular doğrultusunda, sosyal küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu ve ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyümeye etkisinin ise pozitif yönlü olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Suci vd. (2015), 2006-2012 dönemi verileri kullanılarak küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini ASEAN'a üye olan 6 gelişmekte olan ülke üzerinde araştırmıştır. Genel, ekonomik ve politik küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği belirlenirken; sosyal küreselleşmenin iktisadi büyüme üzerinde bir etkisi saptanmamıştır.

Kılıç (2015), 1981-2011 dönemi verileri ile gelişmekte olan 74 ülkeyi örnekleme dahil ettiği çalışmada, küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi sabit etkiler ve nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi ile araştırılmıştır. Çalışmanın ampirik sonuçları doğrultusunda ekonomik küreselleşme ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Aynı zamanda ilgili sonuçlar doğrultusunda, politik ve sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Hayaloğlu vd. (2015), çalışmalarında gelişmiş, gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelerde küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini 1995-2011 dönemini ele alarak araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak düşük gelirli

ülkelerde genel küreselleşme ve küreselleşmenin alt boyutları da dahil olmak üzere, ekonomik büyümenin negatif yönde etkili olduğu saptanmıştır.

Chu vd. (2016), 9 OECD ülkesinin ve Çin'in örnekleminde gerçekleştirilen çalışmada, 1981-2008 dönemi verileri kullanılarak küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi nedensellik yöntemi ile araştırmıştır. Ekonometrik sonuçlar doğrultusunda Birleşik Krallık ve Hollanda da küreselleşme ekonomik büyümenin nedeni kabul edilirken, ABD'de ekonomik büyüme küreselleşmenin nedenidir sonucu saptanmıştır. Diğer ülkeler arasında ise bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

Türedi (2016), 1996-2014 dönemi verileri kullanarak gelişmekte olan ülkelerde (40 ülke), küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. KOF küreselleşme endeksinin kullanıldığı çalışmanın ampirik yöntemi sabit etkiler modelidir. Çalışmanın sonucunda, ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif olarak bulunmuştur. Genel küreselleşme ve ekonomik büyüme ise arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkilerin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Doğan ve Can (2016), Güney Kore örnekleminde 1970-2012 yılları arasında küreselleşme ile ekonomik büyüme etkileşiminin araştırıldığı çalışmada küreselleşmenin alt boyutları da modele dahil edilerek Engel-Granger eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda genel küreselleşme ve sosyal küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Doğan (2017), Türkiye'nin ekonomisini 1970-2011 dönemi verileri kullanarak ekonomik küreselleşme ve ekonomik büyüme etkileşimini Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile araştırmıştır. Araştırmanın bulguları doğrultusunda ekonomik küreselleşme, ekonomik büyümenin nedenidir şeklindeki hipotez kabul edilerek tek yönlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Olimpia ve Stela (2017) tarafından, 1990-2013 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışmada, Romanya ekonomisinde küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisinin varlığı incelenmiştir. Genel küreselleşme endeksinin yanı sıra alt indeksler de modele dahil edilerek ekonometrik model kurulmuştur. Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda; genel, ekonomik ve politik küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında anlamlı, istikrarlı bir ilişki söz konusudur. Sosyal küreselleşme ile ekonomik büyüme ilişkisinin ise negatif yönde olduğu saptanmıştır.

Zahonogo (2017), küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırdığı çalışmada, 42 Sahraaltı Afrika ülkesini 1980-2012 dönemi verilerini kullanmıştır. Panel veri yönteminin kullanıldığı çalışmanın bulguları, küreselleşmenin uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği şeklindedir. Bununla birlikte, ilişkinin doğrusal olmadığı yani küreselleşmenin bir eşige kadar ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğu ve bu eşğin üstünde etkinin düştüğü belirlenmiştir.

Coulibaly vd. (2017), çalışmalarında 2002-2013 dönemi veri seti kullanılarak BRICS ülkelerinde ekonomik kalkınma ve hızlı ekonomik büyümenin kaynağı olarak girişimcilik ile küreselleşmenin etkisinin olup olmadığını, dengesiz panel yöntemi kullanılarak incelemiştir. Çalışmanın bulgularına göre, BRICS ülkelerinde girişimcilik ve küreselleşmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu bir etkinin varlığına ulaşılmıştır.

Eren ve Çütücü (2018), 1970-2016 dönemini ele alan çalışmalarında; Türkiye'nin ekonomisinde küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. İlişki, yapısal kırılmalı zaman serisi analizi ile raporlanmaktadır. Çalışmanın sonucunda, ekonomik büyümeden politik küreselleşmeye doğru nedensellik vardır hipotezi kabul edilerek tek yönlü bir nedenselliğin varlığı bulunmuştur. Bununla birlikte sosyal küreselleşmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer parametreler arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu değildir.

3.1.2. Bağımlı Değişkeni İnsani Kalkınma Olan Literatür Taraması

Schulze (1999), 1945 yılından itibaren Batı Avrupa da yaşanan ekonomik entegrasyonun yalnızca büyümeye değil, aynı zamanda kişi başına düşen milli gelir ve insani kalkınmaya ilaveten bebek ölümleri ve nüfus gibi bazı alanlarda da yakınlaşmaya neden olduğu görüşündedir.

Watanabe (2004), 1995-2001 yıllık verileri kullanılarak 155 ülke ve Hong Kong örneğinde, ekonomik küreselleşmenin insani kalkınma üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre gelişmiş ekonomilerde küreselleşme ve insani kalkınmanın negatif yönlü bir korelasyonu mevcutken, gelişmekte olan ekonomilerde ise zayıf ancak pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Khan (2005), küreselleşmenin insani kalkınma üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada insani kalkınma ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi doğrudan yabancı sermaye

yatırımları ile araştırmıştır. Çalışmanın bulguları doğrultusunda, doğrudan yabancı yatırımlar ile insani kalkınma arasındaki ilişkinin pozitif olduğu saptanmıştır.

Minhaj vd. (2007), Pakistan örneğinde, küreselleşme bağlamında doğrudan yabancı yatırımlar değişkenini kullanarak insani kalkınma ile olan etkileşimini ampirik şekilde araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda küreselleşme sürecinin insani kalkınma üzerinde pozitif etkileri olduğu saptanmıştır.

Çelik ve Erkan (2010), içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu, 88 ülkeye ait 1990-2005 yıllık veriler ile küreselleşme ve kalkınma ilişkisini panel veri yöntemi ile araştırmışlardır. Analiz bulguları, özellikle teknolojik küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisinin, ekonomik, sosyo-kültürel ve politik küreselleşmeye kıyasla daha etkili olduğu yönündedir.

Ray (2012), küreselleşmenin insani kalkınma, mali entegrasyon, ticari açıklık, kamu ve özel yatırım gibi parametreler ile olan ilişkisini 1990-2011 dönemi verileri kullanarak Hindistan örneğinde araştırmıştır. Nedensellik analizinin uygulandığı çalışmanın bulgularına göre; kamu yatırımları büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. İnsani kalkınma endeksi, ticari açıklık ve özel yatırımın GSYH büyümesinde pozitif yönde etkilidir, mali entegrasyonun ise negatif yönde etkili olduğu saptanmıştır.

Omolade vd. (2013), Nijerya ekonomisi için 1980-2011 dönemi yıllık verileri kullanılarak küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada yöntem olarak eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Küreselleşme ile ekonomik kalkınma arasında ekonomik kalkınmadan küreselleşmeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Kocourek vd. (2013), küreselleşme ve kalkınma ilişkisini incelediği çalışmasında 88 ülke kullanarak panel veri analizi uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda, ekonomik ve sosyal küreselleşme ile kalkınma arasında istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır, politik küreselleşme ile kalkınma arasında ise zayıf bir bağlantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Araştırma Konusunun Önemi ve Amacı

Çalışma konusunun temel amacı, gelişmekte olan yüksek orta gelir grubu ülkelerde 1990-2017 yıllık verileri kullanılarak; küreselleşmenin, kalkınma üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaçla Türkiye özelinde Vektör Otoregresif Model (VAR) analizi

uygulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise Dinamik Panel Veri Analizi, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) uygulanmıştır. Kurulan ekonometrik modellerde genel küreselleşme endeksinin yanı sıra küreselleşme ve kalkınma ilişkisi boyutları ile ve makro ekonomik parametreler ile desteklenerek araştırılmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin örneklem olarak seçilmiş olmasının en önemli nedeni küreselleşme ve kapitalizm sürecidir. Küresel aktörler tarafından yerel kültürün şekil aldığı bir çağ oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma kriterleri üzerinde, olumlu etkilerinin yanı sıra birçok dezavantajı da bulundurduğu düşünülmektedir. Özellikle gelişmiş ekonomiler düzeyine erişmeye çalışan birçok ülke; gelir dağılımı, nüfusun iş gücünde ki payı, politik istikrarsızlık ve beşerî sermayenin yetersizliği gibi problemleri daha çok yaşamaktadır.

3.3. Türkiye Örneği

Türkiye'nin küreselleşme düzeyi incelenmeye başlandığında, küreselleşmenin ekonomik, politik ve sosyal boyutunun dünya ekonomilerine kıyasla, daha önemli ve etkiye açık olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye, konumu itibarıyla, Batı ile Doğu'nun, Kuzey ile Güney'in birleştiği yerde ve Avrasya'nın merkezindedir. Geo-stratejik konumu sebebi ile küreselleşmenin etkilerine hem pozitif hem de negatif anlamda, açık durumdadır (Bayar, 2008: 32). Serbest piyasaların hâkim olduğu küresel ekonomiler, uluslararası düzeyde ekonomiye yön veren ve biçimlendiren bir piyasa mekanizmasına evrilmiştir. Bu nedenle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok gelişmekte olan ekonomi konjonktürel dalgalanmalar karşısında daha istikrarsız ve krize karşı daha zayıf hale gelmiştir (Ener, 2006: 211). 23 Temmuz 2019'da yayımlanan ve 2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planında da 2008 krizi nedeniyle kırılğan hale gelen ekonomik yapı söz konusu olmakla birlikte beşerî sermaye yapılacak yatırımların önemine, sanayinin iyileşmesine ve ekonomik güvenliğin sağlanmasına katkı sağlayabilecek şeffaf ve hesap verebilir devlet anlayışı ile beşerî faktörlere verilen önem ön plana çıkmaktadır (On Birinci Kalkınma Planı, 2019).

Küreselleşme süreci Türkiye'de ücret adaletsizliklerine neden olmaktadır. Durumun temelinde 1980 yılında başlayan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve Gümrük Birliği'nin yer aldığı düşünülmektedir (Bakkalcı ve Argın, 2011: 103).

Türkiye'de küreselleşme ve kalkınma ilişkisinin güncel olarak yorumlanabilmesi için ilgili endeks değerleri ve dünya sıralamalarına Tablo 3.1'de yer verilmiştir:

Tablo 3.1.: Son Endeks Değerlerine Göre Türkiye’de Küreselleşme ve Kalkınma (2017-2018)

Değerler	Genel Küreselleşme	Ekonomik Küreselleşme	Sosyal Küreselleşme	Politik Küreselleşme	İnsani Kalkınma
Endeks Değeri	71.58	55.82	66.46	92.47	0.806
Dünya Sıralaması	56	109	104	17	59

Kaynak: Küreselleşme Endeksleri, KOF ve İnsani Kalkınma Endeksi UNDP’den elde edilerek tablo tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 3.1’de Türkiye’de küreselleşmenin güncel değerleri incelendiğinde, KOF küreselleşme endeksinin son verisi 2017 yılına aittir. 2017 yılı genel küreselleşme endeks değerinin 71,58 düzeyinde olduğu ve dünyada 56. sırada bulunduğu görülmektedir. Son açıklanan insani kalkınma endeksi ise 2018 yılına aittir ve 0.806 endeks değeri ile dünyada 59. sırada yer almaktadır. Küreselleşme ile kalkınma düzeyinin dünya sıralamasında çok yakın olması önemle vurgulanması gereken bir noktadır. Dünya sıralamalarının yakın değerler alması, küreselleşme ve kalkınma ilişkisinin doğru orantılı gerçekleşebileceği tahminini kuvvetlendirmektedir. Küreselleşmenin Türkiye’nin ekonomisinde boyutları incelendiğinde ise ekonomik (55.82) ve sosyal küreselleşmenin (66.46) endeks ve dünya sıralamasında (sırası ile 109, 104) birbirlerine yakın değerler aldığı, buna karşın politik küreselleşme düzeyinin 92.47 endeks değeri ve 17. sırada bulunmasıyla diğer boyutların çok üstünde bir öncülüğe sahiptir. Türkiye’nin politik yönden daha gelişmiş ve evrensel değerler doğrultusunda politik problemleri çözüm arayışlarının daha iyi düzeyde gerçekleştirdiği görülmektedir.

UNDP’nin son açıkladığı 2018 yılı insani kalkınma göstergesi incelenerek Türkiye göstergelerinin bir bölümü Tablo 3.2’de raporlanmıştır.

Tablo 3.2.: Türkiye’nin Güncel Kalkınma Göstergeleri (2018)

Değişkenler	Değerler
Gelir eşitsizliği (%)	22.6
Eşitsizliğe göre düzeltilmiş gelir endeksi	0.645
Eğitimde eşitsizlik (%)	16.5
Eşitsizliğe uyarlanmış eğitim endeksi	0.594
Devletin eğitim harcamaları (GSYİH'nin yüzdesi)	4.3

Yaşam beklentisindeki eşitsizlik (%)	9.0
Eşitsizliğe göre ayarlanmış yaşam beklentisi endeksi	0.805
İstihdam / nüfus oranı (% 15 yaş ve üstü)	46.8
İşsizlik, toplam (işgücünün yüzdesi)	10.9
İşsizlik, gençlik (%15-24 yaş arası)	20.0
Nitelikli işgücü (işgücünün yüzdesi)	44.2
İhracat ve ithalat (GSYİH'nin yüzdesi)	60,4
Kentsel nüfus (%)	75.1
Parlamentodaki sandalye payı (% kadınlar)	17.4
Üst ve orta kademe yönetimde istihdam edilen kadınların payı (%)	16.3
İntihar oranı, kadın (100.000 kişi başına)	3.2
İntihar oranı, erkek (100.000 kişi başına)	11.3
Ölüm oranı, beş yaş altı (1000 canlı doğumda)	11.6
Ergen doğum oranı (15-19 yaş arası 1000 kadın başına doğum)	26,6

Kaynak: Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı, İnsani Gelişme Raporları, <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>

Tablo 3.2 incelendiğinde gelir eşitsizliği %22,6 düzeyindedir. UNDP kalkınma endeksinde birinci sırada yer alan Norveç ile kıyaslama yapıldığında Norveç’de gelir eşitsizliği %12,7 düzeyindedir. Bu durum Türkiye’de gelir dağılımının yüksek düzeyde problemlili gerçekleştiğini gösterir niteliktedir. Eğitim de eşitsizlik %16,5 seviyesindedir ve gelişmiş ülkeler de bu oran genellikle %10’un altında yer almaktadır. Eğitime beşerî sermayeye yapılan katkı nedeniyle daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Yaşam beklentisinde eşitsizlik %9 düzeyindedir. Norveç örneği dikkate alındığında oran %3 seviyesindedir. Gelişmiş ekonomiler düzeyine erişmek için oranın %5’in altında olması önem arz etmektedir. Nitelikli işgücü %44,2 seviyesi ile sürdürülebilir bir kalkınma için yükseltilmesi gereken bir orandır. Genç işsiz oranı %20 ile oldukça yüksek düzeydedir. Bu durum genç beyinlerin, beşerî sermayeye katkıları açısından önemle vurgulanması gereken bir konudur. İş gücünde üst ve orta kademedeki kadın istihdam payı %16,3 ile cinsiyet eşitsizliğinin iş gücündeki payını gösterir niteliktedir. Parlamentoda ki sandalye payı kadınlarda %16,3 gelişmiş ülkelere kıyasla (Norveç %41,4) oldukça düşük düzeydedir. İntihar oranları, erkeklerde (11,3) kadınlardakinden (3,2) daha yüksek seviyelerdedir.

Kalkınmanın bir başka önemli göstergesi olan beş yaş altı ölüm oranı 1000 canlı doğum için %11,6 düzeyindedir. Kentsel nüfus %75,1 seviyesiyle işgücü ve köyden kente göç nedeni ile birçok ülkeye benzer olarak yüksek bir yüzdeye sahiptir (UNDP: 2018).

3.3.1. Veri Seti

Türk Ekonomisi'nin 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak, küreselleşme endeksinin insani kalkınma endeksi ile ilişkisinin varlığı, güncel zaman serisi, Vektör Otoregresif Model (VAR) tekniği ile sınanmıştır. Araştırmanın bu kısmında, E-views 9.0 ekonometrik paket programı kullanılmıştır. Çalışmanın Türkiye özelinde, kullanılan değişkenlere, açıklamalarına ve kaynaklarına Tablo 3.3' de yer verilmiştir:

Tablo 3.3.: Modellerde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
<i>hdi</i>	İnsani Kalkınma	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
<i>kof</i>	Genel Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)
<i>kofe</i>	Ekonomik Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)
<i>kofp</i>	Politik Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)
<i>kofs</i>	Sosyal Küreselleşme	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)

Veri setleri seçilirken parametrelerin ölçümlerinin zor gerçekleşmesi nedeni ile en uygun endekslerin seçilmesine özen gösterilmiştir.

Küreselleşme endeksi, İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü tarafından elde edilmiştir. Bunun en önemli nedeni küreselleşme ölçümünde daha fazla değişkeni içermesi

ve diğer endekslere kıyasla daha güncel olması nedeniyle güvenilirliğinin fazla olmasıdır. *kof* küreselleşme endeksi ile literatürde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından güncel olarak açıklanan insani kalkınma endeksi (*hdi*) içerisinde birçok beşerî ve iktisadi parametreyi barındırması nedeniyle analizlerde tercih edilmiştir.

3.3.2. Ekonometrik Modelin Belirlenmesi

Türkiye'nin mevcut durumu ve koşulları da dikkate alınarak uygulamada iki ekonometrik model üzerinde kullanılmış ve ilgili değişkenler doğrultusunda VAR modeli oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan modellerin denklem formu aşağıda gösterilmektedir:

$$hdi_t = \alpha + \beta_1 kof_t + u_t \quad (1)$$

$$hdi_t = \alpha + \beta_1 kofe_t + \beta_2 kofp_t + \beta_3 kofs_t + u_t \quad (2)$$

Birinci denklemde bağımlı değişken olarak insani kalkınma endeksi (*hdi*) ve bağımsız değişken olarak genel küreselleşme endeksi (*kof*) kullanılmıştır. Bu doğrultuda model, genel küreselleşmenin insani kalkınma endeksi üzerindeki etkisinin araştırılması şeklinde tanımlanabilmektedir.

İkinci denklemde bağımlı değişken olarak insani kalkınma endeksi (*hdi*) ve bağımsız değişken olarak ekonomik küreselleşme (*kofe*), politik küreselleşme (*kofp*) ve sosyal küreselleşme endeksi (*kofs*) kullanılmıştır. Bu bağlamda model; ekonomik, politik ve sosyal küreselleşmenin insani kalkınma endeksi üzerindeki etkisinin araştırılması şeklinde tanımlanabilmektedir.

Genel küreselleşmenin, alt bileşenleri ile birlikte denkleme eklenmesi çoklu bağlantı sorunu yaratabilmektedir. Kurulan birinci denklem, insani kalkınma ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi kontrol etmiş, ikinci denklem ise küreselleşmenin boyutları doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiyi detaylandırmıştır.

3.3.3. VAR Analizi

VAR modelleri içsel parametreler arasındaki dinamik ilişkileri bir önsel sınırlama olmaksızın belirlemek amacıyla genellikle zaman serilerinde kullanılmaktadır. Sims (1980)'in çalışması doğrultusunda ekonomiye uyarlanan modelin makroekonomik

çalışmalara daha uygun olduğu ifade edilmektedir. Sistem içindeki her bir içsel parametrenin sistemdeki tüm içsel parametrelerin gecikmeli rakamsal değerinin bir fonksiyonu olduğunu tahmin edilen VAR analizi, genellikle birbirleriyle ilişkili zaman serilerinin oluşturduğu sistemleri tahmin etmek ve parametreler arasındaki dinamik bağlantının ölçüsünü ekonometrik olarak belirlemek amacı ile kullanılmaktadır (Gujarati, 2010).

İki değişkenli p'inci dereceden VAR modeli denklem formunda;

$$Y_{1t} = \delta_{1t} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} Y_{2t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (3)$$

$$Y_{2t} = \delta_{2t} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{1t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} Y_{2t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (4)$$

şeklinde yazılabilir (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 532).

VAR modellerinde, bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması geleceğe yönelik daha güçlü sonuçlara erişilmesini sağlamaktadır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 356). VAR analizinde tutarlı istatistiki sonuçlar elde edebilmek için VAR modellerine ait gecikme uzunluklarının doğru saptanması gerekmektedir. Ampirik bulguları istikrarlı kılmak amacı ile VAR analizine gecikme uzunluğu belirlenerek başlanmıştır. Modellere ait gecikme uzunlukları Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'de gösterilmiştir.

Tablo 3.4.: Birinci Modele Ait Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LOGL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-2.506346	NA	0.004991	0.375529	0.473700	0.401574
1	69.42035	125.8717*	1.74e-05*	5.285029*	4.990516*	-5.206895*
2	72.74066	5.257159	1.86e-05	-5.228388	-4.737533	-5.098164
3	74.26032	2.152851	2.34e-05	-5.021693	-4.334495	-4.839380

Not: LR: Sequential Modifeild LR Test Statistics, FPE: Final Prediction Error, AIC: Akaike Information Criteria, SC: Schwarz Information Criterion, HQ: Hannan-Quinn Information Criterion
*: En uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3.5.: İkinci Modele Ait Gecikme Uzunluğu

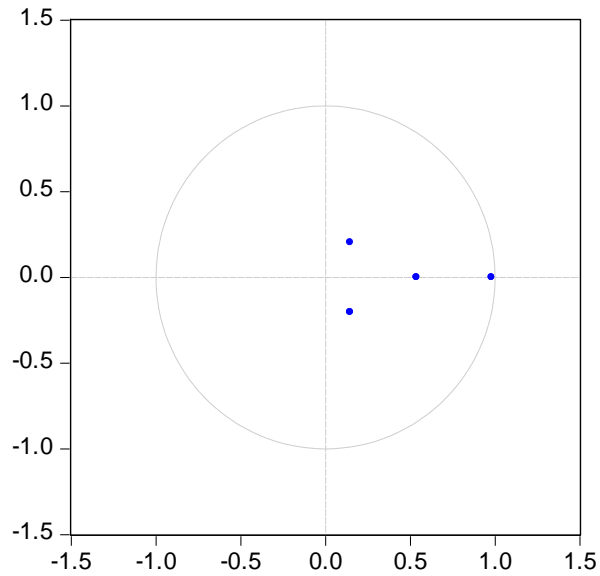
Gecikme Uzunluğu	LOGL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-109.0700	NA	0.099686	9.045604	9.240624	9.099694
1	-2.883670	169.8982*	7.49e-05*	1.830694*	2.805794*	2.101145*
2	11.45081	18.34814	9.59e-05	1.963935	3.719116	2.450748
3	21.81229	9.947016	0.000206	2.415017	4.950279	3.118191

Not: LR: Sequential Modifeild LR Test Statistics, FPE: Final Prediction Error, AIC: Akaike Information Criteria, SC: Schwarz Information Criterion, HQ: Hannan-Quinn Information Criterion
*: En uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

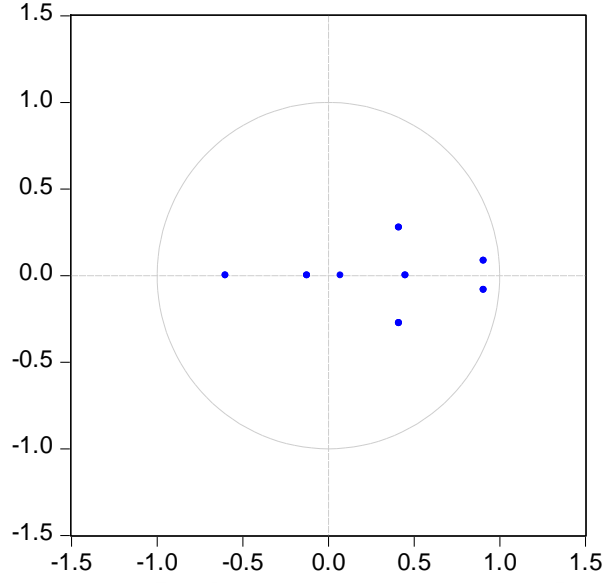
Tablo 3.4 ve Tablo 3.5 sonuçlarına göre, Test Statistics (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike Information Criteria (AIC), Schwarz Information Criterion (SC), ve Hannan-Quinn Information Criterion (HQ) kritik değerleri yorumlandığında 1. gecikmenin her iki model için de en uygun gecikme uzunluğu olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda VAR modeli 1 gecikme uzunluğunda sınanmıştır.

VAR analizinin tutarlı gerçekleşebilmesi için durağanlık koşulunu sağlaması ve otokorelasyon problemi bulundurmaması gerekmektedir.

Durağanlık sınavasının göstergesi olarak AR polinomu incelenmektedir. Grafik 3.1 ve Grafik 3.2’de modellere ait durağanlık sınavası gösterilmektedir.

Grafik 3.1.: Birinci Modele Ait AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Grafik 3.2.: İkinci Modele Ait AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Grafik 3.1 ve Grafik 3.2 incelendiğinde, her iki model için, AR polinomunun ters köklerinin birim çember içinde bulunduğu görülmektedir. Modeller durağanlık koşulunu sağlamaktadır.

Tablo 3.4 ve Tablo 3.5 sonuçlarından elde edilen 1 gecikme uzunluğu doğrultusunda, otokorelasyon probleminin var olup olmadığını sınamak üzere Otokorelasyon Lagrange Çarpanı (LM) testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3.6’de ve Tablo 3.7’de raporlanmıştır.

Tablo 3.6.: Birinci Modele Ait Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
1	2.337306	0.6740

Tablo 3.7.: İkinci Modele Ait Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM İstatistiği	Olasılık Değeri
1	12.42934	0.7139

Tablo 3.6 ve Tablo 3.7 bulguları incelendiğinde, her iki modelde de olasılık değerlerinin 0.05’den yüksek olması, seride otokorelasyon problemi yoktur hipotezini kabul etmemizi sağlamaktadır. Bu doğrultuda VAR modelinin tutarlı olduğu saptanmıştır.

3.3.3.1. Etki Tepki Analizi

Etki tepki analizinde temel amaç bir değişkenin hata teriminde meydana gelecek bir standart sapmalı etkiye (şoka) karşılık diğer parametrenin vereceği tepkiyi dönemlere göre ortaya koymaktır. VAR analizinin geleceğe yönelik tutarlı tahminleri gerçekleştirebilmesi için, Etki Tepki Fonksiyonları (Impulse-Response) önem taşımaktadır. Ekonometrik model içerisinde yer alan parametrelere bir standart hatalık istatistikî şok verildiğinde parametreler etkilenmektedir. Böylelikle meydana gelen şokların, diğer parametrelerin açıklama düzeyine etkisi araştırılarak iktisadi etkiler yüksek istatistikî anlamda hesaplanabilmektedir. Daha açık bir ifade ile etki tepki analizinin temel amacı, bir parametrenin hata teriminde meydana gelecek standart sapmalı etkiye (şoka) karşılık diğer parametrenin vereceği tepkiyi ilgili dönemler itibari ile ölçmektir (Tarı, 2010: 465-468).

Etki-Tepki Fonksiyonu matris formunda;

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{pmatrix} \delta_{1t} \\ \delta_{2t} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} \\ \beta_{21} & \beta_{22} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} Y_{1t-1} \\ Y_{2t-1} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{pmatrix} \quad (5)$$

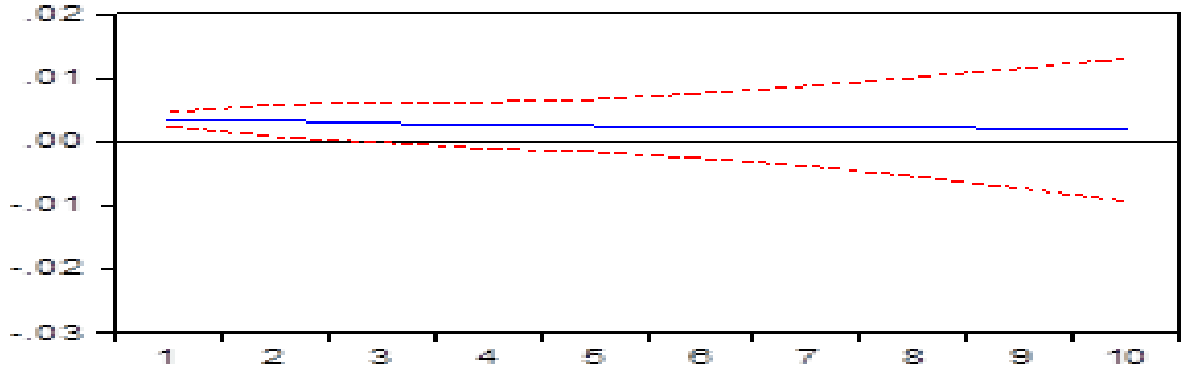
ε_{1t} 'de meydana gelecek olan bir farklılık Y_{1t} 'yi etkileyecektir. Sonraki dönemlerde ise Y_{2t} 'yi etkileyecektir. ε_{2t} 'de gerçekleşen bir değişim benzer şekilde Y_{2t} 'yi ve sonraki dönemde Y_{1t} 'yi etkileyecektir.

VAR modelinin sonsuz kararlılık koşulu ile Vektör Hareketli Ortalama (VMA) gösterimi kısaca;

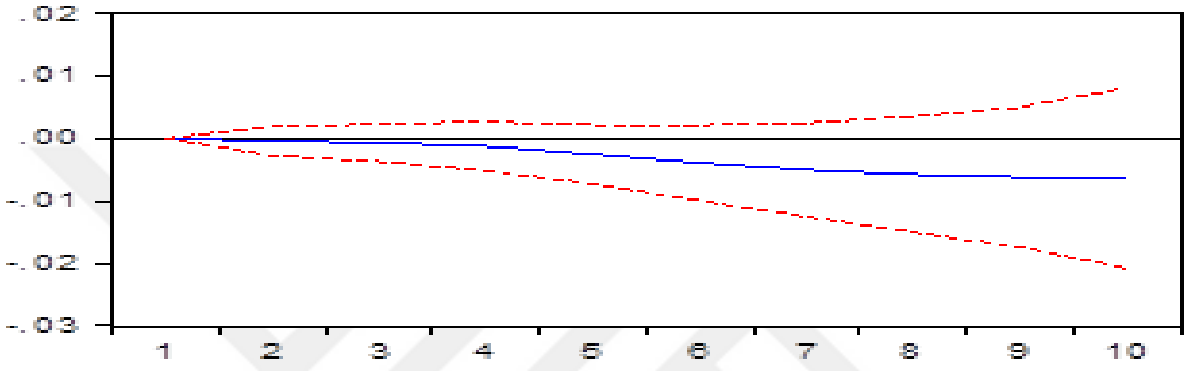
$$Y_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} A_i^i \varepsilon_{it} \quad (6)$$

şeklinde ifade edilebilir (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 511).

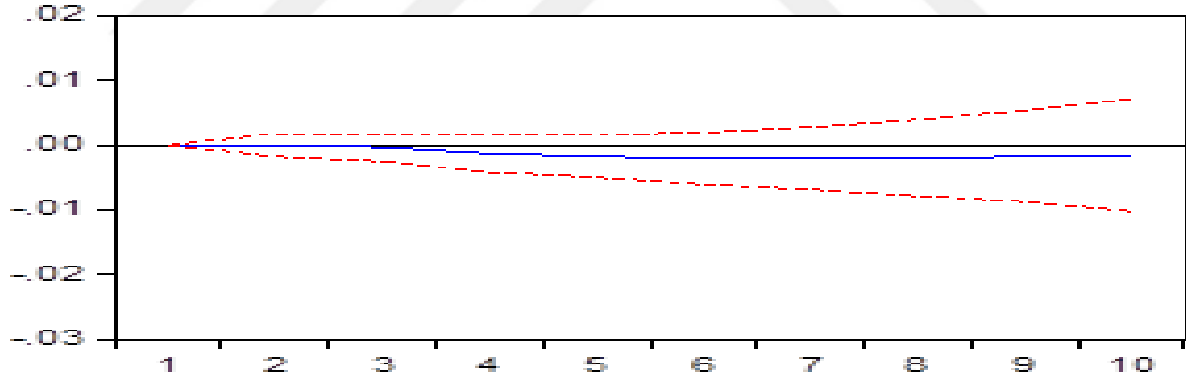
Türkiye örneğinde kurulan Etki-Tepki Fonksiyonuna Grafik 3.3., Grafik 3.4., Grafik 3.5., ve Grafik 3.6'da yer verilmiştir. İlgili grafiklerde, yatay eksen parametrelerde gerçekleşen tepkinin dönemlik zaman dilimini, dikey eksen ise tepkinin boyutunu ifade etmektedir. Grafiklerde yer alan sürekli çizgiler modelin hata terimlerinde meydana gelen bir standart hatalık şoka karşı, bağımlı parametrenin tepkisini, kesikli çizgiler ise ± 2 standart hata için güven aralıklarını oluşturmaktadır.

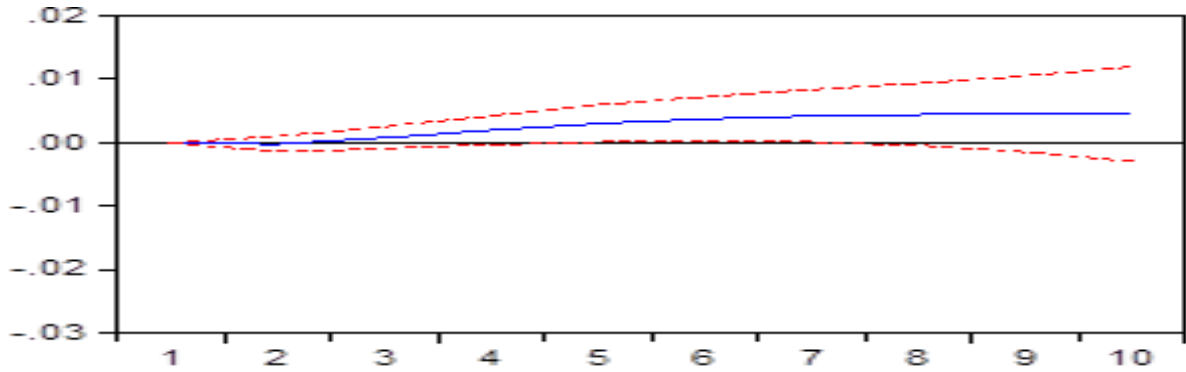
Grafik 3.3.: Kalkınmanın Kalkınmaya Tepkisi

Grafik 3.4.: Kalkınmanın Ekonomik Küreselleşmeye Tepkisi

Grafik 3.5.: Kalkınmanın Politik Küreselleşmeye Tepkisi

Grafik 3.6.: Kalkınmanın Sosyal Küreselleşmeye Tepkisi

Grafik 3.3 insani kalkınma endeksinde meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşılık, ± 2 standart hata için güven aralıkları baz alınarak kendisinde gerçekleşen standart hatalık şokun kendisindeki değişmeyi nasıl etkilediğini ifade etmektedir. Grafik 3.3. incelendiğinde başlangıçta pozitif seyir göstermektedir ancak süreç içerisinde kendi kendine olan etkisi ve açıklayıcılığı giderek azalmaktadır. Bu nedenle zaman içerisinde gerçekleşebilecek olası bir krizin ya da kalkınma da oluşacak bir olumsuzluğun ileri dönem ülke kalkınması üzerinde ki etkisi de azalmaktadır.

Grafik 3.4 incelendiğinde insani kalkınma endeksinde gerçekleşen bir standart sapmalılık şoka karşılık ekonomik küreselleşme yıllar geçtikçe yüksek oranlarda artışlar gerçekleşmekte ve ilgili dönemler içerisinde artışla devam ettiği görülmektedir. Ekonomik küreselleşme ve insani kalkınma ilişkisi için dış ticaret ve finansal akımların yardımcı politikalar ile pozitive yönelerek istikrarlı hale getirilmesi Türk Ekonomisi için oldukça önemlidir.

Grafik 3.5 incelendiğinde insani kalkınma endeksinde bir standart sapma meydana geldiğinde politik küreselleşme 8 yıla kadar artan bir seyir izlemiştir, sonraki dönemlerde ise azalan bir etkiye sahiptir. Beşerî sermaye ve Türk insanının hayat standardına yapılacak her türlü olumlu etki Türkiye'nin siyasi arenadaki etkisini yükseltmektedir. Etkinin kalıcı olması, bu standardın düzenli olarak artırılmasını gerektirmektedir. 31 Aralık 2019'da Çin'deki Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Temsilciliği'ne yeni bir korona virüs (COVID-19) tespit edilmiş ve dünya geneline yayılmıştır. COVID-19 salgını nedeniyle birçok ülke ekonomik problemler ile mücadele ederek yeni politika hamlelerinde bulunmuştur (Tosunoğlu ve Kasal, 2020: 37). Hükümetler, hızlı ve stratejik önlemler alarak ekonomik krizi önlemeye ve sağlık koşullarını iyileştirmek için hükümetler arası destek ve çözüm arayışları gerçekleştirmektedir. Pandemi sürecinde ülkelerin politik kararları büyük önem taşımaktadır. Türkiye birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye kıyasla doğru politikalar gerçekleştirerek (erken önlem almak, sağlık personellerine hassasiyet, karantina süreci, ihtiyacı olan ülkelere tıbbi yardımda bulunmak vb.) pandemi sürecine az ölüm sayısı ve az hasarla geçirmekte olan ülkeler arasında yerini almaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de politik küreselleşme düzeyinin beşerî sermayeye verilen önem nedeni ile yüksek seviyede kalacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla insana verilen önemin kalkınma kriterleri üzerinde pozitif düzeyde etki yaratacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 3.6 incelendiğinde insani kalkınma endeksinde gerçekleşen bir birimlik şoka karşılık sosyal küreselleşme artarak devam etmiş ancak 9. yıldan sonra azalma eğilimine girmiştir. Endeksin gelişmesinin sosyal küreselleşme ve kalkınmanın barındırdığı ortak

parametrelerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Cinsiyet paritesi, eğitim, internet kullanıcıları, uluslararası öğrenci hareketliliği, uluslararası turizm gibi ortak değişkenler bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Dolayısıyla sosyal küreselleşme ve kalkınma etkileşiminin olumlu yönde gerçekleşebilmesi için ilgili parametrelere önemle vurgu yapılması gerekmektedir.

3.3.3.2. Varyans Ayırıştırması

VAR sistem dinamiklerinin açıklanması için, hareketli ortalamalarından elde edilen varyans ayırıştırması; parametreler arasındaki değişimlerin yüzde kaçını kendi, yüzde kaçınımsa diğer parametrelerden kaynaklandığını araştırır. Bir parametrede meydana gelen değişimlerin büyük bölümü kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu parametre dışsal olarak isimlendirilir. Varyans ayırıştırması parametreler arasındaki nedensellik etkileşiminin derecesi konusunda da bilgi verir (Enders, 1995: 311). Brooks'e (2008) göre, uygulamada bir parametreye ilişkin öngörü hata varyansının çoğunun genellikle bu parametrenin kendisine verilen şoklar tarafından açıklandığını belirtmektedir. Bu durumda değerlendirme yapılırken parametrenin kendi şoklarından kaynaklanan bölümün yanı sıra, diğer parametreler tarafından açıklanan sonuçlara dikkat etmek gerekmektedir (Brooks, 2008: 301- 302). İndirgenmiş VAR modeli denklem formunda;

$$Y_t = \delta + A_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$Y_t = E(Y_t) + \varepsilon_t \quad (8)$$

olur. t+1 dönem sonrası;

$$Y_{t+1} = \delta + A_1 Y_t + \varepsilon_{t+1} \quad (9)$$

olacaktır. Tahmin hatası;

$$\varepsilon_{t+1} = Y_{t+1} - E(Y_{t+1}) = Y_{t+1} - (A_1 Y_t) \quad (10)$$

olur. İkinci dönem için hesaplandığında ise;

$$E(Y_{t+2}) = \delta + A_1 Y_{t+1} = \delta + A_1(\delta + A_1 Y_t) = (I + A_1)\delta + (A_1^2)Y_t \quad (11)$$

elde edilmektedir. İkinci dönemin tahmin hatası;

$$\varepsilon_{t+2} + A_1 + \varepsilon_{t+1} \quad (12)$$

olur. Süreç h dönem sonrasında;

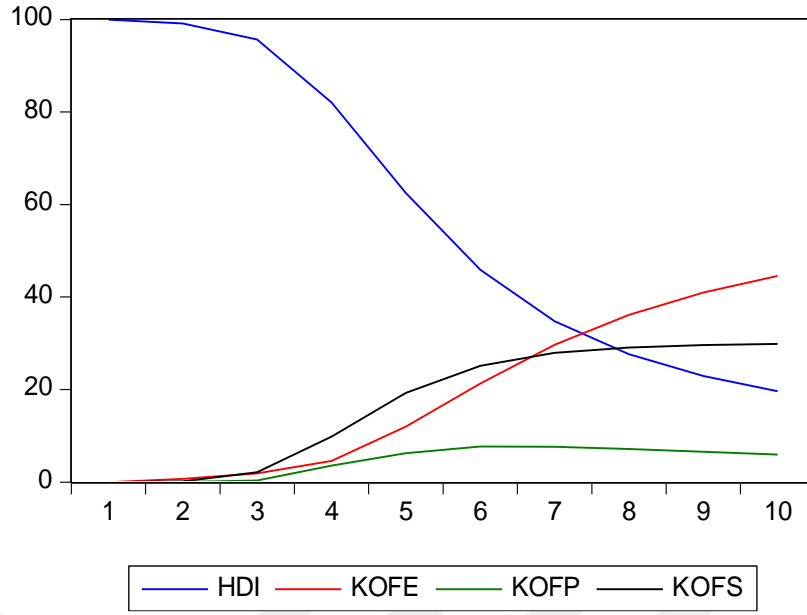
$$E(Y_{t+h}) = (I + A_1 + A_1^2 + \dots + A_1^{h-1})\delta + A_1^h Y_t \quad (13)$$

elde edilir. h dönem sonundaki tahmin hatası;

$$\varepsilon_{t+h} = A_1 \varepsilon_{t+h-1} + A_1^2 \varepsilon_{t+h-2} + \dots + A_1^{h-1} \varepsilon_{t+1} \quad (14)$$

bulunacaktır. Elde edilen sonuç h dönem sonunda tüm geçmiş tahmin hatalarının etkisi altında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ile varyans ayrıştırması ilgili dönemin hatasının, h dönem sonrasında ortalama kare hatası içerisindeki oranını ifade etmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017: 516).

Bu çerçevede VAR modeline ilişkin 10 dönemlik varyans ayrıştırma sonuçları Grafik 3.7 ve Tablo 3.8 'de raporlanmıştır.

Grafik 3.7.: HDI Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması

Grafik 3.7. insani kalkınma endeksi (*hdi*) için varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, kalkınma endeksinin 7.dönemdeki değişimine vurgu yapmak gerekmektedir. Kalkınma endeksinin 7. döneme kadar, diğer parametrelerden daha bağımsız seyir izlediği görülmektedir. Dönemde özellikle ekonomik küreselleşme yükselirken kalkınma düzeyinin düşüş göstermesi dikkat çekmekte olup, ekonomik küreselleşmenin kalkınma kriterlerini yeteri kadar sağlamadığı görülmektedir. Özetle kalkınma 7.yıldan sonra ekonomik, politik ve sosyal küreselleşme ile daha ilişkili görülmektedir. Bu anlamda parametreler arasındaki etkileşimin son dönemlerde arttığı söylenebilmektedir. Dolayısı ile parametreler arası güncel etkileşimin fazla olması çalışmamızın amacı ile uyumludur ve literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir.

Tablo 3.8.: HDI Değişkeni İçin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	<i>hdi</i>	<i>kofe</i>	<i>kofp</i>	<i>kofs</i>
1	0.003509	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.004853	99.13557	0.682438	0.010348	0.171639
3	0.005793	95.65183	1.905692	0.301746	2.140732
4	0.006869	82.05351	4.553004	3.574468	9.819017
5	0.008494	62.49198	11.97648	6.268938	19.26260

6	0.010589	45.86343	21.30718	7.684827	25.14457
7	0.012866	34.75110	29.70418	7.627984	27.91673
8	0.015091	27.61959	36.14806	7.145385	29.08697
9	0.017148	22.90299	40.97547	6.523800	29.59774
10	0.018994	19.63235	44.58658	5.949796	29.83128

Tablo 3.8 sonuçları incelendiğinde, insani kalkınma endeksinin (*hdi*) varyansındaki değişiklikleri açıklamada kendi endeksindeki değişimin 4. döneme kadar ortalama %94'ü kendisinden kaynaklanırken; 4. dönem sonrasında ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin etkisinin üzerinde arttığı görülmektedir. Analiz dahil edilen küreselleşme boyutlarından özellikle ekonomik küreselleşmenin (*kofe*) %44 ve ardından küçümsenemeyecek bir etki olan sosyal küreselleşmenin (*kofs*) %29 seviyelerinde olması insani kalkınma endeksi üzerinde oldukça yüksek bir etkiye sahip olduklarını kanıtlamaktadır (Dündar ve Küçükkaya, 2019).

3.4. Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği: Dinamik Panel Veri Analizi

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelere yüksek orta gelir grubu dikkate alınarak, 1990-2017 dönemi için küreselleşme ve kalkınma ilişkisi Dinamik Panel Veri Analizi, Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında Stata 14.2 programı kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

3.4.1. Veri Seti

Gelişmekte olan ülkelere örneklem seçimi kalkınma düzeyi olarak tespit edilirken, veri seti kısıtından kaynaklı 31 ülke ekonomisi modellere dahil edilmiştir.

Örnekleme dahil edilen gelişmekte olan ülkeler; Arjantin, Arnavutluk, Belize, Botswana, Brezilya, Bulgaristan, Cezayir, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Ermenistan, Fiji, Gabon, Guatemala, Güney Afrika, Irak, İran İslam Cumhuriyeti, Jamaika, Kolombiya, Kosta Rika, Malezya, Mauritius, Meksika, Namibya, Paraguay, Peru, Rusya Federasyonu, Sri Lanka, Tayland, Türkiye ve Ürdün'den oluşmaktadır.

Yıllık bazda ele alınan değişkenler, tanımlanmaları ve kaynakları ile birlikte Tablo 3.9 ve Tablo 3.10’da raporlanmıştır:

Tablo 3.9.: Birinci Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
<i>hdi</i>	İnsani Kalkınma Endeksi	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
<i>kof</i>	Genel Küreselleşme Endeksi	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)
<i>hc</i>	Beşerî Sermaye	Penn Dünya Tablosu 9.1 (Penn World Tables 9.1)
<i>gro</i>	Ekonomik Büyüme	Dünya Bankası (World Bank)

Tablo 3.10.: İkinci Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
<i>hdi</i>	İnsani Kalkınma Endeksi	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
<i>kofe</i>	Ekonomik Küreselleşme Endeksi	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)
<i>kofs</i>	Sosyal Küreselleşme Endeksi	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)
<i>kofp</i>	Politik Küreselleşme Endeksi	İsviçre KOF Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (KOF Index of Globalization, KOF Swiss Economic Institute)

3.4.2. Ekonometrik Modelin Belirlenmesi

1990-2017 dönemi, 31 yüksek orta gelirli, gelişmekte olan ülkeler için yıllık bazda ele alınan değişkenler ile dinamik panel modeli oluşturulmuştur. Bağımlı değişken olarak insani kalkınma endeksi kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler, birinci denklemden küreselleşmenin makroekonomik belirleyicileri ile ilgili çeşitli faktörler dikkate alınarak oluşturulmuştur. İkinci denklemden ise küreselleşmenin boyutlarının insani kalkınma endeksi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Oluşturulan modellerin denklemlerinin formu aşağıdaki gibidir:

$$hdi_{it} = \alpha + \beta_1 kof_{it} + \beta_2 hc_{it} + \beta_3 gro_{it} + u_{it} \quad (15)$$

$$hdi_{it} = \alpha + \beta_1 kofe_{it} + \beta_2 kofs_{it} + \beta_3 kofp_{it} + u_{it} \quad (16)$$

Çalışma boyunca kalkınma göstergesi *hdi*, küreselleşme *kof*, ekonomik küreselleşme *kofe*, sosyal küreselleşme *kofs*, politik küreselleşme *kofp*, ekonomik büyüme *gro* ve beşerî sermaye *hc* olarak ifade edilmiştir. *i* ve *t* alt indisleri ise sırasıyla birim ve zaman boyutunu göstermektedir. α sabit terimi, u ise hata terimini temsil etmektedir.

3.4.3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

Dinamik panel veri analizinde kullanılan tüm değişkenlere ilişkin özet istatistiklere Tablo 3.11 ve Tablo 3.12’de yer verilmektedir.

Tablo 3.11.: Birinci Modele Ait Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>hdi</i>	868	0.676062	0.064778	0.478	0.813
<i>kof</i>	868	56.97782	10.7048	27.71479	81.4084
<i>hc</i>	868	2.433489	0.411368	1.413047	3.529136
<i>gro</i>	868	3.853906	6.088463	-64.0471	57.81783

Tablo 3.12.: İkinci Modele Ait Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>hdi</i>	868	0.681	0.065	0.478	0.825
<i>kofe</i>	868	50.635	12.578	15.868	85.185
<i>kofs</i>	868	53.963	13.562	14.921	82.179
<i>kofp</i>	868	66.262	16.650	17.359	93.051

Tablo 3.11 ve Tablo 3.12’de kurulan modellere ait; gözlem sayısı, ortalama değerler, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri yer almaktadır.

Çalışmanın modelinde kullanılan değişkenler arasındaki ilişkinin genel yorumunu yapabilmek amacı ile korelasyon matrisleri elde edilmiştir. Korelasyon matrisleri, Tablo 3.13 ve Tablo 3.14’ de raporlanmıştır.

Tablo 3.13.: Birinci Modele Ait Korelasyon Matrisi

Değişken	<i>hdi</i>	<i>kof</i>	<i>hc</i>	<i>gro</i>
<i>hdi</i>	1.0000			
<i>kof</i>	0.4476	1.0000		
<i>hc</i>	0.4989	0.5552	1.0000	
<i>gro</i>	-0.0066	0.0849	0.0141	1.0000

Tablo 3.13 incelendiğinde, gelişmekte olan ekonomilerde genel küreselleşme (*kof*) ve beşerî sermaye endekslerinin (*hc*) tüm bağımsız değişkenler ile ve bağımlı değişken insani kalkınma endeksi (*hdi*) ile arasındaki ilişki pozitifdir. Ekonomik büyümenin (*gro*) ise bağımsız değişkenler ile olan ilişkisi pozitif ve iken insani kalkınma endeksi (*hdi*) ile arasındaki ilişkinin negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Beşerî sermaye (*hc*), insani kalkınma (*hdi*) ve genel küreselleşme (*kof*) arasındaki ilişki dikkate alındığında genel küreselleşme endeksinin, beşerî sermayeyi (0.5552) insani kalkınma endeksine (0.4476) kıyasla daha güçlü seviyede etkilediği görülmektedir. Ekonomik büyüme ile diğer değişkenlerin ilişkisi incelendiğinde ise, genel küreselleşme insani kalkınmaya göre ekonomik büyümeyi daha güçlü etkilerken ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasındaki ilişki negatif ve daha güçsüz bir ilişki olarak saptanmıştır.

Tablo 3.14.: İkinci Modele Ait Korelasyon Matrisi

Değişken	<i>hdi</i>	<i>kofe</i>	<i>kofs</i>	<i>kofp</i>
<i>hdi</i>	1.0000			
<i>kofe</i>	0.3516	1.0000		
<i>kofs</i>	0.7075	0.6600	1.0000	
<i>kofp</i>	0.5450	0.1401	0.3036	1.0000

Tablo 3.14 sonuçları incelendiğinde gelişmekte olan ekonomilerde insani kalkınma endeksi (*hdi*) ve ekonomik küreselleşme (*kofe*), sosyal küreselleşme (*kofs*), politik küreselleşme (*kofp*) arasında pozitif bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Sırası ile kalkınma endeksini en güçlü düzeyde etkileyen küreselleşme endeksi sosyal küreselleşme (0.7075), politik küreselleşme (0.5450) ve son olarak ekonomik küreselleşme (0.3516)'dir.

Sosyal küreselleşme ve insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkinin diğer değişkenlere kıyasla daha yüksek olması dikkat çekmekte olup (0.7075) kalkınma endeksinin alt indislerinde yaşam uzunluğu, okur yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi bulunması gibi sosyal kriterlerin bulunması sebebi ile aralarındaki ilişkinin yüksek düzeyde olmasını açıklar niteliktedir.

3.4.4. Panel Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Tahmincisi

Panel sabit etkiler modelinde birimler arası farklılıklar sabit terimdeki farklılıklar ile tanımlanmaktadır. Bu modelde, sabit terimin birimlere göre farklılık gösterdiği varsayılmaktadır. Eğitim parametrelerinin ise zaman ve birime göre sabit olduğu varsayımı bulunmaktadır (Matyas ve Sevestre, 2008).

Sabit etkiler modeli varsayımları şunlardır;

- Panel veri modeli doğru tanımlanmaktadır.
- Çalışma yatay kesitten edinilen rassal bir örneklem ile gerçekleşmektedir.
- Zaman veya birim etkilerine bağlı olarak katı dışsal olan X_{it}, μ_i ile korelasyonlu olabilmektedir.
- Tam çoklu doğrusal bağlantı sorunu söz konusu değildir.
- Hata terimlerinin aralarında heterocedasticity yani değişen varyans yoktur.
- Hata terimleri otokorelasyonsuzdur.
- $u_{it} \sim IIN(0, \sigma^2 u)$ (Alpay, 2013:7).
- Birime göre sabit etkili dinamik panel veri modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = \beta_{it} + \theta y_{i,t-1} + \mu_i + u_{it} \quad (17)$$

Sabit etkili dinamik panel veri modellerinin hata terimleri sıfır ortalamalı, sabit varyanslı ve otokorelasyonsuzdur. Bağımlı değişkenin gecikmeli değeri Y_{it-1} 'in modelde yer almasıyla her bir birimin ilk gözlemi kaybolur. Gölge değişkenli en küçük kareler yöntemiyle tahminci elde edilmek istendiğinde T'nin yeterince büyük olması gerekir. N büyük T küçük olduğunda tutarsız tahminçiler elde edilir. Bu durum Dinamik Panel Sapması veya Nickell sapması olarak adlandırılmaktadır. Dinamik panel sapmasını düzeltmek için iki aşamalı bir tahmin yöntemi geliştirmişlerdir. İlk aşamada model gölge değişkenli en küçük kareler (grup içi) yöntemiyle tahmin edilir. İkinci aşamada parametreler düzeltilir. Bu aşamada standart hatalar hesaplanamaz (Tatoğlu, 2018: 118).

Sabit etkiler modelinde fazlası ile değişken yer aldığı için serbestlik derecesi düşmektedir. Ancak bireysel etkinin " μ_{it} " tesadüfi olduğu varsayılır ise bu sorundan kaçınılabılır. Dolayısıyla U_{it} ve μ_{it} sıfır ortalama ve sabit varyansa sahiptir ve μ_{it}, U_{it} den bağımsızdır. Büyük bir nüfustan tesadüfen birimler çekilecekse, tesadüfi etkiler modelinin kullanılması daha uygundur (Baltagi, 2005: 14).

Panel veri analizi ile gerçekleştirilen araştırmalarda, birim ve zamana göre meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişim "Sabit Etkili Modeller" kullanılarak incelenebileceği gibi, "Tesadüfi Etkili Modeller" kullanılarak da incelenebilmektedir. Tesadüfi etkili modellerde, birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler, modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edilmektedir. Bunun temel sebebi sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmek istenmiş olmasıdır (Baltagi, 1995'den aktaran Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 38).

Panel tesadüfi etkiler tahmincisinin, sabit etkiler tahmincısından farkı kesit katsayılarının rassal şekilde ve hata teriminin bir bölümü olarak ele alınabileceğini varsaymasıdır. Panel tesadüfi etkiler tahmincisi tıpkı sabit etkiler tahmincisi gibi her bir bireye ayrı bir kesit sayısı tanımlamaktadır. Dolayısıyla bütüne ait bir kesit katsayısı, katsayıları ile ilgilendiğimiz bir küme bağımsız değişken ve birleşik bir hata teriminden oluşan bir belirleme elde edilir. Bu bileşik hata iki bölümden oluşmaktadır. Bir bölümü belirli bir birey ve zaman aralığı için bu birime ait kesit sayısının bütüne ait kesit katsayısından ne kadar farklı olduğunu gösterir. Diğer bölümü ise bireyin belirlenen zaman aralığında tesadüfi sapmalarını gösteren ve bilinen tesadüfi hatadır (Kennedy, 2006: 333).

Tesadüfi Etkiler Modelinin Varsayımları;

- Panel veri modeli doğru tanımlanmıştır.
- Yatay kesitten alınan tesadüfi bir örnekleme çalışılmaktadır.
- X_{it} , birim ve/veya zaman etkilerine bağlı olarak katı dışsaldır ve μ_i ile korelasyonsuzdur.
- Hata terimleri otokorelasyonsuzdur.
- Birim hata değişkeni μ_i ve artık hata değişkeni v_{it} sabit varyanslıdır.
- Panel veri modelinde tam çoklu doğrusal bağlantı problemi yoktur.

Tesadüfi etkiler modelinin tahmini, havuzlanmış en küçük kareler, grup içi, en çok olabilirlik, genelleştirilmiş en küçük kareler, esnek genelleştirilmiş en küçük kareler, genel esnek genelleştirilmiş en küçük kareler ve iki aşamalı genelleştirilmiş en küçük kareler tahmin yöntemleri ile yapılmaktadır (Hsiao, 1986: 33-34).

Tesadüfi etkili panel veri modelinin formu aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_{it} + \theta y_{i,t-1} + v_{it} \quad |\theta| < 1 \quad (18)$$

İlgili denklemde hata terimi birim etkiyi içeriyorsa,

$$v_{it} = \mu_{it} + \mu_i \quad (19)$$

şeklinde olacaktır.

Dinamik modellerinin tahmini için rassal etkiler tahmin yöntemi tercih edildiğinde hata terimi içinde yer alan birim etkinin Y_{it-1} ile korelasyonlu olması tesadüfi etkilerin en önemli

varsayımlarından biri olan katı dışsallık $E(X_{it} \mu_i) = 0$ varsayımını bozmaktadır. Bu nedenle genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincileri tutarsız ve sapmalı olmaktadır. Bu nedenle tesadüfi etkili dinamik panel veri modelleri uygulamada çok sık kullanılmamaktadır (Tatoğlu, 2018: 117).

Tablo 3.15.: Birinci Modele Ait Panel Sabit Etkiler ve Panel Tesadüfi Etkiler Tahmincisi

Değişken	Fixed	Random
<i>hdi</i>	.	.
	(.)	(.)
<i>kof</i>	0.1064***	0.1063***
	(0.0057)	(0.0057)
<i>gro</i>	-0.0027	-0.0027
	(0.0029)	(0.0029)
<i>hc</i>	0.1205***	0.1209***
	(0.0082)	(0.0082)
Sabit	109.2779***	109.1627***
	(2.7108)	(18.3235)
R²	0.7445	
Gözlem Sayısı		
Ülke Sayısı	806	806
	31	31

Tablo 3.15 incelendiğinde modelin %74 açıklama gücüne sahip olduğu R^2 değeri ile saptanmıştır. Genel küreselleşme (*kof*), beşerî sermaye (*hc*) ve sabit terim %1 anlam seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif iken ekonomik büyüme (*gro*) katsayısı istatistiksel olarak anlamsız ve negatif olarak bulunmuştur.

Ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkinin negatif olmasının bir diğer yorumu küreselleşme sürecinin beraberinde tüm dünyanın yaşadığı konjonktürel dalgalanmalar gösterilebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, kriz süreçlerinde öncelikle pozitif yüksek büyüme oranları amaçlarken kalkınmaya yeteri kadar vurgu yapamamaktadırlar.

Tablo 3.16.: İkinci Modele Ait Panel Sabit Etkiler ve Panel Tesadüfi Etkiler Tahmincisi

Değişken	Fixed	Random
<i>hdi</i>	.	.
	(.)	(.)
<i>kofe</i>	-0.0061	-0.0095
	(0.0063)	(0.0062)
<i>kofs</i>	0.1914***	0.1864***
	(0.0068)	(0.0066)
<i>kofp</i>	0.0194*	0.0310***
	(0.0099)	(0.0092)
Sabit	49.8249***	48.4279***
	(2.7630)	(6.2466)
R²	0.7659	
Gözlem Sayısı	806	806
Ülke Sayısı	31	31

Tablo 3.16 bulguları incelendiğinde modelin %76 düzeylerinde açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir. Politik küreselleşme (*kofp*) sosyal küreselleşme (*kofs*) ve sabit istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif iken ekonomik küreselleşme (*kofe*) katsayısı istatistiksel olarak anlamsız ve negatif olarak bulunmuştur. Küreselleşmenin endeksinin temel boyutlarının kalkınma üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu tahmin sonucunda ekonomik

küreselleşmenin negatif işaretli çıkması bu katsayının istatistiksel olarak anlamsız olduğu için tutarlı bir şekilde yorum yapılmasını güçleştirmektedir. Ancak buna rağmen sosyal ve politik küreselleşme endeksleri kalkınmayı pozitif düzeyde etkilemektedir.

3.4.5. Dinamik Panel Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)

Birim ve zaman boyutunu bir arada içeren panel veri ekonometrisi, serbestlik derecesinin artmasını ve çoklu doğrusal bağlantı sorununu minimuma indirmektedir. Parametre tahminlerinin güvenilir olması gözlem sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Zaman etkileri ve gözlenemeyen heterojenlik modele dâhil edilmektedir. Panel verinin bir başka avantajı ise dışlanmış değişkenlerin modelde yer almasıdır. Dolayısıyla kesit veri ve zaman serisine kıyasla daha kapsamlı modellerin kurulmasına imkân tanınması ve böylece daha fazla bilgi elde edilebilmesidir. Panel verinin dezavantajı ise veri toplamanın zorluğu olarak bilinmektedir (Duch, 2008).

Dinamik modellerde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata teriminin ilişkili olması, EKK tahmincilerinin sapmalı ve tutarsız sonuçlar vermesine neden olmaktadır (Baltagi, 2005: 135). Bu problemi ortadan kaldırmak için dinamik panel tahminlerinde GMM yöntemi önerilmektedir. Yöntem, tahmin için gerekli olan araç değişkenlere ilişkin nispeten basit varsayımlara dayandığı için dinamik modellerin tahminlerinde oldukça yaygındır. GMM yöntemine dayanan tahmin ediciler arasında Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen tahminci önem arz etmektedir. Fark GMM olarak bilinen bu yaklaşım, spesifik etki bileşenlerini gidermek için modeli parametrelerin birinci farkları çerçevesinde ele almakta ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerini araç değişken olarak kullanmaktadır (Soto, 2009: 2).

Dinamik panel veri modeli bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin eşitliğin sağ tarafında yer aldığı bir sürece dayanmaktadır. Sürecin denklem formu aşağıdaki gibidir;

$$Y_{it} = \delta Y_{i,t-1} + X'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (20)$$

Bu formülde $Y_{i,t-1}$ bağımlı değişkenin gecikmeli değerini, δ gecikmeli bağımlı değişkenin katsayısını, X'_{it} $1 \times K$ boyutunda bağımsız değişken vektörünü β , $K \times 1$ boyutundan bağımsız değişken katsayı vektörünü ifade etmektedir. Burada it 'nin tek yönlü hata bileşen modeli takip edildiği varsayılmaktadır.

Modelin birinci farkı şu şekilde formüle edilmektedir:

$$Y_{it} - Y_{it-1} = \delta(Y_{it-1} - Y_{it-2}) + (u_{it} - u_{it-1}) \quad (21)$$

Birim etki modelden elimine edilmiştir. Y_{it-1} , u_{it-1} ile korelasyonludur ve bu haliyle birinci farklar tahmincisi aşağıya doğru sapmalıdır. Ayrıca tahmin edilen denklemdeki hata terimi $(u_{it} - u_{it-1})$, MA (1) birim köklüdür. Bu ilişkiyi ilk gözlemleyebildiğimiz durum olan $t = 3$ için ise denklem aşağıdaki forma dönüşmektedir:

$$Y_{i3} - Y_{i2} = \delta(Y_{i2} - Y_{i1}) + (u_{i3} - u_{i2}) \quad (22)$$

u_{it} otokorelasyonsuz olduğu sürece, $Y_{i2} - Y_{i1}$ ile arasındaki korelasyon yüksek ve $u_{i3} - u_{i2}$ ile korelasyonsuz olan Y_{i1} en uygun araç değişkendir. Bu doğrultuda bir dönem öncesi için modelin formu:

$$Y_{i4} - Y_{i3} = \delta(Y_{i3} - Y_{i2}) + (u_{i4} - u_{i3}) \quad (23)$$

$Y_{i3} - Y_{i2}$ ile yüksek korelasyonlu $u_{i4} - u_{i3}$ ile korelasyonsuz olan Y_{i1} ve Y_{i2} en uygun araç değişkenler olarak saptanmaktadır. Araç değişkenler matrisi ise;

$$z_i = \begin{bmatrix} Y_{i1} & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \vdots \\ 0 & Y_{i2} & Y_{i1} & 0 & 0 & 0 & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \ddots \end{bmatrix} \quad (24)$$

Gecikmeli değerlerin dışında bağımsız değişkeni de olan araç değişkenli birinci fark modeli matrislerle genel olarak;

$$Z' \Delta Y = Z' \Delta Y_{-1} \delta + Z' \Delta X \beta + Z' \Delta u \quad (25)$$

Genelleştirilmiş momentler tahmincisi (GMM) matrislerle denklem 13'de ki gibi gösterilebilir:

$$\widehat{\delta}_{GMM} = (\Delta X Z (Z' \widehat{\Omega} Z)^{-1} Z' \Delta X)^{-1} (\Delta X Z (Z' \widehat{\Omega} Z)^{-1} Z' \Delta Y)^{-1} \quad (26)$$

Ω , hata terimlerinin varyans kovaryans matrisini ifade etmektedir.

N'in küçük T'nin büyük olduğu durumlarda veya N'nin yeterli büyüklükte olmadığı durumlarda, araç değişken sayısı T ile birlikte arttığı için N'in kullanılan araç değişken sayısını aşması olası bir durumdur.

Regresyonlar ve bireysel etkiler arasında mevcut olan gecikmeli bağımlı değişkenden kaynaklanan otokorelasyon, bireyler arasındaki heterojenliği ifade etmektedir. Gözlemlenmeyen heterojenliği yok etmek için birinci dereceden farkın alınması dinamik panel veri modeli tahmincilerinin temelidir (Baum, 2013). GMM modelinden elde edilen bulguların tutarlılığını test etmek amacıyla da Arellano Bond (1991) tarafından geliştirilen Arellano-Bond tahmincisi, Arellano-Bover (1995) ve Blundell-Bond (1998) tarafından geliştirilen Arellano-Bover tahmincisinden faydalanılmıştır (Roodman, 2009: 86).

Çalışmada elde edilen modeller GMM analizine uygundur. Zaman boyutu kısa ve kesit sayısı fazladır. Fonksiyonel ilişki doğrusaldır. Bağımlı parametre dinamik olup, kendi gecikmeli değerlerine bağlıdır. Bağımsız parametreler mevcut ve geçmiş hatalarıyla bağlantılı değişkenlerdir. Sabit bireysel etki mevcut ve otokorelasyon problemi bulunmamaktadır.

GMM tahmin testlerinin sonuçlarının geçerliliği aşırı tanımlama kısıtlarının yani araç değişkenlerin yeterli olup olmadığını ortaya koyan Sargan testi GMM tahmincisinin tutarlı sonuçlar vermesinde ön koşul olan araç değişkenlerin dışsal olup olmadığını bir başka ifade ile hata terimi ile ilişkili olup olmadığını test etmektedir. Sıfır hipotezi araç değişkenlerin dışsal olduğunu kabul etmektedir. AR (1) birinci dereceden otokorelasyonu, AR (2), ikinci dereceden otokorelasyonu ifade etmektedir.

Dinamik panel GMM sonuçları Tablo 3.17 ve Tablo 3.18'de raporlanmıştır:

Tablo 3.17.: Birinci Modele Ait Dinamik Panel GMM Sonuçları

Değişkenler	Birinci Fark GMM	İkinci Fark GMM	Sistem GMM
<i>hdi</i>	. (.)	. (.)	. (.)
<i>kof</i>	0.0212123*** (0.0038)	0.0186916*** (0.0057)	0.0187072*** (0.0004)

<i>hc</i>	0.0231481*** (0.0049)	0.0066512 (0.0142)	0.007625*** (0.0015)
<i>gro</i>	0.0030935** (0.0013)	0.0052484*** (0.0015)	0.0054303*** (0.0002)
<i>L.hdi</i>	0.8145279*** (0.0192)	0.8944391*** (0.0459)	0.8938051*** (0.0040)
Sargan			28.37118 (0.9941)
AR1			-1.341 (0.1799)
AR2			-1.0176 (0.3089)
Gözlem Sayısı	806	806	806
Ülke Sayısı	31	31	31

NOT: *, **, ***, sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyelerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler katsayılar için standart hataları ifade etmektedir. Sargan testi için ki-kare değerini, otokorelasyon testlerinde (AR1 ve AR2) z-istatistiklerini ifade etmektedir.

Tablo 3.17 incelendiğinde, Arellano-Bond (Birinci Fark GMM), Arellano-Bondmax (İkinci Fark GMM), Arellano-Bondtwostep (Sistem GMM) yöntemlerinde tüm değişkenlerin katsayı işareti pozitif değerler almaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin, beşerî sermayenin ve ekonomik büyümenin insani kalkınma endeksi üzerinde pozitif etkileri olduğu görülmektedir. Genel küreselleşme (*kof*), beşerî sermaye (*hc*), ekonomik büyüme (*gro*), bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değeri (*L.hdi*) insani kalkınma endeksini (*hdi*) aynı yönde etkilemektedir. Bulgularımız panel tesadüfi etkiler ve sabit etkiler tahmincisi analiz sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Dinamik panel sonuçlarının tümünde değişkenlerin küreselleşme (*kof*), beşerî sermaye (*hc*), ekonomik büyüme (*gro*) ve bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değeri

(*L.hdi*) artıkça kalkınma (*hdi*) artmakta, küreselleşme (*kof*), beşerî sermaye (*hc*), ekonomik büyüme (*gro*) ve bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değeri (*L.hdi*) azaldıkça (*hdi*) azalmaktadır, doğru orantılıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın geliştirilebilmesi için anlamlı bulunan küreselleşmenin, beşerî sermayenin ve ekonomik büyümenin artırılması bu ülkelere politika önerisi olarak sunulabilmektedir.

Arellano-Bond tahminci sonuçları ile birlikte otokorelasyon test sonuçlarına da yer verilmiştir. Buna göre, bu yöntemle elde edilen sonuçlarda birinci dereceden ve ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığı hipotezi kabul edilerek otokorelasyon sorunu tespit edilmemiştir. Sistem tahmincilerinin tutarlılığı test edilmiştir. Bu bağlamda, sistem GMM tahmininde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olup olmadığı, diğer bir ifade ile panel tahminlerinde aşırı belirleme kısıtlarının olup olmadığı, Sargan testi kullanılarak sınanmıştır. GMM tahmin sonuçlarının doğru olarak yorumlanabilmesi için Sargan testinin geçerliliği çok önemlidir. Sargan test sonucu (0.9941) incelendiğinde araç değişkenlerin geçerli olduğu sıfır hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 3.18.: İkinci Modele Ait Dinamik Panel GMM Sonuçları

Değişkenler	Birinci Fark GMM	İkinci Fark GMM	Sistem GMM
<i>hdi</i>	. (.)	. (.)	. (.)
<i>kofe</i>	0. 0008777 (0.0040)	0.05888 (0.0064)	0. 8074902*** (0.0011)
<i>kofs</i>	0. 0441824*** (0.0056)	0.0366989 *** (0.0093)	0. 0357667 *** (0.0007)
<i>kofp</i>	-0. 0022709 (0.0058)	0. 0035117 (0.0092)	0. 0019783 (0.0017)
<i>L.hdi</i>	0. 7761565*** (0.0216)	0. 8051728 *** (0.0388)	0.8074902*** (0.0048)

Sargan			28.38626 (0.9941)
AR1			-1.3475 (0.1778)
AR2			-1.0212 (0.3072)
Gözlem Sayısı	806	806	806
Ülke Sayısı	31	31	31

NOT: *, **, ***, sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam seviyelerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler katsayılar için standart hataları ifade etmektedir. Sargan testi için ki-kare değerini, otokorelasyon testlerinde (AR1 ve AR2) z-istatistiklerini ifade etmektedir.

Tablo 3.18 sonuçları incelendiğinde, Arellano-Bond (Birinci Fark GMM), Arellano-Bondmax (İkinci Fark GMM), Arellano-Bondtwostep (Sistem GMM) yöntemlerinde politik küreselleşme (*kofp*) haricindeki tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup katsayı işareti tüm değişkenler için pozitif değerler almaktadır. Politik küreselleşmenin (*kofp*) birinci fark GMM sonuçlarında kalkınmayı (*hdi*) negatif etkilediği görülürken ikinci fark ve sistem GMM sonuçlarına göre politik küreselleşme (*kofp*) ve kalkınma (*hdi*) arasındaki ilişki teorik beklentiler ile aynı olarak pozitif yönelmiştir. Kalkınma (*hdi*) ve ekonomik küreselleşme (*kofe*) arasındaki ilişki birinci fark ve ikinci fark GMM tahmin sonuçlarına göre pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız iken sistem GMM sonucunda katsayı hem istatistiksel olarak anlamlı hem de pozitif olarak ölçülmektedir. Sargan test sonucu (0.9941) incelendiğinde, ikinci model için de araç değişkenlerin geçerli olduğu hipotezi kabul edilmektedir. Model otokorelasyon açısından incelendiğinde ise hem birinci dereceden hem de ikinci dereceden otokorelasyon sorununun olmadığı hesaplanmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Küreselleşmenin iktisadi büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri teorik düzlemde uzunca bir süredir iktisatçılar tarafından incelenmektedir. Küreselleşmenin etkileri birçok ampirik çalışmada araştırılmasına rağmen fazlasıyla karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olması nedeniyle iktisadi yönden iyi veya kötü demek mümkün değildir. Kalkınma ise genel itibari ile toplumun refah seviyesini iyileştirmeyi amaç edinmektedir. Bu nedenle bu çalışmada küreselleşme ve kalkınma ilişkisinin saptanması önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak; küreselleşme ve kalkınma ilişkisi güncel ekonometrik teknikler ile araştırılmıştır. Bu bağlamda gelişmekte olan 31 ülke ekonomisi örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında önce Türkiye özelinde zaman serisi yöntemleri uygulanarak kalkınma ve küreselleşme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Parametreler arasındaki ilişkinin tespiti için yapılan VAR analizlerinin ilk modelinde, genel küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. İkinci modelde ise ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisi sınanmıştır. VAR modelinin ekonometrik şartları sağlanarak, etki tepki analizi ve varyans ayrıştırması uygulanmıştır. Uygulanan VAR analiz sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, çalışmada kullanılan her iki modelin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu ancak ikinci modelin, birinci modele kıyasla daha iyi çalıştığı ve daha açıklayıcı olduğu görülmüştür. Küreselleşmeyi boyutları ile ele alan ikinci modelin ampirik bulguları incelendiğinde ekonomik küreselleşme sürecinin, Türkiye’de kalkınma üzerine etkisinin, politik ve sosyal küreselleşme derecesine kıyasla istatistiksel olarak daha anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, kalkınmayı en yüksek oranda etkileyen ekonomik küreselleşme ve onu sırasıyla sosyal küreselleşme ve politik küreselleşme izlemektedir.

Türkiye analizi sonuçlarından elde edilen bulgular doğrultusunda güncel literatüre katkı sağlayabileceği düşünülen yeni tip koronavirüs (COVID-19) ve kalkınma ilişkisine, küreselleşme süreci ile birlikte vurgu yapılmaktadır. COVID-19 salgını ve pandemi sürecinde birçok gelişmiş ülke ekonomik istikrarını kaybetme noktasına gelmiştir. Hükümetler, hızlı ve stratejik önlemler alarak ekonomik krizi önleme amacı taşımaktadırlar. Sağlık koşullarını iyileştirmek için destek ve çözüm arayışları gerçekleştirmektedirler. Krizin fırsata çevrilebilmesi için e-ticaret ve bilişim sistemleri ön plana çıksa da toplumsal çözüm yolu için yapısal dönüşümlerin gerekliliği şarttır. Sosyalist, psikolojik, ekonomik ve sosyo-politik

açından bakıldığında birlik ve beraberlik birey davranışlarını pozitive yönlendirmektedir. Klasik bir Afrika anlayışı olan Ubuntu felsefesi insanların birbirlerine bağlılık ve ilişkilerine odaklanan etik ve hümanist bir felsefi düşünce olarak ifade edilebilmektedir. Ubuntu sisteminde, toplum yalnız ve kimsesiz hissetmemektedir. Kriz anında veya tehdit altında bir bütünün parçası olduğunun bilincindedir (Madziva ve Chinouya, 2016). Dolayısı ile toplumsal yapının ve bilincin buna elverişli olmadığı ülkelerin kriz anında davranışsal ekonomide de belirtildiği üzere yanlış karar mekanizmalarına yönelmeleri kaçınılmazdır. Türk hükümeti COVID-19 sürecinde yeni iş sahaları ve yeni sosyal tabakalara önem vermekle birlikte Ubuntu felsefesine yatkın olan toplumu birlik ve beraberliğe yönlendirmiştir. Ülkelerin politik kararlarının büyük önem taşıdığı bu süreçte Türk Ekonomisi'nin politik küreselleşme düzeyinin yüksek sıralamalarda yer aldığı ve kalkınma ile ilişkisinin pozitif yönlü gerçekleştiği analiz bulgularımızda görülmektedir. Sağlık sektöründe başlayan bu krizin sosyo-ekonomik etkileri incelendiğinde beşerî unsurların ön planda tutulduğu politikalar uygulanmıştır. Tasarrufa yöneltilen toplum, birlik ve beraberlik sebebi ile kaosa sürüklenmemiştir. Ülkeler arası destek bilinci ile birçok ülkeye yardımlar ulaştırılmıştır. Dolayısı ile gelecek dönemlerde Türkiye'de politik küreselleşme düzeyinin beşerî sermayeye verilen önem nedeni ile yüksek seviyede kalacağı ve kalkınma kriterlerini pozitif yönlü etkileyeceği tahmin edilmektedir.

Ampirik bulgular doğrultusunda Türkiye'nin ekonomisinde, ekonomik küreselleşme sürecinin; uluslararası ticaret, portföy yatırımları, ortalama gümrük tarife oranı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi finansal akımların; yardımcı politikalar yolu ile geliştirilmesi ve gerekli iyileştirilmelerin, politika yürütücüler tarafından gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu durum Türkiye'nin ekonomisinde, ekonomik gelişmelerin, kalkınma ve küreselleşme ilişkisinde etkinliğinin pozitif olabilmesi için önem arz etmektedir. Aynı zamanda sosyal küreselleşmenin de kalkınma üzerinde ki etkinliğinin pozitif yönlü gerçekleşebilmesi için medeni haklar, bilgi akışları, cinsiyet eşitliği, uluslararası patent başvuruları ve eğitim gibi faktörleri pozitif yönde etkilemeyi amaçlayan sosyal politikalar ve yönetmeliklere vurgu yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler üzerinde gerçekleştirilen ekonometrik analiz iki model ile tahmin edilmiştir. Birinci modelde modelin anlamlılığını artırmak adına, kalkınmayı etkilediği düşünülen başta genel küreselleşme olmak üzere, beşerî sermaye ve ekonomik büyüme makroekonomik parametreleri modele dahil edilmiştir. İkinci modelde ise ekonomik,

sosyal ve politik küreselleşmenin kalkınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ekonometrik analizde her iki model için Panel Tesadüfî Etkiler, Panel Sabit Etkiler tahmin sonuçları ve Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) sonuçlarına yer verilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler üzerinde gerçekleştirilen birinci model incelendiğinde; öncelikle parametreler arasındaki genel ilişkinin saptanması amacıyla korelasyon matrisi elde edilmiştir. Bu doğrultuda küreselleşme ve beşerî sermayenin tüm parametreler ile ilişkisi pozitif saptanmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik büyüme ile küreselleşme ilişkisinin (0.0849), ekonomik büyüme ve kalkınmaya (-0.0066) kıyasla çok daha güçlü olduğu saptanmıştır. Panel Tesadüfî ve Sabit Etkiler tahmincilerinin de uygulandığı modelde korelasyon ilişkisine benzer olarak küreselleşme, beşerî sermaye ve kalkınma ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifken, ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkinin yönü negatif saptanmıştır. Son olarak Dinamik Panel Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) uygulanmıştır. Bulguların ekonometrik altyapısını desteklemek için uygulanan Sargan Testi sonuçlarına da analizde yer verilmektedir. Tüm tahminlerde aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir. Arellano-Bond (Birinci Fark GMM), Arellano-Bondmax (İkinci Fark GMM) ve Arellano-Bondtwostep (Sistem GMM) yöntemlerinde tüm parametreler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup katsayı işareti tüm değişkenler için pozitif değerler almaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin, beşerî sermayenin ve ekonomik büyümenin kalkınma üzerinde ki etkilerinin pozitif yönlü olduğu saptanmıştır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma seviyesinin geliştirilmesi için küreselleşmenin, beşerî sermayenin ve ekonomik büyümenin artırılması için politika yapıcıların gerekli düzenlemelere gidilmesi politika önerisi olarak sunulabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin alt boyutları olan ekonomik, sosyal ve politik küreselleşme parametreleri ile kalkınma ilişkisi detaylandırılmıştır. Bu doğrultuda parametrelere ait korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Korelasyon bulguları doğrultusunda sırası ile kalkınmayı en güçlü düzeyde etkileyen küreselleşme endeksi sosyal küreselleşme (0.7075), politik küreselleşme (0.5450) ve son olarak ekonomik küreselleşmedir (0.3516). Panel sabit ve tesadüfî etkiler tahmincisi sonuçlarına göre politik ve sosyal küreselleşme istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif iken ekonomik küreselleşme istatistiksel olarak anlamsız ve negatif olarak saptanmıştır. Dinamik Panel Veri Analizi sonuçlarına göre; Arellano-Bond (Birinci Fark GMM), Arellano-Bondmax (İkinci Fark GMM) ve Arellano-Bondtwostep (Sistem GMM)'de politik küreselleşme haricindeki tüm parametreler pozitif değerler

almaktadır. Politik küreselleşme Arellano-Bond GMM sonuçlarında kalkınmayı negatif yönde etkilerken, Arellano-Bondmax ve Arellano-Bondtwostep sonuçlarına göre politik küreselleşme ve kalkınma arasındaki ilişki teorik beklentiler ile aynı olarak pozitive yönelmiştir. Kalkınma ve ekonomik küreselleşme arasındaki ilişki Arellano-Bond ve Arellano-Bondmax GMM tahmin sonuçlarına göre pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız iken Arellano-Bondtwostep GMM sonucunda katsayı hem istatistiksel olarak anlamlı hem de pozitif olarak ölçülmektedir. Araç değişkenlerin geçerli olduğu hipotezi bu model için de kabul edilmektedir.

Tüm ekonometrik bulgular doğrultusunda, tezin kavramsal ve teorik bölümlerinde savunulan görüş desteklenmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde, ekonomik büyüme kalkınmanın bir koşuludur. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği yüksek ekonomik büyüme oranları, gelişmekte olan ekonomilerde doğru kalkınma stratejileri uygulanmadıkça, kalkınmaları için yeterli olamamaktadır. Özellikle gelişmiş ekonomiler seviyesine erişmek adına, gelişmekte olan ekonomilerin öncelikle ekonomik, politik ve sosyal arenada rekabet şartlarına uyum sağlaması kalkınmışlık düzeyi ile gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle politika yapıcıların vereceği kararlar gelişmekte olan ülke ekonomilerini ekonomik büyümenin sağlanmasının yanında, iktisadi kalkınmanın da geliştirilmesine yönelik olması savunulmaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Acar, M. (2004). Küreselleşme mi, Küreselleştirme mi? *Piyasa Dergisi*, (12).
- Afzal, M. (2007). The Impact of Globalization on Economic Growth of Pakistan: An Error-Correction Modelling. *The Pakistan Development Review*, 46(4), 723–734.
- Aka, B. F. (2006). Openness, Globalization and Economic Growth: Empirical Evidence from Cote D'Ivoire. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 3(2), 67-86.
- Akdiş, M. (2011). *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktaş, T. (2012). *Küreselleşme, Kalkınma ve Dış Ticaret, İktisadi Kalkınma*, (Ed.). Günsoy B. & Özsoy C., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2668, 202-229.
- Alataş, S. (2014). *Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Ali, A., and Imai, K. S. (2013). Crisis, Economic Integration and Growth Collapses in African Countries. Discussion Paper Series, Kobe: Research Institute for Economics & Business Administration, Kobe University.
- Albrow, M. (1997). *The Global age*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Alpay, İ. O. (2013). *Ekonometrik Bir Yöntem Olarak Panel Veri Analizi Yöntemi ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some Tests Of Specification For Panel Data: Monte Carlo Evidence and Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Arellano, M. (1989). A Note On The Anderson-Hsiao Estimator For Panel Data. *Economics Letters*, 31(4), 337-341.
- Arndt H. W. (1981). Economic Development: A Semantic History, *Economic Development and Cultural Change*, 29(3), 457-466. <https://www.jstor.org/stable/1153704>.
- Aydemir, C., & Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 5(15), 136-158.
- Aytekin, İ. (2013). Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 123-134.

- Bakkalcı, A.C., & Argın, N. (2011). Dış Ticaretin Ücretler Yoluyla Emek Piyasaları'na Etkileri, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 90-112.
- Bakkalcı, A.C. (2018). *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri: Brexit Sonrası AB'ye İlişkin Görüşler İle* (Birinci basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bakan, S., & Şentürk, M. (2012). Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri Üzerine Bir Araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 45-64. ISSN:1308-9196.
- Bakırtaş, İ., & Tekinşen A. (2004). Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IV, 83-100.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (Third edition). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 63-64.
- Baum, C. F. (2013). *Dynamic Panel Data Estimators*, Boston College. Retrieved from, <https://fmwww.bc.edu/EC-C/S2013/823/EC823.S2013.nn05.slides.pdf>
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: XXXII, 25-34.
- Baylis, J., Stave, S., and Owens, P. (2008). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Bebbington, A. (2002). Sharp Knives and Blunt Instruments: Social Capital in Development Studies. *Antipode*.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (Dördüncü baskı). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Beugelsdijk, S., & Schaik, T.V. (2005). Differences in Social Capital Between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39(8), 1053-1064.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Bloom, D.E., Canning, D. & Sevilla, J. (2001). The Effect of Health on Economic Growth: Theory and Evidence. *NBER Working Paper Series*, No.8587, 1-26.
- Brempong, K.G., & Wilson, M. (2003). Health Human Capital and Economic Growth in Sub-Saharan African and OECD Countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 44(2), 296-320.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buyruk, H. (2016). Ekonomik Kalkınma Hedefinden Bin Yıl Kalkınma Hedeflerine: Eğitim Kalkınma İlişkinine Dair Bir Çözümleme. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 111-142.

- Caselli, M. (2008). Measuring... What? Notes on Some Globalization Indices. *Globalizations*, 5(3), 383–404.
- Coulibaly, S. K., Erbao, C., & Mekongcho, T. M. (2017). Economic Globalization, Entrepreneurship and Development. *Technological Forecasting & Social Change*.
- Chang, Chun-Ping & LEE, Chien-Chiang (2010). Globalization and Growth: A Political Economy Analysis for OECD Countries. *Global Economic Review*, 39(2), 151-173.
- Chow, C. G. (2006). Globalization And China's Economic Development. *Pacific Economic Review*, 11(3), 271-285.
- Chu, H. P., Chang, T., & Tagi S. N. (2016). Globalization and Economic Growth Revisited: A Bootstrap Panel Causality Test. *Globalization and Economic Growth*, 1(1), 30-44.
- Çakar, Y. M. (2007). *Türkiye'de 1980 Sonrası Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Çorum İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalış, B. (2001). *Uluslararası Ticarete Etkileri Açısından Küreselleşme ve Alternatifi Bölgeselleşmenin Türkiye İçin Rolü ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çataloğlu, O. (1977). *Ekonomik Kalkınma ve Büyüme*. İzmir: Doğruluk Matbaacılık.
- Çataloluk, C. (2005). *Küreselleşme Sürecinde IMF İstikrar Politikalarının Etkinliği (Türkiye Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çeken, H., Ökten, Ş., & Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), 79-95.
- Çelik, M. Y. ve Erkan, H. (2010). Küreselleşme Kalkınma İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 188-201.
- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt II, 57-74.
- Çelikel Danışoğlu, A. (2004). Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerine Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 7, 35-59.
- Çukuryurt, Y. (2015). *Küreselleşme Sürecinde Emtia Fiyatları ve İktisadi Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demiröz, D.M. (2016). *Küreselleşme Şartlarında Dış Ticaretin Genel Teorisi*. İstanbul.
- Denis, H. (1997). *Ekonomik Doktrinler Tarihi* (Birinci cilt). (Çev. Tokatlı A.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Devrim, F., ve Altay, A. (2000). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Devlet Anlayışındaki Değişimlerin Kamu Mali Yönetiminin Yapılandırılması Açısından Değerlendirilmesi.

15. *Türkiye Maliye Sempozyumu Kitabı* (27-76). Düzenleyen Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü. Antalya. 15-17 Mayıs 2000.
- Dinler, Z. (2007). *İktisata Giriş* (Ondokuzuncu baskı). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Dodson M., B., & Paramo G., J. M. (2001). The Role of the State and Consequences of Alternative Public, Revenue Policies, Retrieved from <http://www.worldbank.org/wbi/publicfinance/publicresourcesmodule2final2.pdf>
- Doğan, E. (2013). Are There Linkages Between Different Types of Globalization and Economic Growth?. *Advances in Applied Economics and Finance*, 4(1), 678-685.
- Doğan, B., & Can, M. (2016). Küreselleşmenin Büyümeye Etkisi: Güney Kore Örneğinde Eşbütünleşme Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 197-220.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik Küreselleşme ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 19-27.
- Doru, Ö., & Ersungur, Ş. M. (2014). Türkiye’de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi (1980-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 225-240.
- Duch, R. (2008). *Longitudinal/Panel Data Analysis: Lecture 3 and 4*, Retrieved from: http://www.raymond.duch@nu_eld.ox.ac.uk [raymond.duch.com/class/paneldata](http://www.raymond.duch.com/class/paneldata),
- Dündar, S., & Küçükkaya, H. (2019). Küreselleşme ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 421-429. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/51031/654704>
- Dreher, A. (2003). Does Globalization Affect Growth. *University of Mannheim Working Paper*.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affects Growth? Evidence From A New Index of Globalization. *Applied Economics*, 38:1092-1094.
- Eğilmez, M. (2010). *Makro Ekonomi Türkiye’ den Örneklerle* (Üçüncü baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ener, M., & Demircan, E. (2006). Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 2006, 198-218.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: Iowa State University
- Eren, M. V., & Çütçü, İ. (2018). Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 47-61.
- Erkan, H. (2004). *Ekonomi Sosyolojisi*. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Erol, İ., ve Erol Demiray, E. (2013). *Para-Banka Teori ve Politika*. Ankara: Orion Kitabevi.

- Erođlu, Ö., ve Albeni, M. (2002). *Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye*. Isparta: Bilim Kitabevi Yayınları.
- Faustino, H., & Vali., C. (2013). The Effects Of Globalization and Economic Growth on Income Inequality: Evidence for 24 OECD Countries. *Argumenta Oeconomica*, 1(30), 13-31.
- Fischer, S. (2003). Globalization and Its Challenges. *American Economic Review*, 93(2).
- Flammang R. A. (1979). Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors?. *Economic Development and Cultural Change*, 28(1).. <https://www.jstor.org/stable/i248388>
- Friedman, T. (2000). *Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceđi* (Çev. Özsayar, E.). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.
- Freyssinet, J. (1985). *Az gelişmişlik İktisadı* (Çev. Öcal, T. ve Kılıçbay, M. A.). Ankara: Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No: 36.
- Gaspar, Des (1995). Kalkınma Ahlakı: Yeni Bir Alan mı? Yardım Ahlakına Özel Bir Atıfla, Kalkınma Ahlakının Kapsam ve Yapısına Bakış., Renee Prendergast ve Frances Stewart. (Editörler), (Çev. Eser, İ.), *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gençoğlu, A. Y. (2013). Ticari Kapitalizminden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (7)13, 79-94.
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları* (Çev. Kuşdil, E.). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A. (2010) *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çađda Benlik ve Toplum* (Çev. Tatlıcan, Ü.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gunn, G. C. (2003). *First Globalization: The Eurasian Exchange, 1500-1800*. Maryland-ABD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Gujarati, D.N. (2010). *Temel Ekonometri* (Çev. Senesen Ü. ve Günlük Senesen, G.), (Yedinci baskı). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Günsoy, B., ve Kar, M. (2008). *Küreselleşme ve Kalkınma, Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. (Editörler: Taban, S. ve Kar, M.), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güneş, S. (2016). Türkiye Ekonomisi ve Kalkınma Göstergeleri, Türkiye Ekonomisi ve Güncel Makroekonomik Konular, Edition: 1, Bölüm: 15, 467-496.
- Güvenç, N. (1998). *Küreselleşme ve Türkiye*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J. E. (2018). The KOF Globalisation Index – revisited. *The Review of International Organizations*, 14, 543-574. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2>.

- Han, E. (1999). *İktisadi Kalkınma ve Sermaye Birikimi, İktisadi Kalkınma 4: Ünite 1-20*, Han E. (Editör). Eskişehir. Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Ders Kitapları, Yayın No:37, 72-88.
- Han, E., ve Kaya, A. A., (2008). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Düzeltilmiş ve Gözden Geçirilmiş* (Altıncı baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hayami, Y., and Godo Y., (2005). *Development Economics: From the Poverty to the Wealth of Nations* (Third edition). New York: Oxford University Press.
- Hayaloğlu, P., Kalaycı, C., & Artan, S. (2015). Küreselleşme Farklı Gelir Grubundaki Ülkelerde Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*,10(1), 119- 152.
- Heshmati, A., & Lee, S. (2010). The Relationship between Globalization, Economic Growth and Income Inequality. *Journal of Globalization Studies*, 1(2), 87-117.
- Held, D., and McGrew A. (2008). *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hiç, M. (2012). *Para Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Menteş Kitabevi.
- Hicks, N., & Streeten, P. (1979). Indicators of Development: The Search for a Basic Needs Yardstick. *World Development*, c. 7, 567-580.
- Hirschman, A. O. (1981). *Essays in Trespassing: Economics to Politics and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirst, P., and Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorguluyor* (Dördüncü baskı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, (Çev. Alogan Y.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hsiao, W.C., Sapolsky, H.M.M., Dunn. D.L., and Weiner, S.L. (1986). Lessons of the New Jersey DRG Payment System. *Health Affairs*. (5)2, 32-45.
- ILO (2017), Modern Kölelik ve Çocuk İşçiliği. Retrieved from, https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_575650/lang--tr/index.htm (10.03.2019).
- Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7, 12002, 113-116.
- Kaynak, M. (2005). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2002). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G., (2012). Düünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2012/53 Erişim adresi: <http://www.tek.org.tr>

- Kennedy, P. (2006). *Ekonometri Kılavuzu*, (çev. Sarımeşeli M. ve Açıköz Ş.), (Beşinci baskı), Ankara: Gazi Kitabevi Y.
- Kılıç, C. (2015). Effects of Globalization on Economic Growth: Panel Data Analysis for Developing Countries. *Economic Insight-Trends and Challenges*, IV(LXVII) No.1, 1-11.
- Kızılgöl, Ö., & Erbaykal, E. (2008). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2) 351-360.
- Kocourek, A., Laboutková, Š., & Bednářová, P. (2013). Economic Social and Political Globalization and Human Development. *International Journal of Business and Economic Development*, 1(2), 10-20.
- KOF (2019). KOF Globalisation Index. (Accessed on 18.09.2019), <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Kuduş, S. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Küçükkaya, H. (2017). *Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Eşitsizliğinin Panel Veri Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 3(2), 1-11.
- Khan, M. (2005). Human Resource Development, Competitiveness and Globalization: A South Asian Perspective. *SAARC Journal of Human Resource Development*.
- Lewis W. A., (1966). *Sınırsız Emek Arzı ile İktisadi Kalkınma*, (Çev. Berk M.) İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Levine, A., & Raut, L. K. (1997). Complementarities between Exports and Human Capital in Economic Growth: Evidence from the Semi-Industrialized Countries. *Economic Development and Cultural Change*, Issue: 46, 155-174.
- Madziva, C., & Chinouya, M. (2016). This Word Volunteer Is Killing Us: Making Sense Of Volunteering In Social Welfare Provision For Orphans And Vulnerable Children In Rural Zimbabwe. *International Social Work*, 60(5). doi:10.1177/0020872816672518
- Matyas, L., and Sevestre, P., (editors), (2008). *The Econometrics of Panel Data: Fundamentals and Recent Developments in Theory and Practice*, Springer, 97.
- Mayer, D. (2001). The Long-Term Impact of Health on Economic Growth in Latin America. *World Development*, 29(6), 1025-1033.
- Meraj, M. (2013). Impact of Globalization and Trade Openness on Economic Growth in Bangladesh. *Ritsumeikan Journal of Asia Pacific Studies*, 32(2013), 40-50.

- Mc. Luhan, M. (1964). *Understanding Media*, London, Routledge, Aktaran: R. Aslanoğlu, Kent-Kimlik-Küreselleşme, Bursa, 1998.
- Mittelman, J. H. (2000). *Globalization Syndrome: Transformation And Resistance*. New Jersey: Princeton University Press.
- Minhaj, S. Q., Ahmed, R., & Hai, S. S. (2007). *Globalization, Foreign Direct Investment and the Human Development Index: The Case of Pakistan*. University of Karachi. Pakistan, Unpublished Paper.
- Mutascu, M., & Fleischer, A. (2011). Economic Growth and Globalization in Romania. *World Applied Sciences Journal*, 12(10), 1691-1697.
- Nafziger, E. W. (1997). *The Economics of Developing Countries* (Third edition). New Jersey: Prentice Hall.
- Narin, Ö. (2010). “Adam Smith ve Marks’ta Emek Bölümü ve Teknoloji” içinde, *Politik İktisat ve Adam Smith*, İstanbul: Yön Yayınları, 233- 255.
- Nayyar, D. (2000). UNCTAD X *High-level Round Table on Trade and Development: Directions for the Twenty-First Century Globalization and Development Strategies*, UNCTAD.
- Nester, W.R. (2010). *Globalization: A Short History Of The Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ocampo, J. A., and Martin, J. (2003). *Globalization And Development: A Latin American And Caribbean Perspective*. *Latin American Development Forum; Palo Alto, Washington, DC: Stanford University Press World Bank*.
- Olimpia, N., & Stela, D. (2017). Impact of Globalisation on Economic Growth in Romania: An Empirical Analysis of Its Economic, Social and Political Dimensions. *Studia Universitatis Economic Series, Vasile Goldis, Western University of Arad*, 27(1), 29-40.
- Olgun, H. (2006). Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış. *Sosyo- Ekonomi Dergisi*, 1, 141-152.
- Omolade, A., Morakinyo, A., & Ifeacho, C. (2013). Globalization and Economic Development in Nigeria. *Journal of Research in Humanities and Social Science*, 1(4), 6-14.
- On Birinci Kalkınma Planı. (2019-2023). (27.06.2020), Erişim adresi, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf
- Oran, B. (2000). Kaçınıcı Küreselleşme? *Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları*, Ankara.
- Osterloh, S. (2012). Words Speak Louder Than Actions: The Impact of Politics on Economic Performance. *Journal of Comparative Economics*, 40(3), 318–36.

- Öngören, H. (2002). Küreselleşme ve Yerel Kültür. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- Özel, H. A. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 1-30.
- Öztürk, N. (2014). *Para Banka Kredi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özyurt, C. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları.
- Pazarlıoğlu, M. V., & Gürler, Ö. K. (2007). Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı. *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, 44 (508), 35-43.
- Paolino, M. (2009). The Effect of Domestic Investment, Economic Growth and Human Development on Foreign Direct Investment into China. *Bryant Economic Research Paper*, 2(11).
- Petrakis, P.E. ve Stamakis, D. (2002). Growth and Education Levels: A Comparative Analysis. *Economics of Education Review*, 21, 513-521.
- Piketty, T. (2013). 21. *Yüzyılda Kapital* (Çev. Koçak H.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polanyi, K. (2009). *Büyük Dönüşüm-Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (Çev. Buğra A.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Potrafke, N. (2012). Political Cycles and Economic Performance in OECD Countries: Empirical Evidence From 1951–2006”. *Public Choice*, 150(1–2), 155–79.
- Potrafke, N. (2015). The Evidence On Globalisation. *The World Economy*, 38(3), 509–552.
- Poveda, A. C. (2013). The Relationship Between Development, Investments, Insecurity and Social Conditions in Colombia: A Dynamic Approach. *Quality & Quantity*, 47(5), 2769-2783.
- Poon, J. (1994). Export Growth, Economic Growth, and Development Levels: An Empirical Analysis. *Geographical Analysis*, 26(1), 37-53.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rao, B.B., & Vadlamannati, K.C. (2011). Globalization and Growth in the Low Income African Countries with Extreme Bounds Analysis. *Economic Modelling*, 28(3), 795-805.
- Ray, S. (2012). Globalization and Economic Growth in India: A Granger Causality Approach. *Journal of Law, Policy and Globalization*, 2, 18-30.
- Reynolds, L. G. (1996). *Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma*, (Çev: Öztürk S.), Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi, Der: Fikret Şenses, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Roodman, D. (2009). How to do Xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Sağlam, S. (2007). Küreselleşmeye Yaklaşımlar. *Genç Sosyal Bilim Forumu AGORA*, Sayı:13.
- Samimi, P., & Jenatabadi, H.S. (2014). Globalization and Economic Growth: Empirical Evidence on the Role of Complementarities. *Plos One* 9(4), 1-7.
- Sarıtaş, İ. (2006). *Küreselleşme, Feodaliteden Küreselleşmeye*. Der. Teyfik Erdem. Ankara: Lotus Yayınları.
- Savaş, V. F. (1997). *İktisadın Tarihi*. Liberal Düşünce Topluluğu, İstanbul: Avcıol Matbaacılık.
- Savaş, V. F. (2004). *Dünya Ekonomi Sistemi*. İstanbul: T.C. Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Scholte, J.A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction* (Second edition). Newyork: Palgrave Mc Millan.
- Schulze, M. (1999). *Conclusion: The Post-War European Economy in Long-Term Perspective. Western Europe: Economic and Social Change since 1945*. London and New York: Longman.
- Sen, A. (1984). *Resources, Values and Development*. Oxford: Basil Blackwell Publisher Ltd.
- Sevüktekin, M., ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı* (Beşinci baskı), Bursa: Dora Yayıncılık.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama*. (Onyedinci baskı), İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, İMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.
- Sharma, O., & Bhand, R. (2005). Foreign Trade And Its Effects On Nepalese Economic Development. *Journal Of Nepalese Business Studies*, 2(1), 13-32.
- Šliburytė, L., & Masteikienė, R. (2010). Impacts of Globalization On Lithuanian Economic Growth. *Economics and Management*, (15), 288-294.
- Smith, A. (2018). *Ulusların Zenginliği*. (Beşinci baskı), (Çev. Yunus A., Bakırcı M.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Suci, S. C., Asmara, A., & Mulatsih, S. (2015). The Impact of Globalization on Economic Growth in ASEAN. *International Journal of Administrative Science & Organization*, 22(2), 79-87.

- Soto, M. (2009). *System GMM Estimation With a Small Sample*, http://pareto.uab.es/wp/2009/780_09.pdf
- Stewart, M. (1980). *Keynes Devrimi*, (Çev. Baltacıgil A.), İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. (Çev. Taşçıoğlu A., Vural D.), İstanbul, Plan B Yayıncılık.
- Steger, M. B. (2009). *Globalization*. New York: Sterling Publishing.
- Şahin, H. (2016). *Küreselleşme Ekseninde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Kadın İstihdamının Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Şaşmaz, M.Ü., & Yayla, Y. E. (2018a). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler, *International Journal of Public Finance*, Vol.3, No.2, 249-268
- Şaşmaz, M. Ü., & Yayla, Y. E. (2018b). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, Sayı 1, Haziran 2018, 359-374.
- Şenses, F. (2004). Neo-liberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?. Dedeoğlu S. ve Subaşat T. (Editörler), *Kalkınma ve Küreselleşme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Taner, O. (2004). *Dünyada ve Türkiye'de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Tanzi, V. (1997). The Changing Role of the State in the Economy: A Historical Perspective. *IMF Working Paper*, No: WP/97/114
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri*. (Altıncı baskı), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tatoğlu, Y. F. (2018). *İleri Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı* (Üçüncü baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tosunoğlu, Ş., & Kasal, S. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Sağlıklı Küresel Ekonomi İçin Politika Uygulamaları: IMF'nin Rolü. *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 35-49.
- Touraine, A. (2000). *Modernliğin Eleştirisi* (çev. Tufan, H.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Todaro, M. P. (1992). Human Development Report 1992. *Population and Development Review*, (18)2, 359- 363.
- Todaro, M. P., and Smith, S. C. (2012). *Economic Development* (Eleventh edition), Boston: Prentice Hall.
- Topuz, S. K. (2016). Ülkelerin Küreselleşme Demokrasi ve Ekonomik Büyüklük Göstergeleri ile Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 779-799.

- Türedi, S. (2016). Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi*, 12-14.
- Ulusoy, A., Karakurt, B., & Akbulut, E. (2015). Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, (1)I, 45-75.
- United Nations (2004). *Globalization and the State: Challenges for Economic Growth and Human Development*. Department of Economic and Social Affairs, ST/ESA/PAD/SER.E/80, New York.
- UNDP (2019). Gelirin Ötesinde, Ortalamaların Ötesinde, Bugünün Ötesinde: 21. Yüzyılda İnsani Gelişmedeki Eşitsizlikler, *Human Development Report*. (1.04.2020) http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_turkish.pdf.
- UNDP (2020). (03.01.2020). Retrieved from, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>.
- UNDP (04.02.2020). Retrieved from <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>
- Urmeter, P. R. (1999). *Globalization and Canadian Society: Rhetoric and Reality*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Faculty of Graduate Studies, Department of Anthropology and Sociology, The University of British, Colombia.
- Uzunoğlu, S. (2007). *Para ve Döviz Piyasaları*. (Üçüncü baskı). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Watanabe, K. (2004). *The Correlation Between Economic Globalization and Human Development*, WPSA Portland Meeting.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture And The Origins Of The European World-Economy In The Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, I. (1996). *Tarihsel Kapitalizm* (çev. Alpay, N.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Wood, E. M. (1998). Globalisation or Globaloney. *Monthly Review*, January.
- Wolff, E.N. (2001). The Role of Education in the Postwar Productivity Convergence Among OECD Countries. *Industrial and Corporate Change*, 10(3), 735-59.
- World Bank (1998). Knowledge for Development, Published For The World Bank Oxford University Press, 1998/99. <http://documents.worldbank.org/curated/en/729771468328524815/pdf/184450WDR00PUBLIC00ENGLISH01998099.pdf>
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis*, 7, 19-34.

- Yıldız, Z., & Topuz, H. (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Social Policy Conferences* Issue: 61 – 2011/2, 201–226.
- Ying, Y-H., Chang, K., & Lee, C-H. (2014), The Impact of Globalization on Economic Growth. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, XVII(2), 25-34.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 59-77.
- Zahonogo, P. (2017). Globalization and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Sub-Saharan Africa. *The International Trade Journal*, <https://doi.org/10.1080/08853908.2017.1333933>, 1-20.
- Zhuang, R., & Won W. K. (2007). Economic Growth under Globalization: Evidence from Panel Data Analysis. *American Agricultural Economics Association Annual Meeting*, Portland, OR.

6. ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Sinem DÜNDAR

Doğum Yeri ve Tarihi: Antalya / 02.12.1996

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Aydın İktisat Fakültesi / Ekonomi ve Finans

Lisansüstü Öğrenimi: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Ekonomi ve Finans ABD / Yüksek Lisans

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

Hakemli Dergilerde Yayımlanmış Makaleleri:

Dündar, S., & Küçükkaya, H. (2019). Küreselleşme ve İktisadi Kalkınma İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 421-429.

Küçükkaya, H., & Dündar, S. (2019). Türkiye’de Okun Yasası Sınamasına Farklı Bir Bakış: Kadın İşgücüne Katılım Oranı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(4), 40-51.

Kitap Bölümleri:

Hayat, E. ve Dündar, S. (2020). *Türkiye’de Psikolojik Sermaye ve İş Performansı İlişkisine Yönelik Bir Meta Analiz*. Pazarlama ve Yönetim Perspektifinden İşletmecilik Çalışmaları, (Ed. Kimzan, H. S.), İksad Yayınevi, ISBN: 978-625-7897-38-9

Tarih: 27.07/2020